

"Viitorul suveranității naționale a României în perspectiva integrării europene", in *Suveranitate națională și integrare europeană*, Polirom, 2002, pp. 21-80

VIITORUL SUVERANITĂȚII NAȚIONALE A ROMÂNIEI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE

„O țară nu este a locului unde stă, ci a țintei la care se uită”

Nicolae Iorga¹

Dorina Năstase

Mihai Mățieș

<i>VIITORUL SUVERANITĂȚII NAȚIONALE A ROMÂNIEI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE</i>	1
INTRODUCERE	2
1. EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE SUVERANITATE: DE LA PACEA WESTAFLICĂ LA SECOLUL XXI – UN DRUM FĂRĂ ÎNTOARCERE.....	6
1.1. Suveranitatea politico-economică.....	13
1.2. Suveranitatea juridică.....	25
2. PERSPECTIVA ASUPRA SUVERANITĂȚII STATELOR MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE.....	32
2.1. Argumente și contraargumente din Franța, Marea Britanie și Germania.	32
2.2. Spre o suveranitate europeană?.....	38
2.3. Deficitul democratic și problema suveranității în UE	49
3. PERCEPȚIA SUVERANITĂȚII ÎN STATELE CANDIDATE.	55
3.1. Suveranitatea regăsită?.....	55
3.2. Euroscepticism estic?	56

¹ Nicolae Iorga, *Ce este sud-estul european?*, București, 1940, p. 8

4. SUVERANITATEA ROMÂNIEI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE.....	62
4.1. Concepțiile post-Decembriste.....	62
4.2. Influențele Uniunii Europene asupra suveranității politico- economice României. Efecte politice ale globalizării și modernizării.	65
4.2.1 Rezistențe culturale.....	72
4.2.2. Elementul religios. Bizanț după Bizanț sau modernitate contra teocrație?.....	75
4.2.3 Dimensiunea socială.....	79
4.3. Suveranitatea juridică în România.....	85
4.3.1. Influențele UE asupra juridicului.....	85
4.4. Contribuția politico-economică a României. Cum să-ți faci auzită vocea în UE?.....	87
CONCLUZII.....	94

INTRODUCERE

Prezentul studiu se dorește a fi o introspecție în evoluția teoretico-practică a suveranității României în următorii ani, încercând să identifice tiparele de acțiune în relația bilaterală România-Uniunea Europeană, posibilele influențe reciproce în acest proces, prezentând evoluția din optica studiilor de securitate, aplicabilă atât Europei în general, cât și României, în particular.

E de la sine înțeles că integrarea României în structurile Uniunii Europene va avea un impact simțitor asupra suveranității celei dintâi. Premisa de la care pornește studiul este că, pe termen lung, beneficiile pe care România le va înregistra ca membru al UE vor avea o pondere mai mare decât minusurile procesului de integrare, generate de ceea ce euroscepticii numesc “cedarea unor atribute ale suveranității”.

Studiul prezintă evoluția conceptului de suveranitate până la interpretarea modernă de către UE sau Statele Membre, radiografiind totodată aspectele pozitive și cele negative ale integrării, din perspectiva suveranității naționale.

Controversele în jurul noțiunii de suveranitate, aplicate raportului State Membre-UE, datorează mult utilizării simultane a unor definiții diferite ale suveranității. Simplificând multitudinea de sensuri ale cuvântului suveranitate, cele două definiții principale, care se află în raport conflictual, sunt: suveranitatea în sensul politico-economic, văzută ca influență, puterea de a obține din partea altor state sau actori internaționali un rezultat, o acțiune dorită și suveranitatea ca suveranitate formală, în sens juridic. Cu privire la ceea ce unii analiști mai numesc “suveranitate pur economică”, autorii vor demonstra că acest atribut nu mai există astăzi pentru nici un stat din Uniunea Europeană, cooperarea economică luând locul teoriilor izolaționiste asupra economiei. Dacă suveranitatea în sens clasic datorează mult surselor de drept canonic, drept roman, opticii juriștilor medievali, sau evoluției monarhiilor absolutiste în Europa Occidentală², căpătând un sens modern în urma Păcii de la Westphalia și apoi a Revoluției franceze, suveranitatea în sensul de putere de a impune o soluție dorită apare cu precădere în secolul XX, sub impactul globalizării și al numeroaselor lucrări de economie politică sau de științe politice cu bazele în economia politică americană³. Cele două sensuri nu pot fi însă complet dissociate, iar în limbajul curent se operează o translație, uneori neremarcată, de la un sens la celălalt.

Cazul Uniunii Europene ilustrează pe deplin această translație de sens. Funcționalismul inspirat de Jean Monnet a evitat cu grijă orice referire la suveranitatea juridică, promovând, însă, o viziune asupra integrării, care modifică suveranitatea în sensul de capacitate. Deși limbajul tehnic al funcționaliștilor își refuză orice tentă normativă, în fapt, obiectivul final al lui Monnet și al unor federaliști cunoscuți, cum ar fi De Gasperi, rămânea unul comun: construirea unei federații europene după modelul SUA⁴. În ciuda faptului că sensul juridic al suveranității a fost

² Mogens Chrom Jacobsen, *Jean Bodin et le dilemme de la philosophie politique moderne*, Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2000.

³ printre altele, Michael Mann, „Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying”, *Daedalus*, Summer 1993, Vol. 122, No. 3, pp. 115-140; Paul Taylor, „British Sovereignty and the European Community: What is at Risk?”, *Millenium*, Spring 1991, Vol. 20, No. 1, pp. 73-81; or Alan James, „Sovereignty in Eastern Europe”, *Millenium*, Spring 1991, Vol. 20, No. 1, pp. 81-91; Christopher Lord, „Sovereign or Confused? The ‘Great Debate’ about British Entry to the European Community 20 Years On”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXX, No. 4, December 1992, pp. 419-437

⁴ Cf. numeroaselor istorii ale construcției europene, printre care Charles Zorgbibe, *Histoire de la construction europeenne*, Presses Universitaires de France, 1997; Derek W. Urwin, *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Longman, London & New York, 1991

de regulă normativ, un ideal rareori atins⁵, putem totuși remarca forma concretă pe care acest ideal a luat-o în practică, adică faptul că sensul juridic al suveranității era afectat de o manieră indirectă, pe baza unor *faits accomplis*, în principal în ceea ce privește autonomia (autoritatea exclusivă a statului pe plan intern) și delegarea prerogativelor suveranității către instituții în afara cadrului național⁶. Atitudinea ambiguă pe care pionierii construcției europene au avut-o față de conceptul de suveranitate a pornit, în perioada postbelică, de la voința de a depăși conflictele europene prin promovarea, într-o primă etapă, a interdependenței economice în domenii extrem de sensibile pentru suveranitatea statului, în sensul de capacitate de acțiune, cum au fost de exemplu cărbunele și oțelul, baza efortului de război la momentul respectiv. Succesul reconcilierii, în special a celei franco-germane, este un argument în favoarea continuării integrării, inclusiv în sens supranațional. Dar cetățenii statelor europene nu sunt în mod necesar pregătiți să sacrifice total suveranitatea propriului stat în favoarea unei entități care a înregistrat succese politice, dar a suscitată și suscită în continuare rezistențe practice în momentul extinderii prerogativelor supranaționale. Cât de departe va merge procesul transferării, sau mai corect al schimbului de suveranitate, pentru statele UE și cum va fi acceptat el de cetățenii Europei? Vom încerca să desenăm o graniță imaginară a schimbului de suveranitate dincolo de care, în opinia noastră, statele UE nu vor trece în următoarea generație. De ce e nevoie de o generație, veți afla pe parcursul studiului.

Atitudinea politică opusă aspirațiilor federaliste, “eurosceptismul” care s-a dezvoltat în forma “clasică” în Marea Britanie, s-a exprimat la nivel instituțional în abordări de tip interguvernamental, descrise apoi în teoriile Uniunii Europene sub forma interguvernamentalismului (liberal, în ultima formă dezvoltată de Moravcsik⁷). Autorii au decis, însă, să se refere la euroscepticism ca sinonim al rezistențelor în general față de integrarea europeană, definită ca dinamică supranațională, cu aplicabilitate atât în cazul Statelor Membre, cât și al țărilor candidate. În același timp ne vom referi la euroscepticism în

⁵ Stephen D. Krasner, „Sovereignty and Intervention”, in M. Mastanduno, et. al., eds., *Beyond Westphalia*, Johns Hopkins University Press, 1995

⁶ Jean-Pierre Chevenement, candidat la președinția Franței, *Discours de Vincennes*, 9 septembre 2001: „La souverainete du peuple ne doit pas etre deleguee a Bruxelles ou ailleurs”

⁷ Rosamond, Ben, *Theories of European Integration*, St Martin’s Press, New York, 2000

sens larg, acoperind atât nivelul politic oficial, cât și dezbateri politice interne non-guvernamentale sau vizând aspecte economice ori sociale.

Prin urmare, pornind de la categoriile și presupuzițiile detaliate anterior, studiul va radiografia rezistențele față de procesul de aderare a României, contraargumentându-le. Materialul va evalua argumentele euroscepticilor occidentali în raport cu rezistențele deja exprimate față de aderarea la UE în Polonia, Ungaria, Cehia, statele baltice⁸.

Acest studiu poate servi drept sursă de inspirație pentru decidenții politici ai României de azi și de mâine și pentru activitatea lor, încercând de asemenea să provoace dezbateri publice pe această temă pentru ca publicul să fie avizat și în cunoștință de cauză față de provocarea inculcată de integrarea României în Uniunea Europeană. Unul dintre scopurile acestui studiu este utilizarea lui în cadrul instituțional românesc în principal de către ministerele implicate direct MIE, MAE, dar și de către cabinetul Primului Ministru, Președinția României, Consiliul Economic și Social și, nu în ultimul rând, prezentarea lui în eșalonul local al administrației publice.

⁸ Hughes, Kirsty, Heather Grabbe, E. Smith, „Attitudes of the Central and East European Countries to Integration”, *Discussion Paper* No. IGS99-3, Institute for German Studies, University of Birmingham, 1999

1. EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE SUVERANITATE: DE LA PACEA WESTAFLICĂ LA SECOLUL XXI – UN DRUM FĂRĂ ÎNTOARCERE.

Motto: “O cerință intelectuală majoră a prezentului este să regândim problematica suveranității nu să-i slăbim esența... și să recunoaștem că poate îmbrăca noi forme și realiza mai multe funcțiuni”.

B. Boutros-Ghali⁹ - fost Secretar General al ONU.

M.M.

De la Pacea Westfalică încoace, tema suveranității a suscitat pasiuni, dispute, neînțelegeri sau războaie, dar a fost și subiect al convențiilor, tratatelor și mediilor internaționale. Cu greu putem găsi în studiul relațiilor internaționale un alt subiect atât de dezbătut. De aceea, cei care scriu despre suveranitate, încercând fie să ofere noi tipare, fie să confere alte înțelesuri termenilor deja uzitați, au una dintre cele mai grele misiuni. Iar când aceasta implică și o armonizare a discursului cercetătorilor cu realitatea Uniunii Europene, sarcina capătă valențe și mai dificile. Motivul principal al dificultății emiterii unor noi teorii despre suveranitatea europeană, dar mai ales pentru implementarea acestora, rezidă în faptul că, cel puțin pentru țările bătrânului continent, suveranitatea națională a fost și a rămas una dintre valorile de bază ale construcției și prosperității entităților statale moderne, iar diferențele în interpretarea conceptuală provin din modificările istorice ale rolului statului pe plan intern și a raporturilor internaționale afectând aspectul extern al suveranității. În plus, întreaga istorie a construcției europene post '45 este inseparabil legată de transformările pe care le-a suferit concepția westfalică a suveranității. Pentru prima dată în istorie, state independente, suverane și democratice au purces la armonizarea economiilor lor și, ulterior, a obiectivelor politice, într-un efort pornit din dorința de reconstruire a Europei sfâșiata de conflicte, de asigurare a dezvoltării durabile și a faptului că războiul nu va mai fi posibil pe continent. Proiectul european, prezentat spre sfârșitul anilor '40, avea să ridice întrebarea dacă izolarea și luarea deciziilor de către state fără a respecta interesele celorlalți, nu ar trebui abandonate în favoarea

⁹ Boutros Boutros-Ghali, „Empowering the United Nations”, în *Foreign Affairs*, iarna 1992-1993, p 98-99.

unei construcții viitoare bazate pe încredere, luarea deciziilor în comun și urmărirea unor interese superioare. Răspunsul ultimilor aproximativ 50 de ani e pe cât de ferm pe atât de concludent: Uniunea Europeană a impus la nivel global un model de colaborare economico-politic încă neegalat.

Fără a fi subliniată sau numită direct, chestiunea suveranității naționale a Statelor Membre a fost cel mai disputat subiect în cadrul Uniunii, încă de la semnarea Tratatului de la Roma. Întrebările cruciale “Câtă putere vor avea noile instituții pe care le creăm?” și “Câtă putere va mai avea guvernul nostru?” au fost la ordinea zilei în timpul pregătirilor fondării Comunității Economice Europene din 1957 așa cum sunt și astăzi, când Uniunea caută noi puncte de sprijin pentru un edificiu la a cărui construcție concepute precum “sistem politic revoluționar”, “Europa interguvernamentală” sau “Statele Unite ale Europei” sunt doar încercările teoretice de a ancora conceptual un conglomerat de state independente, suverane și democratice conduse în viitorul apropiat de o singură Constituție.

Dar să începem cu proiecțiile teoretice. Definițiile suveranității sunt nenumărate. Practic, în funcție de momentul în timp, de ideologie, de diferitele școli de gândire în relațiile internaționale, de interesele statale sau ale organizațiilor internaționale, specialiștii au oferit diverse accepțiuni ale termenului, de la noțiuni situate mai degrabă în zona teoriei politice la concepții subordonate exclusiv principiilor dreptului internațional.

Într-o accepțiune clasică a definiției elaborate de Jean Bodin, “suveranitatea este puterea absolută și perpetuă a unei Republici, pe care latinii o numesc majestatem... Suveranitatea nu este limitată, nici în putere, nici în conținut, nici în timp”¹⁰. Suveranitatea are cinci atribute sau mărci: prerogativa de a numi înalții magistrați și definirea funcției fiecăruia; promulgarea sau abrogarea legilor; declararea războiului sau încheierea păcii; dreptul de judecată, de ultim recurs; drept de viață și de moarte (sau grațierea). Suveranitatea este, însă, deja limitată de dreptul natural¹¹. În definițiile ulterioare, suveranitatea apare fie ca “elementul esențial pentru

¹⁰ Mogens Chrom Jacobsen, *Jean Bodin et le dilemme de la philosophie politique moderne*, Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2000, p 179-181.

¹¹ Ibidem, p 143.

existența statului”¹², fie drept “legitimitatea sursei autorității în cadrul unui stat”, ori “ideea că este o autoritate politică, absolută și finală [în sensul că n.n.] nu există o altă autoritate absolută [supraordonată n.n] nicăieri”¹³, ori faptul că este o construcție socială, un mit modern care a fost de multe ori încălcat în practica internațională – fie prin existența unor regimuri internaționale *de facto* constrângătoare, fie prin intervenții externe, sau “biletul admiterii în arena internațională”¹⁴. De asemenea, s-au operat diferențieri în interpretarea sursei suveranității de stat. Definiția lui Jean Bodin consfințește deja secularizarea puterii politice. Translația de la democrația elististă a Iluminismului la democrația de masă actuală s-a operat pe nesimțite, definițiile rămânând aparent aceleași, însă având o semnificație diferită. Deși Iluminismul, prin teoreticienii contractului social, a stabilit clar modul în care suveranitatea poporului este delegată guvernanzilor, în prezent, suveranitatea puterii de stat este descrisă drept supremația și independența puterii în exprimarea și realizarea voinței guvernanzilor ca voință de stat, deosebită fiind de suveranitatea poporului și suveranitatea națională¹⁵. O altă definiție clasică, în cadrul teoriei moderne a statului, este cea a sociologului german Max Weber, pentru care statul “își arogă cu succes dreptul de a avea, în granițele unui anumit teritoriu, ...monopolul asupra constrângerii fizice legitime”¹⁶.

Construită prin-un uriaș efort de a mulțumi pe toată lumea și de a asigura o pace durabilă în Europa, Pacea Westfalică din 1648, ce a urmat Războiului de 30 de ani, a stabilit în mod practic ceea ce istoricii, politicienii și militarii aveau să numească *setul principiilor ce definesc suveranitatea națională*. La vremea respectivă conceptul se baza în principal pe: crearea și afirmarea statului pe arena internațională, fixarea suveranității ca autonomie internă a Principelui - care ieșise învingător asupra Papalității, egalitatea statelor în relațiile dintre ele, introducerea conceptului de echilibru între puteri ca mijloc de menținere a păcii. Monarhii, însă, continuau să fie expresia statalității, așa încât suveranitatea se referea în primul rând la persoana lor.

¹² Bodin și Hobbes în Skinner 1978, p 287.

¹³ Hinsley 1986, 25-26, în Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, p 11.

¹⁴ Fowler and Bunck 1995, p 12, în Krasner, op.cit., p16.

¹⁵ Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept Constituțional și Instituții politice*, București, Lumina Lex 2001, pagina 288.

În paralel cu statul suveran s-a născut ideea de “națiune”. Locuitorii dinăuntru granițelor aceluiasi stat căpătau treptat conștiința că aparțin unei comunități naționale, că împărtășesc o istorie comună și, cel mai important, că au interese comune pe care le pot apăra și promova cel mai bine prin intermediul statului. Ulterior, în secolul XVIII, are loc cea importantă translație de la suveranitatea monarhului la cea a națiunii sau poporului, impulsionată de Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii, consacrată mai apoi și în Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului precum și în Constituția Franței revoluționare.

Afirmate în ideea “sanctificării” lor - mai ales în spiritul Hegelian, unde suveranitatea era concepută ca o putere absolută nesupusă niciunei legi - aceste precepte westfaliene au fost, în fapt, modificate de mai multe ori pe continentul și în țările care le-au promovat, politicul fiind întotdeauna factorul revizionist, fermentul schimbării, în timp ce juridicul venea cu o oarecare întârziere să legifereze situații deja create pentru care se ofereau acum explicații și justificări normative. Un important pas este făcut de cei care recunosc caracterele modelator și moderator ale suveranității, refuzând o imagine idilică. G. Jellinek este unul dintre pionierii teoriilor moderatoare care aduc autolimitarea suveranității: în concepția lui, statele acceptă dreptul internațional ca pe o necesitate autoimpusă, dar se văd deseori determinate să încalce această normă internațională¹⁷. În secolul XX, concepțiile lui G. Scelle și Ch. Rousseau reconsideră suveranitatea drept o sumă de competențe pe care statele le pot delega într-o măsura mai mare sau mai mică unor organisme internaționale¹⁸. Tot secolul XX a adus crearea Ligii Națiunilor și ulterior a Organizației Națiunilor Unite, aceste organisme recunoscând calitatea de subiect de drept internațional statelor suverane și independente, competențele lor teritorială și materială și condamnând agresiunile unor entități statele asupra altora. Egalitatea suverană a statelor a devenit unul dintre principiile de bază pe care s-a fondat Carta Națiunilor Unite: articolul 2 (1) este relevant în acest sens – “Organizația este întemeiată pe principiul egalității suverane a

¹⁶ Weber Max, „*Politica - o vocație și o profesie*”, Editura Anima, 1992, după *Politik als Beruf* von Max Weber, zweite Auflage, Munchen und Leipzig, 1926, Verlag von Duncker / Humboldt, p. 2

¹⁷ Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998, p. 86.

¹⁸ Ibidem.

tuturor Membrilor ei”. Rezoluția ONU nr. 2625 din 1970¹⁹ definea principiul egalității suverane prin următoarele idei:

- “Statele sunt egale din punct de vedere juridic”;
- “Fiecare stat se bucură de drepturile deplinei suveranități”;
- “Fiecare stat are obligația de a respecta personalitatea celorlalte state”;
- “Integritatea teritorială și independența politică a statului sunt inviolabile”;
- “Fiecare stat are dreptul de a alege și dezvolta liber sistemul său politic, social, economic și cultural”;
- “Fiecare stat are obligația de a respecta deplin și cu bună credință angajamentele sale internaționale și de a trăi în pace cu celelalte state”.

Una dintre cele mai complete interpretări contemporane ale suveranității a adus-o Stephen Krasner, profesor la Stanford University, care propunea o sistematizare a definițiilor anterioare într-o structură cvadripartită²⁰, vorbind despre suveranitatea westfaliană – care în accepțiunea lui se referă la organizarea politică bazată pe excluderea actorilor externi din procesul de exercitare a autorității asupra propriului teritoriu al unui stat, suveranitatea internă – referindu-se la organizarea formală a autorității politice în cadrul statului și abilitatea autorităților publice de a exercita un control eficient înăuntrul granițelor sale, suveranitatea externă – care include practicile de recunoaștere reciprocă între entitățile teritoriale care au o independență juridică formală, și suveranitatea interdependenței – înțelegând prin aceasta abilitatea autorităților publice de a reglementa circulația informației, ideilor, bunurilor, populației, poluării sau capitalului dincolo de granițele sale. Nu toate statele se bucură de această structură complexă a suveranității. În unele state structura amintită poate fi doar bi sau tripartită. De exemplu, Taiwan-ul poate fi considerat un stat suveran din punct de vedere westfalic, dar nu va trece examenul unei suveranități externe²¹. La fel în cazul Andorei, care continuă să fie sub suzeranitatea comună a Franței și Spaniei, nu avem o latură externă a suveranității, cele două

¹⁹ “Declarația referitoare la principiile dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea între state potrivit Cartei ONU”, în Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998, p 90-91.

²⁰ Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, p 4, 9-25.

²¹ Krasner Stephen D., op. cit, p 4.

state amintite controlând securitatea micului stat și având dreptul să numească doi din cei patru membri ai Tribunalului său Constituțional²².

Krasner face apoi o importantă distincție între autoritate și control, elemente care se regăsesc în cele patru laturi ale suveranității, explicând și relația dintre ele. Autoritatea implică un drept reciproc recunoscut actorilor în relațiile dintre ei (stat și societate; stat și alt stat; stat și sistem internațional) care le permite să se angajeze în diferite activități. Dacă respectivul actor dă dovadă de o autoritate eficientă, forța sau constrângerea nu vor fi niciodată exercitate²³. Pe de altă parte, controlul poate fi realizat simplu prin folosirea forței brute, fără a exista o recunoaștere reciprocă a autorității²⁴. Pierderea controlului de către actorul interesat (de regulă statul) pentru o anumită perioadă de timp poate duce la pierderea autorității (cazul puterii sovietice în 1991), în schimb exercitarea eficientă a controlului poate genera noi sisteme de autoritate²⁵.

Așadar, de la momentul Păcii Westfalice și până în prezent, cursul istoriei a adus modificări tezei inițiale. Stephen Krasner identifică cel puțin patru cauze ale schimbărilor: (i) convențiile interstatale, (ii) tratatele <contractele> internaționale, (iii) coerciția și (iv) impunerea²⁶. Analistul american le vede ca “modalități de compromis”, admițând totodată că ele au profitat unor state mai mult decât altora. În opinia lui, Uniunea Europeană pare să fie, în acest sens, un club al câștigătorilor. Primele două căi sunt rezultatul negocierilor și al compromisului. Ele au loc odată cu participarea totală sau parțială a statelor parte la aceste convenții sau tratate. Prin aceasta, schimbările pe care ele le aduc în optica și funcționalitatea suveranității statale sosesc pe cale pașnică și nu produc convulsii, dată fiind acceptarea lor voluntară din partea semnatarilor. Celelalte două metode presupun aplicarea unor soluții, de cele mai multe ori inacceptabile pentru statele mai slabe. Pentru ca înțelegerile între state, de tip contractual, să existe, ele trebuie construite pe oportunități de colaborare. Toți trebuie să câștige, chiar dacă unii câștigă mai mult decât alții²⁷. Acceptarea noilor state trebuie să se bazeze pe voluntariatul

²² Ibidem, p 16.

²³ Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, p 10.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, p 25.

²⁷ Ibidem, p 28.

lor, iar opțiunile retragerii și restabilirii status-quo-ului anterior trebuie să fie posibile. Construcția Uniunii Europene este exemplul în mișcare al unui edificiu pragmatic de acest fel, pornindu-se de la voluntariatul statelor de a-și crea un țel împreună, rigoarea construcției fiind menținută de setul de norme și proceduri numite *acquis communautaire*. Totuși, reversibilitatea procesului de integrare europeană, având în vedere gradul de interdependență atins astăzi, este practic imposibilă, chiar dacă teoretic ea ar putea reprezenta o opțiune.

Îndeosebi pentru caracterul lor pașnic, convențiile și tratatele au fost preferate pentru a opera schimbări care să consolideze pacea și cooperarea interstatale. În primii ani după cel de-al Doilea Război Mondial, numărul convențiilor și tratelor a crescut considerabil. După Krasner și o serie de alți autori, unul dintre cele mai grăitoare exemple al modului în care o convenție poate modifica suveranitatea westfaliană este cazul Regimului Drepturilor Omului în Europa, prin care indivizii statelor semnatare pot deschide acțiuni împotriva propriilor guverne la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, iar hotărârile acestei Curți sunt obligatorii pentru sistemele juridice naționale ale țărilor membre²⁸. Deciziile Curții au dus la schimbări legislative în țări precum Belgia, Germania sau Suedia, explicând evoluția conceptului de suveranitate până la modul de interpretare oferit în prezent de către UE sau Statele Membre²⁹. Exemplele Tratatului de la Roma, cu modificările ulterioare, sau al mai recentului Tribunal Penal Internațional pentru fosta Yugoslavia nu sunt cu nimic mai prejos. O alianță militară precum NATO, care angajează un membru față de ceilalți - garantând pentru securitatea comună, presupune fonduri comune pentru apărare, o integrare funcțională a componentelor politico-militare și, nu în ultimul rând, obligă membrii la asumarea unei viziuni de ansamblu. A fost calitatea de membru NATO a Greciei și a Turciei o limitare a suveranității celor două state în '67 sau în '74, sau mai degrabă factorul care a menținut conflictele la un nivel gestionabil și nu a permis escaladarea crizei într-un război regional total!? Ar fi fost cele două state mai suverane, sau într-o situație mai bună, dacă ar fi dus conflictul către un război total?

Majoritatea specialiștilor sunt de acord, totuși, că suveranitatea poate fi împărțită în latura sa politico-economică - izvor al afirmării conceptului dar și inițiator al schimbărilor de-a lungul

²⁸ Ibidem, p 30.

²⁹ Ibidem, p 31.

anilor și latura juridică – și anume încercarea de normativizare a idealurilor politice și transpunerea lor în teoria juridică. Vom parcurge sintetic, aceste componente, pe rând, abordând în același timp suveranitatea în diacronie.

1.1. Suveranitatea politico-economică

D.N.

Ceea ce noi numim suveranitate politico-economică s-a aflat dintotdeauna în conflict cu forța conservatoare a suveranității juridice. Dinamica politico-economică, centrată pe putere în sensul de influență și control, atât pe plan extern cât și intern, a tins întotdeauna spre subminarea tabuurilor juridice. Pentru a ilustra acestea să ne amintim celebra lucrare a lui Immanuel Wallerstein, *Sistemul Mondial Modern*, care plasează începuturile economiei mondiale moderne în momentul Păcii de la Westfalia, ocazie favorabilă, fondatoare și, din acel moment, conservatoare, pe baza și contra căreia s-a dezvoltat actuala economie globală³⁰. Ne referim, de asemenea, la cunoscuta sintagmă din teoria relațiilor internaționale a ultimilor 50 de ani, “politica de putere”, care concentrează intervențiile externe ale marilor puteri însoțite de necesara legitimare impusă de existența mitului suveranității.

Inclinația firească a școlii tradiționaliste trans-teoretice a fost să conteste inițial însăși existența unor tendințe spre globalizare economică. Recent, argumentarea sa merge în sensul contestării efectelor globalizării asupra rolului statului și, implicit, asupra atributelor politico-economice ale suveranității.

Se poate argumenta în sensul contestării globalizării numai dacă definim globalizarea în sens maximalist. Statul va dispărea, toate sectoarele economice vor fi globalizate, iar schimbările tehnologice în comunicații vor crea un “sat global”. În raport cu această definiție, contestatarii au dreptate atunci când spun că statul încă mai există, că mai sunt bariere comerciale, că nu toate sectoarele sunt globalizate sau că “satul global” a rămas parțial, pentru că nu toată lumea are acces la toate tipurile de media. Dezbaterea actuală în privința globalizării se referă însă la alte fenomene, la o dinamică specială, și nu la finalul procesului. De multe ori, argumentele

³⁰ Wallerstein Immanuel, *The Modern World-System*, New York Academic Press, 1974,

anti-globalizare ascund probleme etice cu privire la supraviețuirea democrației în sensul de responsabilitate și legitimitate guvernamentale.

În această secțiune vom încerca să demonstrăm că statul s-a adaptat acestei erodări a suveranității economice generate de fenomenele de globalizare, reinterpretându-le în mod creativ.

Care sunt fenomenele globalizării și în ce mod afectează acestea funcțiile tradiționale ale statului? Transformarea de natură calitativă are o poziție centrală în cadrul argumentării și se referă la trecerea de la internaționalizare, prin intensificarea schimburilor, către deschiderea frontierelor și crearea unei piețe globale care depășește limitele statale. Distincția intern/extern, în sensul controlului exclusiv statal, devine neclară și imposibilă. Globalizarea a fost precedată de interdependență. Dar intensificarea schimburilor economice transnaționale, demantelarea barierei comerciale și intensificarea, plus creșterea vitezei comerțului și a transferului de capital, au dus la crearea unei noi realități - piața globală. Keohane and Milner³¹ consideră că sursa internaționalizării și a creșterii cantitative a fluxurilor transnaționale de bunuri, servicii și capitaluri, la care se adaugă o viteză din ce în ce mai ridicată a acestora, este costul de oportunități în continuă schimbare. Aceste fluxuri, care au creat o piață globală, au un efect direct asupra societăților interne. Există o tendință spre convergența piețelor interne și internaționale. Modificările cunoscute sub numele de globalizare pot fi identificate în comerț, producție și finanțe, tot atâtea sectoare scoase de sub influența pe care statul o reclama în numele suveranității.

În domeniul comercial, modificările sunt de această dată de natură calitativă. Companiile Multinaționale (MNC) au schimbat natura comerțului internațional. Pentru a evita barierele comerciale impuse de state, MNC au mărit procentul operațiunilor care se desfășoară în interiorul firmei. Statul nu poate controla și taxa schimburile care au loc între diferite ramuri ale aceleiași companii multinaționale. Serviciile, considerate acum 30 de ani în afara sferei comerciale, sunt acum o parte esențială a schimburilor mondiale. În cazul producției, se

³¹ Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p.10

constată, de asemenea, o transformare calitativă prin trecerea la post-Fordism. Acestea sunt modificări în organizarea producției menite să asigure o mai mare adaptabilitate față de cerere, crescând astfel profiturile. Se constată o nevoie de flexibilitate care să permită transformări rapide ale unor linii de producție în funcție de cererea volatilă și foarte diversificată. Producția imediată (just-in-time) necesită variație și descentralizare. Firma va produce numai cantitatea de bunuri care poate fi vândută imediat. Nu mai este profitabil să ai linii de producție extinse și stocuri imense. Nu mai contează cantitatea în sine. Adaptarea, flexibilitatea și varietatea devin cele mai importante aspecte ale producției post-Fordiste.

Globalizarea în domeniul finanțelor a început prin internaționalizare, la căderea sistemului Bretton-Woods, în 1971³². Keohane and Milner (1996) indică modificarea costurilor de oportunitate drept motiv al creșterii rapide a mișcărilor de capital. Capitalul s-a mișcat în căutare de profit. Modificarea în domeniul finanțelor a fost din nou una calitativă și de dimensiuni mari. În ultimii 20 de ani s-a constatat continua creștere a fluxurilor de capital. Inovațiile tehnologice au făcut posibile mișcări tot mai rapide și mai ieftine³³. Creșterea fluxurilor de capital a fost susținută de dereglementarea piețelor financiare realizate de guverne. Creșterea internaționalizării sectorului bancar a precedat evoluția spre dezintermediere. S-a stabilit o relație directă între firmă și piața financiară, care este posibilă fără intermedierea băncilor. Dereglementarea piețelor de capital de către stat a favorizat o creștere rapidă a investiției străine directe (Foreign Direct Investment - ISD). Apoi, ISD și dereglementarea s-au susținut reciproc. Statele intră în competiție pentru a atrage investiții directe de capital. De regulă, condiția pentru a atrage ISD este dereglementarea piețelor lor financiare, ceea ce creează condiții favorabile pentru operațiunile MNC. Faptul că, de pildă, statele au fost de acord cu crearea unui sistem financiar mondial, reprezintă un alt exemplu al colaborării și, în același timp, al transferului voluntar al unor atribute care țin de controlul politicii fiscale și monetare. Atunci când un guvern se împrumută de la Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional, aceste instituții cer și un control, mai mult sau mai puțin direct, asupra folosirii resurselor împrumutate sau al activităților generatoare de profit, care sunt sursa

³² Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p. 3

³³ Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p.12

rambursării împrumuturilor³⁴. Prin aceasta, ele nu stabilesc doar termenii plății, ci determină schimbări în politicile statale amintite, instituțiile implicate sau structurile lor de personal (a se vedea cererile cu privire la reformele din România lansate de-a lungul ultimilor 10 ani de către FMI și BM). A adus această schimbare atingere suveranității naționale? Indubitabil, a modificat parametrii suveranității westfalice, și ai celei interne, dar înspre binele societăților respective, bine de care guvernele în cauză au fost conștiente și pe care l-au dorit și ales. Dintre variantele puse la îndemâna decidenților politici, cu precădere după 1945, alegerea a fost în marea majoritate a cazurilor o ajustare internă pentru rentabilizarea producției, reducerea cheltuielilor și abordarea profitabilă (“the profit approach”). E imposibil de crezut că țările Europei Occidentale au luat mai toate decizia greșită de a prospera în comun.

Care au fost efectele asupra rolului statului în economie? Datorită faptului că piața financiară globală nu este reglementată, statele sunt din ce în ce mai vulnerabile la crize financiare. Izolarea în raport cu fluxurile financiare globale devine imposibilă. Globalizarea a afectat în mod profund rolul statului, pe cele trei dimensiuni pe care le-am menționat anterior. Statul împarte “controlul” cu piețele financiare. În același timp, având în vedere natura calitativă a proceselor de globalizare, nici un stat nu se poate sustrage acestora³⁵. Internaționalizarea crescândă a fluxurilor comerciale și de capital a generat o creștere procentuală a sectoarelor interne expuse piețelor mondiale. A crescut, ca urmare, sensibilitatea economiilor interne față de șocurile internaționale. Modificarea rolului statului este, așadar, de natură calitativă. Se constată un deficit de competență în raport cu rolul tradițional al statului, înțeles ca autoritate politică asupra economiei și a societății, exprimată în reglementare, politici fiscale și monetare, politici de dezvoltare socială (welfare policies). Funcțiile de bază ale statului au fost afectate. Statul nu mai poate nici măcar să asigure un control politic eficient asupra teritoriului său. Acest deficit de capacitate este ilustrat cel mai bine de pierderea eficienței în domeniul controlului frontierelor, sub aspect economic. Legat de problematica transfrontalieră, migrația masivă a grupurilor etnice, cauzată de diferite conflicte, revendicări teritoriale, etc., a adus o nouă dovadă a iluziei controlului teritorial absolut. Migrația internațională a modificat parametrii suveranității în conjuncție cu afirmarea drepturilor universale ale omului. Statele

³⁴ Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, p 29.

europene s-au trezit cu importante minorități, cauze ale migrației masive - de exemplu minoritatea turcă din Germania, sau cele rezultate din războiului din fosta Yugoslavia - așa cum ne-o arată exemplele albanezilor care invadau coastele italiene sau refugiați croați și bosniaci, stabilindu-se în Germania, Franța sau Danemarca, minorități care trebuiau tratate în conformitate cu prevederile internaționale ale drepturilor omului.

În privința autorității asupra politicii și a economiei, ceea ce statul a pierdut, nu a câștigat nimeni. Puterea se disipează³⁶. Nu asistăm la un joc cu sumă nulă, unde avem un învingător și un perdant. Sau putem cel mult spune că este un câștig de partea pieței globale, dar acesta nu este decât un mod indirect de a spune același lucru, și anume că puterea – în sensul de control și influență – se pierde. Globalizarea ca proces modifică în același timp nu numai capacitatea statului, ci și pe aceea a actorilor privați de a controla “jocul economic”. Din acest motiv, argumentul potrivit căruia multinaționalele ar câștiga putere în defavoarea statului este unul fals. Faptul că în Argentina rețeta economică a fost un mare eșec a afectat nu numai țara respectivă, ci și comunitatea transnaționalelor, business-ul în general, și organizațiile financiare internaționale a căror soluții au fost nepotrivite și impracticabile.

Funcția statală de control a politicilor economice a fost fundamental afectată. Acest deficit se regăsește în alegerile sale în domeniul reglementării politicilor economice. Un stat poate decide să se izoleze sau să restrângă deschiderea sa în raport cu piața mondială. Dar există costuri dacă o face³⁷. Iar acest tip de reglementare, îndreptat spre controlul operațiunilor globale, ar putea să atingă interesele mai generale de prosperitate ale statului.

Funcția statului ca furnizor de politici sociale (welfare state) a fost la rândul său limitată. Instituțiile financiare globale, purtătoare ale ideologiei dominante neo-liberale, diminuează credibilitatea statelor care promovează politici extinse de protecție socială. Partidele

³⁵ Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p.14

³⁶ Strange, Susan (1996): *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, Chapter 1

³⁷ Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p. 18

conservatoare³⁸, care doreau un rol minim al statului în economie, au beneficiat de presiuni favorabile din partea fenomenelor globale. Anumite politici guvernamentale sunt recompensate de piața internațională. Printre acestea se numără măsurile menite să susțină competitivitatea, cum ar fi investițiile în capitalul uman sau în infrastructură. Dar politicile de dezvoltare bazate pe izolare nu mai sunt favorizate³⁹. Izolarea parțială în raport cu piața globală nu mai este posibilă. Nevoia de ISD și presiunile interne din partea sectorului privat au condus la deschidere. Statul sfârșește prin a nu mai putea controla rapoartele firmelor interne cu piața globală. Dat fiind impactul puternic al pieței globale și faptul că nici un stat nu se poate izola, se poate argumenta că statul nu mai este exclusiv responsabil pentru politica economică.

Alături de state, prezența altor actori pe piața globală devine o sursă de bogăție și putere în afara granițelor statale⁴⁰. Companiile multinaționale nu se supun reglementărilor incluse în regimuri internaționale în aceeași măsură ca și statele⁴¹. Operațiunile lor au devenit o parte din ce în ce mai importantă a economiei globale. Unele multinaționale sunt mai bogate decât multe state slabe. Țara de origine poate să piardă controlul asupra multinaționalelor. Dacă reglementările și taxele statale devin excesive, companiile respective pot decide să-și mute cartierul general către paradise fiscale sau pur și simplu către alte state unde pot găsi condiții mai bune. Problema nu este dacă statul controlează multinaționalele, ci dimpotrivă, aceea că multinaționalele ar putea ignora statele. Statele au nevoie de capitalul, locurile lor de munca și tehnologia multinaționalelor. Cât despre aceasta din urmă, ele caută state cu sisteme economice stabile, transparente și previzibile, pentru a-și desfășura în siguranță afacerile.

Sfârșitul bipolarității în relațiile internaționale a întărit rolul schimburilor economice și a afectat importanța statului. Chiar dacă se asumă faptul că statul își menține funcțiile de “politică înaltă”, în domeniul apărării și a politicii externe, aceste funcții își schimbă și ele esența. Pe de o parte, terorismul global nu mai poate fi contracarat cu mijloace militare clasice, iar combaterea lui pune tot mai mult accentul pe colaborarea internațională. Pe de altă parte,

³⁸ Robert O Keohane, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press, p. 18

³⁹ în Asia de Sud - Est, dar și în Europa de Est

⁴⁰ Strange, Susan (1996): *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, Chapter 1

⁴¹ Robert Gilpin, conferință la Universitatea Central Europeană, 20.10.99

transnaționalele care se ocupă cu exporturile de armament pot și chiar iau decizii care influențează politicile naționale în sensul unor achiziții dirijate, de înaltă tehnologie, influența lor devenind un factor important în planificarea apărării și securității unor state. Cazul colaborării între Eurocopter și industria de apărare românească este, în acest sens, foarte concludent.

Din categoria noilor mișcări politice transnaționale, care afectează democrația reprezentativă internă, semnalăm printre altele, pe acelea privind protecția mediului sau având ca teme centrale chiar efectele globalizării, cu atitudini pro sau contra. Se poate argumenta că aceste forme transnaționale de expresie politică ar putea constitui baza unei societăți civile globale.

Așadar, o primă concluzie constată o creștere a fluxurilor transnaționale de capital, bunuri și servicii. Mișcarea lor a devenit mai rapidă și mai ieftină sub impactul inovațiilor tehnologice. Statul nu poate controla aceste fluxuri, care îi ignoră frontierele. Distincția național-internațional este subminată. Sub impactul fluxurilor transnaționale, statul nu mai poate îndeplini funcții, până atunci fundamentale, în politicile macro-economice, de dezvoltare și în politicile sociale. Un argument mai radical pune sub semnul întrebării chiar prezența în continuare a autorității politice a statului. Globalizarea afectează în aceeași măsură statele mari și mici. Aceste schimbări sunt calitative și ireversibile.

Cum anume ar putea statul să se sustragă fenomenelor globaliste? Care sunt argumentele anti-globalizare? Criticii globalizării indică faptul că globalizarea este limitată, cel puțin în domeniile comerțului, al producției și mai puțin în finanțe. Pe baza acestei constatări, se argumentează că nu există nici o trecere de la internaționalizare la globalizare.

De la al Doilea Război Mondial încolo s-a constatat o expansiune a comerțului. Extinderea sa nu-i dă, însă, un caracter global, spun criticii. State diferite reacționează în mod diferit în fața acestor schimbări cantitative în domeniul comercial (creșterea fluxurilor și a cantității). Demantelarea barierelor comerciale este numai în beneficiul statelor mari și aceasta într-o anumită măsură. Statele au înlocuit oricum barierele tarifare cu cele netarifare (NTB), cu același efect, deși par mai puțin constrângătoare (de pildă standardele de sănătate sau de

mediu). Comerțul este limitat și sub aspectul ariei sale, pentru că serviciile se comercializează mai greu.

În producție, trecerea la post-Fordism nu este cu necesitate un argument în favoarea globalizării, mai opinează ei. Descentralizarea, producția just-in-time, structura de pânză de păianjen a firmelor a întărit importanța companiilor mici, locale. Dacă dimensiunile multinaționalelor nu mai sunt importante, atunci se pierde un element esențial al dorinței de a susține globalizarea, și anume dimensiunea globală.

Criticii recunosc că există o piață financiară internațională. Viteza și creșterea cantitativă a fluxurilor de capital pot avea însă consecințe negative. Din acest motiv statul trebuie să se protejeze, sunt de părere criticii. Piața financiară internațională ar trebui să fie reglementată, spun ei, pentru a se evita crizele financiare. Statul actual este prea deschis și nu are destul control asupra fluxurilor financiare. Adversarii globalizării consideră că ar exista posibilitatea să se revină la reglementare în acest domeniu. De fapt, susțin ei, piața financiară nu este complet globalizată, ci se bazează pe bursele naționale și pe reglementările statale pentru a funcționa. Crizele financiare, la rândul lor, ar putea avea alte cauze decât pierderea controlului asupra fluxurilor financiare de către state. Aceste alte cauze ar putea fi recesiunile (care aduc după ele diminuarea bazei de impozitare a statului) sau crizele datoriei externe. Dacă acestea sunt cauzele crizelor, atunci planificarea macro-economică poate fi încă un succes. Investițiile Străine Directe (ISD) sunt în fapt limitate la zone dezvoltate, industrializate. În general, ISD vizează zonele dezvoltate, în primul rând SUA, UE și Japonia. Asia de Sud-Est a devenit parte a acestui joc numai în momentul în care s-a dezvoltat suficient. Procentul din ISD care ajunge în regiuni nedezvoltate este nesemnificativ. ISD urmează anumite reguli și nu se realizează întâmplător ('random walk'), numai în căutarea profitului⁴². ISD se va orienta în privința investițiilor în funcție de criterii cum ar fi relațiile politice apropiate, vecinătatea geografică, stabilitatea și prezența unor resurse naturale.

⁴² Michael Mann (1997) "Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-State?", *Review of International Political Economy*, 4, 3, pp. 472-496

Din această perspectivă critică, transformarea statului ar fi numai cantitativă și nu calitativă. Statul se retrage numai în raport cu statul extins care a rezultat din cele două războaie mondiale. De fapt, în prezent, rolul statului revine la cel din secolul al XIX-lea. Statul liberal clasic are un rol numai în domeniul autorității politice și nu asupra economiei și a societății deopotrivă. Statul liberal a avut din totdeauna un rol redus în economie. De aceea diminuarea rolului statului în domeniul social nu ar fi, în sine, o evoluție anormală. Schimbări tehnologice au existat din totdeauna, iar statul le-a integrat. Ele nu sunt un factor nou. Schimbările tehnologice în sine nu pot avea un impact semnificativ asupra rolului statului. Nici noile forme de participare și agregare politică nu modifică în mod necesar rolul statului. Aceste noi forme politice au scopuri limitate și uneori divergente. În plus, ele nu sunt reprezentative în sens democratic. Sunt, de asemenea, limitate ca acoperire: transnaționale, nu globale.

Funcțiile legislative de bază ale statului există în continuare. Asigurările de sănătate și apărarea nu au devenit globale⁴³. Statul își menține controlul în domeniul securității și a impunerii legii, precum și în cel al administrării interne. Aici există într-adevăr un pericol, prin ceea ce Peter Evans numește posibilitatea transformării statului într-un “stat rău” (“mean state”). Un astfel de “stat rău” este statul “capturat” de interese economice. Astfel, statul nu mai acționează ca o structură reprezentativă legitimă. Atrofierea statului, favorizată de către neo-liberalismul anti-etatist, ar putea să nu fie reversibilă. Acest argument, integrat într-o critică anti-globalistă, presupune faptul că statul nu ar trebui să urmeze recomandările extremei neo-liberale în sensul reducerii rolului său în economie și în societate în general. În fapt, pericolul este mai semnificativ dacă se aplică atât funcțiilor politice cât și celor economice ale statului și, mai ales, funcției sale legislative. În lipsa funcției legislative, statul încetează a mai fi arbitru independent al jocului economic. Faptul că s-a înregistrat un (parțial) eșec al funcțiilor sociale ale statului nu poate fi atribuit numai unor cauze externe. Prăbușirea unor sisteme specifice sociale are, în anumite cazuri, cauze interne. Argumentele anti-globaliste vizează și posibilitatea unor politici de dezvoltare. Izolarea parțială ar fi posibilă. Este, de asemenea, o condiție necesară a funcționării statului în perioada de dezvoltare, pentru a îndeplini obiectivul de dezvoltare. În cazul Coreei de Sud, de pildă, raportul direct între firme și piața financiară

⁴³ Michael Mann (1997) “Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-State?”, *Review of International Political Economy*, 4, 3, pp. 472-496

globală (lipsa intermediarilor între companiile interne și piața financiară globală) ar fi trebuit să fie controlată. Lipsa reglementării în acest domeniu, favorizată de ideologia dominantă neo-liberală și susținută de lumea de afaceri locală a fost, consideră critica, principala cauză a crizei coreene. În acest sens, argumentul după care statul nu mai este responsabil pentru politica economică ar fi doar o scuză pentru dreapta gen Reagan-Thatcher de a tăia cheltuielile sociale, reducere decisă de altfel pe baza principiilor lor, fără legătură cu presiunea externă⁴⁴.

Și în privința raporturilor cu multinaționalele, statul rămâne dominant. Există într-adevăr alți actori, dar aceștia sunt dependenți de state. Multinaționalele nu sunt complet detașate de state. În condiții normale, această legătură nu este întotdeauna evidentă. Multinaționalele par a fi ghidate numai de căutarea profitului, dar în situații de criză, ele tind să susțină sau să se sprijine pe statul de origine. În plus, activitățile multinaționalelor nu au efecte uniforme asupra regiunilor în care operează. De regulă, operațiunile lor creează sau agravează disparități regionale. Multinaționalele se concentrează în regiunile cele mai dezvoltate ale unui stat sau în orașe mari (de regulă în capitale).

Conform punctului de vedere critic, am asista în fapt la regionalizare, nu la globalizare. Fenomenele considerate globalizare sunt restrânse la SUA, UE și Japonia. Nici măcar aceste regiuni nu sunt complet interconectate. Asistăm la o fragmentare în blocuri protecționiste, care domină piața internațională (nu globală). Sfârșitul bipolarității în politica internațională a creat o situație apropiată de aceea a secolului al XIX-lea. Interdependența economică a existat înaintea Primului Război Mondial, chiar dacă la un nivel mult mai redus decât în prezent, fără a împiedica însă conflictul. La sfârșitul Războiului Rece asistăm la fragmentare și conflicte locale, care nu mai sunt descurajate de armele nucleare. Așadar, și în prezent, diverse considerații geopolitice și geoeconomice pot limita în mod eficient globalizarea.

Critica accentuează, prin urmare, faptul că internaționalizarea și libera circulație a fluxurilor comerciale și financiare sunt limitate. Modificările în ce privește rolul statului sunt cantitative și reversibile. Considerațiile geopolitice joacă un rol important în decizia economică. Statele

⁴⁴ Robert Gilpin , conferință la Universitatea Central Europeană, 21.10.99

rămân actorii fundamentali ai sistemului internațional. Fenomenele la care asistăm, descrise sub denumirea de globalizare, reprezintă în fapt dinamici regionale.

Se poate demonstra, pe baza criticilor globalizării, că limitele globalizării implică faptul că nu s-ar fi modificat rolul statului în lumea contemporană? Dacă studiem cu atenție cele două definiții implicite în argumentarea fiecărei tabere, nu se poate demonstra că nu există globalizare. Controversa se concentrează în fapt asupra intensității fenomenului. Se poate demonstra numai că globalizarea nu este completă. Existența proceselor nu este pusă sub semnul întrebării, dar continuarea lor, caracterul lor neterminat este în sine pentru critici o probă anti-globalizare. Demonstrând existența limitelor, criticii sunt obligați să admită faptul că aceste fenomene există cu adevărat, deși se străduiesc să demonstreze că pot fi denumite altfel (regionalizare) sau că trebuie controlate. Argumentele pentru globalizare se referă la existența ca atare a fenomenelor și la efectele acestora asupra statului.

În privința rolului statului, divergențele sunt ireconciliabile. Cei favorabili globalizării identifică o modificare de natură calitativă a rolului statului. Contra-argumentele indică persistența funcțiilor statului în termeni cantitativi. De aceea, criticii globalizării utilizează un argument de tipul “nimic nou sub soare”, căci istoria se poate repeta dacă modificările fenomenelor nu sunt de substanță, ci numai de dimensiuni. Ambele perspective au o înțelegere implicită a unei opoziții între național și global.⁴⁵ În acest sens, ceea ce este global poate submina ce este național. Combinată cu faptul că democrația are sens numai în context statal, globalizarea, slăbind statul, afectează democrația, prin aceea că atacă autoritatea politică a statului care derivă din democrația reprezentativă. Efectele globalizării asupra autorității statului pot fi însă duble. Efectul de slăbire în anumite domenii se poate dovedi a fi consolidare în alte zone. Statul rămâne necesar sub aspectul funcției legislative, pentru a structura globalizarea. Multinaționalele au nevoie, la rândul lor, de legi și de o birocrație de stat eficientă cu care să negocieze. Este posibilă integrarea noilor tehnologii în cadrul sistemului democratic, îmbunătățindu-l. Noua revoluție informatică ar putea îndeplini o serie de funcții complementare și antinomice față de democrația reprezentativă. Poate fi utilizată, de pildă, ca

⁴⁵ Saskia Sassen, (1998): “The State and the Global City: Notes Towards a Conception of Place-Centered Governance”, în *The Globalization and Its Discontents*, The New Press, New York

mijloc de organizare a sondajelor de opinie, a unor referendumuri, sisteme de informație publică ori campanii electorale⁴⁶. Există, desigur, și pericole. Din această perspectivă ne putem referi la rolul lor ambiguu ca mijloace de democrație directă sau de control central și “feudalism virtual”, creând condiții pentru puterea politică nedemocratică⁴⁷. Ambiguitatea efectelor tehnologice ne poate determina să susținem că ele pot fi conciliate cu principiile democratice, sub condiția cunoașterii și controlului aspectelor lor negative. În loc să căutam căi de menținere a vechilor funcții statale, în mare parte rămase o ficțiune suveranistă, am putea studia mai degrabă cum anume deplasarea politicii instituționale în alte direcții, gen societatea civilă globală incipientă, ar putea fi conciliată cu principiile democratice. Forma acestei noi politici instituționale ar putea să nu urmeze întocmai funcționarea prezentă a statului.

Există metode neconvenționale de reglementare a fenomenelor globale, ținând cont de natura lor⁴⁸. În literatura de specialitate se subliniază, de regulă, mobilitatea capitalului în dauna tuturor celorlalte fenomene. Acest tip de analiză trece cu vederea baza materială a fenomenelor globalizării. Majoritatea se concentrează în marile orașe, deci operează în primul rând sub jurisdicție națională. Capitalul global se bazează, de asemenea, pe jurisdicția de stat pentru garantarea drepturilor de proprietate și a contractelor. Concentrările urbane sunt zone strategice din perspectiva reglementării fenomenelor globalizării. Ele constituie noul sistem de producție care profită datorită concentrării. Acest fapt deschide noi posibilități de reglementare din partea statului asupra “orașului global”, care concentrează infrastructura globalizării.

Redefinirea rolului statului este o realitate. Cum anume o interpretăm rămâne un capitol deschis. Autorii sunt mai aproape de analiza potrivit căreia schimbarea este de natură calitativă, iar statul poate supraviețui numai dacă funcțiile sale sunt definite și îndeplinite altfel decât până în prezent. Posibilitatea de a integra argumentele pro și contra ne permite o concluzie mai echilibrată. Există fenomene economice pe care le putem numi globalizare, întrucât se desfășoară pe scară globală și afectează toți actorii, fără deosebire de dimensiune sau forță.

⁴⁶ Jan A.G.M. Van Dijk, “Models of Democracy – Behind the Design and the Use of New Media in Politics”, *Javnost*, Vol.3, (1996), No.1, pp. 43-56

⁴⁷ actori locali necontrolați, cvasi-independenți în raport cu autoritatea statală

⁴⁸Saskia Sassen, (1998): “The State and the Global City: Notes Towards a Conception of Place-Centered Governance”, în *The Globalization and Its Discontents*, The New Press, New York

Argumentele critice presupun implicit o linie etică legată de lipsa de legitimitate și de caracterul nedemocratic al fenomenelor globale, dacă rămân necontrolate. În cazul în care efectele negative ale globalizării pot fi menținute sub control sau chiar evitate, atunci oponenții globalizării s-ar putea găsi în situația de a-și reevalua argumentarea.

1.2. Suveranitatea juridică

M.M.

Constituțiile statelor europene au reprezentat cel mai propice cadru pentru definirea și afirmarea suveranității ca normă de drept intern, iar Carta ONU și tratatele internaționale și europene au conferit noi valențe acestei norme în dreptul internațional, respectiv, european. Astfel, constituțiile europene stabilesc că suveranitatea (unele adăugând și sintagma “națională”), sau puterea, aparține poporului. Regăsim aceste afirmații în constituțiile Spaniei, Franței sau Suediei. În accepțiunea altor constituții, suveranitatea aparține națiunii, așa cum apare formulat în textele românesc și belgian⁴⁹. Instituțiile sunt chemate apoi să reprezinte poporul, apărându-i această suveranitate pe care tot ele au construit-o, legiferat-o și afirmat-o. Pentru a servi cât mai bine interesele poporului, într-un sistem democratic, puterea trebuie să-și împartă atribuțiunile în consacrată triadă a Executivului, Legislativului și puterii Judecătorești. În doctrina Revoluției franceze toate aceste puteri erau considerate fracțiuni ale suveranității naționale⁵⁰. Jean Jacques Rousseau spunea, în *Contractul Social*, că “suveranitatea este inalienabilă și indivizibilă”, dar recunoștea apoi că politicienii “neputând împărți suveranitatea în principiul ei, o împart în obiectul ei, o împart în forță și voință, în putere legislativă și în putere executivă, în drepturi de impozite, de justiție și de război, în administrație interioară și în puterea de a trata cu străinul; uneori confundă toate aceste părți, alteori le separă”⁵¹.

În dreptul internațional statul suveran este primul subiect de drept în ordinea importanței. Statul are competențe legale exprimate în sens material și formal⁵². Cele materiale sunt în primul rând de ordine interioară și țin de suveranitatea internă, și anume capacitatea de a-și

⁴⁹ Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept Constituțional și Instituții politice*, București, Lumina Lex 2001, p 265.

⁵⁰ Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept Constituțional și Instituții politice*, București, Lumina Lex 2001, p 271.

⁵¹ Rousseau Jean Jacques, *Contractul Social*, București, Cartea Noastră, p 27.

⁵² Niciu Marțian, *Drept Internațional Public*, Arad, Servosat, 1999, p 81.

organiza puterea sa politică, sistemul său economic și social⁵³. Competențele în sens formal se referă la jurisdicția statului și capacitatea sa de a acționa în vederea garantării respectării regulilor juridice edictate de el⁵⁴. Apoi, statele au o competență personală⁵⁵ care se manifestă în acțiunea lor față de proprii cetățeni, în vederea reglementării statutului cetățeniei, protecției lor în străinătate și acordarea corelativă a drepturilor și obligațiilor. Totuși, cea mai accentuată dintre competențe a fost cea teritorială, acea putere generală, deplină și exclusivă asupra gestionării teritoriului unui stat. Pentru controlul teritoriilor s-au dus războaie, s-au făcut alianțe, s-au promovat tratate de pace, s-au creat instituții internaționale. Până la inovația Uniunii Europene, competența teritorială părea a fi cel mai drag atribut al suveranității statelor europene, exercitat atât pe continent cât și în multe colțuri ale lumii. Autonomia în abordarea acestor competențe conferă statelor dreptul a decide singure asupra folosirii lor. Ca atare, nu se exclude posibilitatea ca statele să delege unele competențe sau materializarea lor, din proprie inițiativă și voință, potrivit angajamentelor asumate prin tratate. Este și calea pe care au ales-o statele Uniunii Europene când au hotărât că unele atribute pot fi servite mai bine prin efortul comun, realizat sub tutela instituțiilor europene. Ne vom referi mai târziu la acestea, explicând și rațiunile care au dus la demersurile amintite.

Trebuie reținut, însă, că pentru statele europene teoria suveranității se bazează pe binomul drepturi/obligații. În virtutea conținutului teoretic acceptat de europeni și de comunitatea internațională, statele au dreptul la o personalitate internațională, dreptul de a li se respecta integritatea teritorială și dreptul la autoapărare, dreptul de a-și stabili singure regimul social politic, dreptul de a-și folosi resursele, de a-și stabili sistemul economico-social și legislația, dreptul de a-și conduce în mod liber relațiile cu alte state, dar și obligațiile corelative de a respecta personalitatea internațională a celorlalte state și suveranitatea acestora și de a-și îndeplini cu bună credință obligațiile internaționale.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, p 81.

⁵⁵ Ibidem, p 82.

Abordarea din dreptul internațional a căutat și o identificare a suveranității cu independența⁵⁶. O speță a Curții Permanente de Arbitraj consfințează chiar această similitudine: “Suveranitatea în relațiile dintre state înseamnă independență. Independența în legătură cu un teritoriu este dreptul de a exercita asupra acestuia funcțiile statului, cu excluderea (drepturilor) oricărui alt stat”⁵⁷. Pornind de la independență ca precondiție a suveranității, aceasta din urmă, odată recunoscută, devenea garant al celei dintâi⁵⁸. Recunoașterea calității de stat independent și suveran avea loc numai la întrunirea cumulativă a trei condiții constitutive: entitatea să aibă teritoriu, populație și guvern⁵⁹. Trebuie remarcată și aici preeminența politicului, care declanșa procedurile juridice de recunoaștere a unui nou stat, instrumentul fiind deseori folosit discreționar de monarhii sau guvernele unor țări europene.

Un alt pilon al suveranității juridice îl constituie egalitatea în drepturi a statelor în relațiile internaționale, introdusă de Vattel prin *Le droit de gens*, publicată prima dată în 1758. Respectarea egalității suverane s-a dovedit a fi cea mai eficace modalitate de protejare a suveranității statale în sistemul internațional⁶⁰.

Dreptul internațional cunoaște noi dezvoltări în secolul XX, cu precădere după cel de-al Doilea Război Mondial. Este perioada în care apar organizațiile internaționale ca noi subiecte de drept, iar multitudinea tratelor internaționale impun această nouă formă de colaborare, care inventează o serie de norme stricte ce trebuiau respectate de către statele care aderau la respectivele organizații sau tratate. Membrii ONU, NATO sau ai UE erau și sunt legați convențional printr-un singur sau mai multe instrumente juridice. Prin intermediul acestor înțelegeri internaționale, prin care statele ajungeau la concluzii comune pe calea dialogului și negocierii, s-a ajuns la norme juridice cu caracter general și au apărut noi ramuri ale dreptului

⁵⁶ În sentința arbitrală privind insula Palmas arbitru Max Huber declara: „Suveranitatea în relațiile dintre state înseamnă independență”, în Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998.

⁵⁷ Curtea Permanentă de Arbitraj, Arbitru unic: Max Huber, hotărârea în cauza landa/SUA-Insula Palmas, *Review of International Arbitral Awards*, 1928, vol 2 p. 829, în Aurel Ciobanu Dordea, „Considerații cu privire la implicațiile constituționale ale aderării României la Uniunea Europeană”, *Romanian Journal of European Affairs*, vol 1, no. 1, 2001, p 31.

⁵⁸ Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998, p 85.

⁵⁹ Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998, p 86.

internațional⁶¹. De exemplu, în această perioadă apare dreptul internațional al căilor de comunicații, care s-a concretizat prin elaborarea regimurilor pentru marile fluvii internaționale (Rin, Elba, Dunăre, Congo) și statutele canalelor interoceanice (Panama și Suez)⁶². Apoi, securitatea colectivă este un concept definit în crezutul NATO. Dreptul Comunitar e creația exclusivă a UE. Stabilirea unui regim internațional pentru folosirea mării, concretizat în anii 1980 și 1990, a întărit noua abordare a modului în care statele înțelegeau să relaționeze în apele internaționale. Zona Economică Exclusivă a prelungit controlul pe care un stat îl deține asupra mării sale de la 12 mile la 200 de mile de la țărmul pe care flutură steagul său. Noutatea acestui regim era că introducea o schimbare în modalitatea în care statele înțelegeau teritorialitatea ca element al suveranității. În Zona Economică Exclusivă statele au dreptul de exploatare și folosire a resurselor, dar nu au controlul asupra navigației, așa cum îl exercită în marea teritorială⁶³. Să reamintim aici și că, în domeniul comerțului, recunoașterea nevoii de liberalizare și facilitare a schimburilor la nivel internațional a dus la înființarea GATT (General Agreement for Tarriffs and Trade).

Introducerea tratatelor care produceau efect și pentru terți a reprezentat un alt punct important pe calea colaborării internaționale, dar în același timp a modelării unei conduite internaționale care trebuie respectată de toate statele comunității internaționale. Regimul internațional al Antarcticii din 1959, cu privire la denuclearizarea acestei regiuni, tratatele de pace sau comunicații sunt câteva dintre exemplele grăitoare în acest sens. La fel, tratatele care constituie dreptul internațional spațial sau aerian, cele privitoare la strâmtori sau canale maritime internaționale, bazate toate pe denuclearizare și demilitarizare, chiar dacă zonele respective includ teritorii aflate sub suveranitatea unor state.

Probabil cea mai importantă contribuție adusă teoriei suveranității în relațiile internaționale și dreptul internațional public, în secolul XX, a fost tocmai atestarea documentară că suveranitatea statelor nu poate fi absolută, iar guvernelor nu trebuie să li se permită abuzuri săvârșite la adăpostul “scutului” suveranității. În dreptul internațional au fost introduse anumite

⁶⁰ Ibidem, p 87.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, p 33.

⁶³ Ibidem, p 36.

limitări ale suveranității teritoriale a statelor, determinate de principiile și normele Cartei ONU și de obligațiile asumate de statele membre⁶⁴:

- statul trebuie să garanteze străinilor aflați pe teritoriul său drepturile prevăzute de normele cutumiare și convenționale ale dreptului internațional public;
- statul are obligația să nu admită săvârșirea, pe teritoriul său, a unor acte care pun în pericol securitatea altui stat;
- statul are obligația de a respecta imunitățile statelor străine – în sensul că actele unui stat nu pot fi supuse jurisdicției interne a altui stat – și imunitățile de execuție de care beneficiază bunurile de proprietate ale altui stat aflate pe teritoriul său. Mai mult chiar, statele nu pot invoca imunitatea lor de jurisdicție în cazul tranzacțiilor comerciale, contractelor de muncă încheiate între un stat și o persoană fizică, în cazul acțiunilor de reparații pecuniare sau daune. Tribunalele unui stat nu pot lua măsuri de constrângere împotriva bunurilor unui stat străin⁶⁵.

În strânsă legătură cu acest aspect, dreptul internațional public a marcat și demitizarea teritorialității prin admiterea în practica internațională și în doctrină a excepțiilor condominium-ului, servitutilor internaționale și cesiunii de teritorii⁶⁶. Ilustrat de exemplu Andorrei, condominiumul presupune exercitarea autorității politico-jurisdicționale de către două state, în mod egal, asupra unui teritoriu terț determinat. Servituțiile internaționale au consacrat restrângerea independenței unui stat pe a cărui teritoriu un alt stat exercită o competență de reglementare legislativă sau administrativă. Cesiunea de teritoriu reprezintă o operațiune juridică convențională pe baza căreia un stat renunță la suveranitatea sa asupra unui teritoriu în favoarea altui stat care-și întinde el suveranitatea asupra aceluși teritoriu.

Nu în ultimul rând, statelor li s-a atras atenția, printr-o serie de acte internaționale (Carta ONU, Actul Final de la Helsinki, Declarația Drepturilor Omului, etc.), că drepturile omului nu pot fi și nu trebuie încălcate sub masca suveranității naționale.

Toate aceste exemple vorbesc despre conferirea reciprocă a unor drepturi de folosire a căilor de comunicații sau ape internaționale, de limitarea *ad pactam* a suveranității naționale pentru binele omenirii, întărind convingerea că o colaborare pașnică va profita tuturor.

⁶⁴ Niciu Marțian, *Drept Internațional Public*, Iași, editura Servostat, 1999, p. 83.

⁶⁵ Ibidem.

Cele mai importante imperative ale dezvoltării sistemului internațional în ultimile decenii au fost, pe de o parte, presiunea popoarelor pentru păstrarea păcii și evitarea catastrofelor de tipul războaielor mondiale, iar pe de altă parte, necesitatea cooperării între state, la nivel internațional sau regional, întărind interdependența actorilor statali⁶⁷. Actualmente există peste 360 de organizații internaționale de tip interguvernamental, din care 30 cu caracter universal, 50 intercontinentale, 280 regionale și aproximativ 13000 de organizații internaționale non-guvernamentale, care acoperă vaste domenii de activitate de la sănătate până la lansarea și gestiunea sateliților⁶⁸.

Concluziile principale sunt că statele au descoperit că au fost mult mai câștigate dacă au realizat tratate, înțelegeri și acorduri între ele, decât dacă ar fi acționat pe cont propriu, iar pe de altă parte, că restrângerea volitivă a unor atribute ale suveranității contribuie la binele comun. Este foarte important să subliniem că delegarea unor competențe derivate din suveranitate către organizații sau instituții internaționale nu antrenează renunțarea la suveranitate, care rămâne indivizibilă și inalienabilă (nu poate fi înstrăinată), ci reprezintă doar o convenție prin care deținătorul său de drept, poporul⁶⁹, o delegă spre o altă autoritate. Prin colaborările internaționale statele și-au întărit suveranitatea, împărțind atât costurile cât și beneficiile.

Spre deosebire de cazul interpretării suveranității sub aspect politico-economic, suveranitatea în sens juridic păstrează înțelesuri conservatoare, unele fiind în dezacord cu realitatea actuală a UE. Particularitatea Uniunii este dată tocmai de inexistența unei definiții care să lămurească natura acestui conglomerat de state: este o federație sau un suprastat? Convingerea autorilor este că sistemul dreptului constituțional din Statele Membre va trebui re-interpretat pentru a lua în calcul fenomene de tipul “Constituției Europene”, a căror fundamentare pe conceptele dreptului internațional și comunitar se va realiza, probabil, în contextul Convenției Europene.

⁶⁶ Niciu Marțian, *Drept Internațional Public*, Iași, editura Servostat, 1999, p. 241.

⁶⁷ Miga-Besteliu Raluca, op. cit, p 35.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Profesorul Ion Deleanu, *Curs de Drept Constituțional*, note de curs de la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca, 1992.

2. PERSPECTIVA ASUPRA SUVERANITĂȚII STATELOR MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE.

Motto: "Statul clasic nu cedează suveranitate, ci ia act că în realitate a pierdut-o deja iremediabil. Numai prin intermediul Europei poate spera, eventual, s-o recupereze și s-o reconstituie"
Barbara Spinelli, **La Stampa**⁷⁰.

D.N.

Există importante diferențe de nuanță în ce privește accepțiunea suveranității în Statele Membre ale Uniunii Europene. Acest capitol va încerca să surprindă polemica dintre eurosceptici și federaliști/funcționaliști în privința suveranității atât sub aspect politico-economic cât și juridic, mai întâi în cazul principalelor state ale UE, apoi cu aplicare la nivelul Uniunii. Structura capitolului va urma formula teză-antiteză, pro și contra UE ca instanță care afectează suveranitatea, la nivel statal, apoi la nivelul structurii supranaționale.

2.1. Argumente și contraargumente din Franța, Marea Britanie și Germania.

Pentru a avea o imagine de ansamblu vom prezenta pe scurt conceptele suveranității așa cum sunt ele înțelese în cele mai importante State Membre ale UE. Argumentelor emise de către eurooptimiștii francezi, englezi și germani le vor fi opuse crezurile euroscepticilor din aceleași țări.

Astfel, în ceea ce-i privește pe federaliștii francezi, aceștia afirmă că, pentru a susține o Europă federală, este necesară existența, deasupra suveranității, a unor principii morale superioare, ancorate în valorile europene transnaționale. Apoi, adaugă ei, Tratatul de la Maastricht fracționează suveranitatea și este constitutiv pentru o federație. În același timp, UE a devenit o parte a Constituției franceze, realitate marcată chiar de textul cu pricina. Din perspectivă diacronică, euro-optimiștii afirmă că în istoria europeană, principiul naționalităților a exprimat întotdeauna teza, iar războaiele europene au constituit antiteza, de aceea, în prezent, nu există

⁷⁰ Analista Barbara Spinelli, conform traducerii din *Dilema*, nr.474, 12-18 aprilie 2002, p 13, citând un articol din *La Stampa*, 10 martie 2002.

nici o altă soluție decât sinteza federală. Statele naționale puteau impune sacrificii în trecut, pentru că erau în măsură să asigure supraviețuirea.

Mutând accentul pe entitatea suprastatală, crezul federalist francez este că UE presupune o schimbare în atribuțiile și în unitatea suveranității politice, deoarece “entitatea europeană și nu Franța negociază în cadrul GATT”⁷¹.

Exponent al federalismului francez, Jean-Claude Casanova nu este deranjat de faptul că dinamitează unul dintre conceptele de bază ale suveranității juridice, indivizibilitatea, susținând că aceasta este problema centrală a federalismului, care trebuie să găsească o soluție contradicției create de fracționarea suveranității și coerența necesară normelor juridice, printr-o repartitie armonioasă și relativ stabilă a competențelor. Cu privire la lipsa unui corp politic european, Casanova argumentează în sensul existenței “mai multor popoare în Europa și a mai multor popoare în Franța”.

Problema laicității și a cetățeniei primește și ea un răspuns din parte lui Casanova. Excepția, în sens negativ, în privința laicității, sunt Alsacia și Lorena, care reproduc sistemul german și, în parte, cel italian, cu privire la influența bisericilor în politică. În cazul cetățeniei, distincția se face între acel *jus soli* și *jus sanguis*, iar Casanova se dovedește a fi avocatul națiunii civice europene, propovăduind fundamentarea cetățeniei pe teritorialitate și nu pe etnicitate.

Cât privește argumentele eurosceptice franceze, extrem de complexe și în fond moderat-realiste, avem în vedere tezele lui Phillippe Raynaud. El privește Europa ca pe un regim internațional interguvernamental. Definiția lui pentru suveranitate, fie că e vorba de un stat sau de UE, este “puterea de a decide pentru sine însuși în ultimă instanță și de a avea o ordine juridică internă cu o anumită coerență....testul final al existenței suveranității fiind cine decide în situații excepționale”. La întrebarea “care sunt azi corpurile politice suverane: UE sau națiunile componente?”, răspunsul este UE, pentru că acțiunile Curții Europene trimit la o interpretare a rolului instituțiilor europene drept acela al organelor unui corp politic suveran în

⁷¹ Dialogue entre Jean-Claude Casanova et Phillippe Raynaud, “L’Etat est-il encore souverain?”, *Pouvoirs Locaux*, No 15, decembrie 1992, p 14-27

formare. Dar faptul că, prin Tratatul de la Maastricht, statele conservă dreptul de a se retrage, trimite la ideea că ele, în sens strict juridic, rămân suverane. Dar problema lui Raynaud este că federația creează un popor. Iar ca exemplu, el dezvoltă rezolvarea americană a problemei secesiunii și a dreptului respectiv, atrăgând atenția asupra a ceea ce s-ar putea imagina în UE în cazul în care un stat ar dori să iasă din Uniune.

Raynaud recunoaște faptul că interpretarea legalistă a suveranității s-a prăbușit, dar, în același timp, spune el, nu putem părăsi ambiguitatea creată de Uniunea Europeană, pentru că ierarhia normelor juridice între Statele Membre și Uniune nu este clară, iar, în lipsa unei Constituții Europene, Tratatul UE nu este valid decât pentru că este conform constituțiilor naționale. Raynaud contestă poziția funcționalistă, potrivit căreia construcția europeană a generat ambiguitate prin evitarea problemei suveranității, mult prea complexă și dureroasă. De pildă, Curtea de Justiție a preferat întotdeauna o interpretare teleologică a tratatelor. Din vina funcționaliștilor (vezi referirile la Părinții Fondatori cu iz mitic) UE este insuficient politică și prezintă un risc de uniformizare, prin reducerea mesajului său la un minimum, reprezentat de economie și drepturile omului. Dacă UE dorește să păstreze principiul diferenței, ar trebui să se transforme într-o federație care aplică principiul separației și echilibrului puterilor. În comparație cu acest model ideal de federație, metodele actuale de construcție europeană sunt clandestine. Ele folosesc încrederea în mecanismele economice ca atare și în puterea unui anumit număr de instanțe care “practică un fel de mistică a construcției europene, privind națiunile cu extremă neîncredere”⁷².

Răspunzând cu privire la ipotetica existență a unui “corp politic european”, el afirmă că “trebuie să existe o unitate minimă la bază și nu văd alta decât națiunea”⁷³. “Construcția ipotetică a unui corp politic european trece, pentru moment, prin slăbirea corpurilor politice pre-existente, fără să fim siguri că există altceva la capătul drumului”⁷⁴. Raynaud mai spune despre relația națiune-Uniunea Europeană că e complicată de faptul că există mai multe concepții asupra națiunii. Polisemia acestui termen, care nu e dată doar de traduceri operate

⁷² Dialogue entre Jean-Claude Casanova et Phillippe Raynaud, “L’Etat est-il encore souverain?”, *Pouvoirs Locaux*, No 15, decembrie 1992, p 14-27.

⁷³ Ibidem, p 22.

⁷⁴ Ibidem.

între limbile europene, este izvorul unor neînțelegeri care nu permit coagularea “poporului european”.

Marea Britanie a avut întotdeauna o poziție aparte în Uniune, probabil izvorâtă din sentimentul insularității, care a caracterizat bună parte din istoria acestei mari puteri. Optimiștii britanici, adeseori identificați cu Laburiștii, postulează integrarea europeană drept “o salvare de la declin”, care “mărește influența Marii Britanii în lume”, rădăcina argumentației bazându-se în principal pe beneficiul globalizării. De aceea Laburiștii văd Uniunea ca pe o colaborare între actori, în vederea administrării interdependențelor și atingerii creșterii economice.

Spre deosebire de viziunile federaliste germane, chiar și atitudinea pro-integrare a eurooptimiștilor britanici preferă să vadă UE ca pe o comunitate de state. Pe plan național, diferența rezidă tocmai în utilizarea termenului de *comunitate* față de cel de *asociație* preferat de euroscepticii britanici. Astfel, Christopher Lord consideră că definiția suveranității, corespunzând atitudinii pro-integrare, este următoarea: (i) legalitatea deciziilor, (ii) autonomia sistemului național decizional față de influența externă și (iii) puterea de a obține rezultatele dorite. Susținătorii “comunității de state” acceptă faptul că rolul statului este modificat sub aspect calitativ, iar decizia economică internațională se ia la nivelul axei SUA-Comunitatea Europeană. În condițiile în care economia mondială creează blocuri economice aflate în raport de interdependență asimetrică, **este mai bine să reprezinți un centru care decide, decât să rămâi formal suveran, dar fără influență reală.** În același timp, această linie de argumentare, moderat pro-europeană, ține la reafirmarea dreptului de veto național ca pe o condiție a participării Marii Britanii la sistemul decizional european, acceptând, în paralel, realitatea unor fenomene cum ar fi socializarea transnațională și colaborarea de tip regim internațional. Lord spune că viziunea asupra comunității de state acordă prioritate definiției suveranității ca putere (marjă de manevră sau control asupra evenimentelor), adică cea a suveranității politico-economice, descrisă de autori în capitolul anterior.

În viziunea lui Lord, pro-europenii britanici moderați își fac iluzii când își imaginează că UE nu este decât o variantă a interdependenței economice, din care s-ar putea retrage eventual. În fapt, experiența Comunității Europene a demonstrat cât de constrângătoare sunt regimurile de

cooperare bazate pe descentralizare instituțională. Lord susține că acest tip de regim, aparent puțin constrângător, are printre consecințele politice paradoxale eliberarea Executivelor naționale de controlul legislativ. Cum anume crește puterea executivă datorită UE? Prin faptul că tratatele formulate la nivel executiv, ca rezultat al unor negocieri internaționale dificile, trebuie acceptate sau respinse *in corpore*. În consecință, singura soluție, pentru a evita atât veto-ul parlamentelor naționale cât și/sau dispariția controlului legislativ asupra Executivului, este pentru Lord consolidarea Parlamentului European. În ceea ce privește legislația europeană, nu se poate spune că Marea Britanie nu are nici un control, deoarece Executivul său participă la elaborarea Directivelor. Mai mult decât atât, publicul apreciază aceste Directive, pentru că au de multe ori un sens social mai pronunțat decât legislația internă.

Conservatorii au fost și rămân legatarii euroscepticismului britanic, imaginea “Doamnei de Fier” care își cere “banii înapoi(!)” fiind vie printre majoritatea acestora. Mai mult, se poate argumenta că Marea Britanie reprezintă cel mai puternic curent eurosceptic în cadrul Uniunii⁷⁵. Mulți europeni recunosc că Marea Britanie a generat, în urma discursului lui Thatcher din 1988 din Colegiul Europei de la Bruges, un nucleu britanic al “coaliției europene eurosceptice – Grupul de la Bruges”.

Apanaj al conservatorilor, dar nu exclusiv, argumentele euroscepticilor britanici se referă la amenințări la adresa societății tradiționale britanice, trădarea relațiilor post-imperiale cu Commonwealth-ul, pericolul la adresa sistemului constituțional cutumiar, faptul că Uniunea Economică și Monetară afectează o precondiție de bază a suveranității, deci nu se dorește aderarea la zona Euro, că UEM agravează divizarea Europei prin crearea unui “rich men’s club”.

Euroscepticii preferă să considere UE drept o “asociație de state”, orice altă formă fiind pentru ei un pericol ce poate duce către formarea unui superstat. Definiția lor preferată este cea

⁷⁵ Vezi Paul Taylor, „British Sovereignty and the European Community: What is at Risk?”, *Millenium*, Spring 1991, Vol. 20, No. 1, pp. 73-81; Christopher Lord, „Sovereign or Confused? The ‘Great Debate’ about British Entry to the European Community 20 Years On”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXX, No. 4, December 1992, pp. 419-437 și Rodica Culcer, “Spre Europa? Până unde?”, în *Dilema*, nr. 474, 12-18 aprilie 2002, p 11.

juridică: dreptul de veto național, în cadrul organismelor UE, autonomia internă pe plan juridic, supremația dreptului intern, menținerea posibilității de acțiune unilaterală sau în alte cadre multilaterale (NATO sau Commonwealth). Așadar, viitorul UE din perspectiva lor trebuie să se rezume la a fi un multiplicator de forțe pe plan internațional, eventual o transfuzie de putere pentru acțiunea independentă a Marii Britanii și dacă se poate un rol conducător în UE pentru Regatul Unit, sub condiția absolută a stopării unei adânciri a integrării europene în sens supranațional⁷⁶. Conservatorii se opun adâncirii integrării, pe care o percep ca pe un proces inexorabil cu un debut aparent modest, care sfârșește cu un transfer complet de suveranitate. Suveranitatea pentru ei reprezintă mai mult decât niște simple funcții, este o expresie a identității între guvernați și guvernanți, respingând funcționalismul lipsit în mod intenționat de o misiune politică, după modelul euroscepticilor francezi. Criticând abordarea politico-economică a erodării suveranității statului, ei argumentează că suveranitatea nu se poate pierde în favoarea pieței, ci numai către alte state sau către instituții politice. Perpetuarea acestei confuzii favorizează o eventuală capturare a superstatului european de către interesele private.

Lord îi contrazice pe euroscepticii britanici sub aspectul posibilității obținerii unei multiplicări de forțe prin însumarea cantitativă a resurselor Statelor Membre, fără adâncirea calitativă a integrării. Lord are dreptate când acuză faptul că Marea Britanie a avut din totdeauna o poziție marginală în UE datorită concepției sale despre suveranitate, care a împiedicat-o să participe în mod activ la inițiativele axei Bonn-Paris.

Dezaprobandu-i în continuare, Lord arată că euroscepticii britanici exagerează capacitatea de acțiune autonomă a statului și pierd din vedere faptul că UE este foarte diferită în raport cu statul european clasic. Apoi, euroscepticii neagă posibilitatea existenței unei identități duale, europeană și națională. Lord afirmă că această viziune aparține în exclusivitate elitei britanice, care controlează instituțiile politice, și nu opiniei publice în general. Viziunea respectivă presupune un absolutism parlamentar, care nu a existat niciodată în realitate.

⁷⁶Christopher Lord, „Sovereign or Confused? The ‚Great Debate’ about British Entry to the European Community 20 Years On”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXX, No. 4, December 1992, pp. 419-437

Germania rămâne susținătorul cel mai fervent al federalismului, din motive istorice, construindu-și conceptul suveranității în jurul accepțiunii politico-economice, văzând în UE un vehicul pentru protejarea economiilor naționale în contextul globalizării⁷⁷.

Germania susține adâncirea și lărgirea UE pentru că s-a copiat modelul german al eficienței economico-financiare (independența Bundesbank și Banca Centrală Europeană, modelul monetarist al UE.). Eurooptimiștii germani favorizează extinderea UE pentru că țara lor e prima care beneficiază de investițiile făcute în noul spațiu al UE, dorind și obținând o influență directă mai ales asupra statelor central europene (Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria).

2.2. Spre o suveranitate europeană?

M.M.

Participarea Statelor Membre la construcția europeană a avut ca bază adaptarea suveranității la imperativele interdependențelor internaționale și celor decurgând din dezvoltarea organizațiilor europene constituite de aceste state și nu un demers juridic de limitare a suveranității naționale. În dezvoltarea societății europene apăreau noi subiecte, care puteau fi soluționate mai bine doar la nivel european. Punctul de plecare a fost punerea în comun a unor resurse economice folosite, la momentul respectiv, pentru susținerea efortului de război: cărbunele și oțelul. Ulterior, s-au adăugat chestiuni precum energia atomică, politica agricolă, politica tarifară comună, poluarea atmosferică, terorismul (cu atât mai mult după 11 septembrie 2001), traficul de droguri, crizele monetare sau contaminarea cu diferiți viruși, care depășeau granițele și deci controlul exclusiv al statului. Statele nu mai puteau oferi soluții pentru rezolvarea eficientă a acestor probleme. Rezolvarea era posibilă doar printr-un efort în comun. Așa cum afirmă și Krasner, partajarea acestor atribute care țineau de suveranitatea interdependenței nu afecta elementul principal al suveranității interne, și anume organizarea procesului de decizie intern, ci mai degrabă îmbunătățea controlul asupra flagelurilor amintite.

Țări precum Franța sau Germania au prevăzut expres în constituțiile lor posibilitatea transferării unor atribute ale suveranității către instituțiile europene. Preambulul Constituției

⁷⁷Milward Alan S., *The European Rescue of the Nation State*, Routledge, 2000

franceze din 1946 prevedea că “sub rezerva reciprocității, Franța consimte la limitări ale suveranității necesare organizării și apărării păcii”⁷⁸. Constituția germană a conferit federației dreptul de a transfera atribute ale suveranității oricărei instanțe internaționale pe cale legislativă⁷⁹. Până și Marea Britanie a recunoscut, printr-o lege din 1972, primatul intereselor UE asupra celor naționale: “toate drepturile, competențele, răspunderile, obligațiile și restrângerile în vigoare, create de sau decurgând din tratate, precum și toate căile de atac și procedurile în vigoare și viitoare, create sau decurgând din tratate, și care în conformitate cu tratatele nu mai au nevoie de transpunere pentru a avea efect obligatoriu și a fi aplicabile în Regatul Unit, sunt recunoscute, vor putea fi valorificate potrivit legii și urmează a fi puse în aplicare, admise și urmate în mod corespunzător”⁸⁰. Într-adevăr, “transferul [unor atribute ale suveranității] a fost ireversibil și a implicat un număr crescând de competențe”, creându-se în acest fel o ordine juridică nouă, indiscutabil de sorginte monistă⁸¹.

Ilustrative pentru afirmarea noului Drept Comunitar și întărirea noului concept al suveranității sunt binecunoscutele spețe “van Gend & Loos” și “Costa vs Enel”⁸². În argumentarea la edictarea deciziei din cazul “van Gend & Loos” Curtea Europeană a arătat explicit că Uniunea (la aceea vreme Comunitate) *constituie o nouă ordine juridică de drept internațional, în favoarea căreia statele și-au limitat, chiar dacă în domenii restrânse, drepturile lor suverane și ale cărei subiecte nu sunt doar Statele Membre, ci și resortisanții acestora*⁸³. Comunitatea avea deci o capacitate juridică și de reprezentare internațională proprie, puterile ei reale decurgând din limitarea competențelor și din transferul unor atribuțiuni dinspre state către Comunitate. Urmând o cale supranațională, Curtea Europeană de Justiție a promulgat în 1971 doctrina puterilor implicite oferite Comunității, care se referă la faptul că respectiva Comunitate are dreptul să creeze și să semneze tratate internaționale, pentru că acesta este

⁷⁸ Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998, p 85-86.

⁷⁹ Ibidem, p 86.

⁸⁰ Aurel Ciobanu-Dordea, “Considerații cu privire la implicațiile constituționale ale aderării României la Uniunea Europeană”, *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 1, no. 1, 2001, p 36.

⁸¹ Aurel Ciobanu-Dordea, “Considerații cu privire la implicațiile constituționale ale aderării României la Uniunea Europeană”, *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 1, no. 1, 2001, p 31.

⁸² Pentru mai multe detalii vezi de exemplu Corina Leicu, *Drept Comunitar*, Lumina Lex, București, 1998.

⁸³ CJCE cauza 26/62 N.V. Algemene Transport en Expeditie Onderneming van Gend & Loos/Nederlandse administratie der belastingen, hotărârea din 5 februarie 1963, ECR 1963, p 1, in Aurel Ciobanu Dordea, op. cit., p 32.

singurul mod eficient prin care își poate duce la îndeplinire sarcinile⁸⁴. S-a creat astfel un corp de norme aplicabil resortisanților Statelor Membre și țărilor însele⁸⁵. Deciziile Curții Europene de Justiție au legitimitate în sistemele juridice ale Statelor Membre, tocmai drept rezultat al transferării acestui drept dinspre statele UE către instituția suprastatală cu sediul în Luxemburg, dar și ca urmare a doctrinei recunoașterii reciproce a acestor puteri. Această doctrină, prin care statele Uniunii trebuie să recunoască măsurile normative ale altor țări din Uniune, creează o autoritate extraterritorială, deoarece un Stat Membru poate promulga o lege care să guverneze, în fapt, activitatea unor întreprinderi proprii care acționează în alte state ale Uniunii⁸⁶. De exemplu, o sucursală a unei bănci germane care activează în Spania este controlată de și se supune regimului existent în Germania, și nu autorității Băncii Centrale a Spaniei. Activitatea unei companii de asigurări italiene care operează în Germania este reglementată de legea italiană și nu de cea germană⁸⁷.

Foarte important pentru delimitarea competențelor în Uniune a fost noutatea adusă de Tratatul de la Maastricht din 1992. Structura celor “Trei Piloni” pe care s-a construit Tratatul Uniunii Europene definea clar competențele exclusive ale acesteia, în Primul Pilon (I) – în care erau incluse “Comunitățile” (CE, CECO și EURATOM); cele exercitate în comun, în Al Doilea Pilon (II) – adică Politica Externă și de Securitate Comună; și cele care rămâneau sub tutela exclusivă a statului, grupate în Al Treilea Pilon (III) – al Justiției și Afacerilor Interne. Separația a fost menită să clarifice aspectele împărțirii sarcinilor în Uniune, dar procesul luării deciziei s-a dovedit a fi unul mai greoi, iar odată cu lărgirea către est, se pare că există toate șansele să ducă la un blocaj instituțional. Într-adevăr, Uniunea dobânda competențe exclusive în domeniul celor patru libertăți fundamentale (libera circulație a mărfurilor, a capitalurilor, a persoanelor și a serviciilor), dar pentru ceilalți doi Piloni, procedurile de vot prin Majoritate Calificată și Unanimitate au fost de multe ori o piedică în calea dezvoltării. În prezent, chestiunile legate de politica concurenței sau de comerț sunt strict apanajul Comisiei, prin ea Uniunea având aici puteri exclusive⁸⁸. Problemele de genul vizelor și a justiției interne au

⁸⁴ Krasner, op. cit., p 235.

⁸⁵ CJCE, cauza 6/64, Flaminio Costa vs Enel, hotărârea din 15 iulie 1964, ECR 1964, p 585, in Aurel Ciobanu Dordea, op. cit., p 32.

⁸⁶ Krasner, op. cit. p 236.

⁸⁷ Krasner, ibidem.

⁸⁸ Krasner, op. cit., p 235.

rămas în domeniul de competență al Statelor Membre. Tendința ultimului deceniu a fost să se opereze o translație a ultimilor doi Piloni în primul, sporind astfel competențele Uniunii într-o sferă mai largă a problemelor politico-sociale și, nu în ultimul rând, militare. Necesitatea înființării unei Poliții Europene sau a unei Forțe de Reacție Rapidă a UE - care să fie coordonată de Înaltul Reprezentant UE pentru Politica Externă și de Securitate Comună, demonstrează translația dinspre Pilonul III (PESC) către Pilonul I. Argumentul “euro-optimiștilor” pentru această translație este eficientizarea luării deciziei în Uniune, dar și continuarea construcției în sens suprastatal.

În sensul clarificării competențelor Unionale și celor ale Statelor Membre vine și propunerea pe care Raportorul Alain Lamassoure a făcut-o în Parlamentul European, odată cu prezentarea “Raportului privind împărțirea puterilor între Uniunea Europeană și Statele Membre”⁸⁹. Lamassoure propune o listă a categoriilor de puteri exercitate la nivelul UE, împărțindu-le în (i) “puteri exclusive ale UE” – ce țin de politica monetară, politica vamală și comerțul exterior, finanțarea bugetului UE și politica externă, (ii) “puteri comune (împărțite)” între Uniune și Statele Membre – în sensul în care UE stabilește liniile directoare, iar Statele Membre sunt responsabile cu transpunerea lor în legislația internă, în cazul Pieței Interne, agriculturii, mediului, cercetării, energiei, politicilor regională și socială, apărarea comună și justiție și afaceri interne, (iii) “puteri suplimentare” – conform cărora acțiunea UE vine doar să completeze măsurile luate la nivel național, pentru cazurile educației, tineretului, protecției civile, culturii, turismului și contractelor civile și comerciale, (iv) “puteri politice” – conform cărora UE oferă coordonatele, dar măsurile nu au forță legală, determinând o implicare a parlamentelor naționale, pentru coordonarea politicilor fiscale și de ocupare a forței de muncă și, nu în ultimul rând, (v) “puteri exclusive ale Statelor Membre” – lăsând în această categorie prerogativele organizării teritoriale și a politicii fiscale⁹⁰. Deși conține câteva idei percutante, din păcate, inițiativa parlamentarului european nu simplifică deloc procesul decizional, creând categorii inutile, care vor spori neîncrederea dacă Statelor Membre li s-ar cere să-și reîmpartă suveranitatea cu Uniunea. Puterile “suplimentare” și “politice” sunt de fapt subdiviziuni ale “puterilor comune”, ilustrând perfect **suveranitatea partajată** a membrilor UE, concept pe

⁸⁹ Provisional 2001/2024 (INI) – “Draft Report on the Division of Powers between the European Union and the Member States”, Committee on Constitutional Affairs, European Parliament, February 6, 2002.

care-l vom elabora în continuare. Suntem perfect de acord cu faptul că o Constituție Europeană este necesară, fie că ea se va numi Tratat Constituțional, Tratat Fundamental sau Constituție, și cu faptul că legiferarea în cadrul Dreptului European trebuie să se facă în sistemul bicefal al Consiliului și Parlamentului, cu un arbitru independent în persoana unei Curții Constituționale. Actuala Curte Europeană de Justiție va trebui împărțită în două, o parte urmând a asigura funcția unei Curți Constituționale, iar cealaltă rămânând să judece disputele dintre instituțiile europene și țările Uniunii și cele intra-instituționale. Apoi, pentru a asigura o coerență necesară funcționării atât instituțiilor europene, cât și sistemului ca tot unitar, ponderea puterilor trebuie plasată la nivelul colaborării între Uniune și membri și în palierul exclusiv al instituțiilor europene. În acest sens, de exemplu, politica impozitelor și a fiscalității trebuie să se situeze în sfera puterilor exercitate de instituțiile europene, tocmai pentru a asigura coerența Uniunii Economice și Monetare.

Apreciind acuratețea observațiilor lui Lamassoure, mai ales cu privire la unele inconsistențe legate de formulările textelor europene în vederea unei delimitări clare a competențelor, autorii nu pot fi însă de acord cu defalcarea puterilor sau a competențelor pe o plajă atât de vastă. Interesul este să simplificăm și nu să adâncim filozofia decizională în cadrul Uniunii. De aceea, considerăm că o împărțire mai sintetică este necesară, după cum urmează: **(A) Competențe exclusive ale Uniunii**, **(B) Competențe partajate [împărțite între instituțiile europene și Statele Membre]** și **(C) Competențe exclusive ale Statelor Membre**. Această structură tripartită va întări principiile subsidiarității și al proporționalității, punând majoritatea deciziilor în pilonul B, decizii care ar urma să se ia printr-o majoritate calificată. De asemenea, ea ar răspunde preocupărilor actualei Convenții europene, identificate de Giscard d'Estaing în alocuțiunea sa din fața Comitetului pentru Afaceri Constituționale al Parlamentului European, când el cerea o delimitare mai clară a “atribuțiilor europene, împărțite [între Statele Membre și instituțiile europene n.n.] și naționale”⁹¹. Astfel, în prima categorie ar urma să intre, de exemplu, Uniunea Economică și Monetară. Rațiunea ar fi că realitatea a demonstrat că politicile macroeconomice și monetare pot fi dirijate mai bine la nivel european. A doua categorie ar trebui să fie cea mai complexă și mai voluminoasă, iar motivele care stau la baza

⁹⁰ Ibidem, p 7-8.

acestei propuneri își trag justificarea din istoricul Uniunii, și anume din faptul că evoluția sa a fost marcată de permanentele negocieri între ponderea atributelor de putere ale Bruxelles-ului și cele ale guvernelor din țările membre. Prin continua negociere cu instituțiile Uniunii va crește atât responsabilizarea statelor, cât și a Uniunii ca atare. Subiecte ca Forța de Reacție Rapidă a UE, Poliția Europeană, Acordul Schengen sau standardizarea procedurilor de acordare a azilului pot fi incluse în acest domeniu al competențelor. În ultima categorie s-ar înscrie organizarea teritorială proprie fiecărei țări europene, pentru că acest aspect nu va fi și nu se dorește a fi reglementat de la nivel european. Mai mult chiar, Uniunea nu poate și nu trebuie să gestioneze acest proces pentru că nu ar face-o mai bine decât statele însele.

Așa după cum arătam în primul capitol, și în construcția UE politicul a fost factorul reformator și promotor, care a desenat cadrul în care a intervenit apoi juridicul pentru a instaura domnia legii. Practic, istoria UE ne demonstrează că reformele au pornit și au fost impulsionate de factorul politic, ulterior găsindu-se expresiile potrivite pentru încadrarea normativă a noilor realizări. Din punct de vedere juridic, Uniunea a creat în timp acel “patrimoniu legislativ”⁹², deseori desemnat în accepțiunea sa franceză – *acquis communautaire*. Cairns îl definește ca pe o sumă a tratatelor de bază și instrumentelor de bază ale Comunității, legislația care derivă din acestea, deciziile juridice (ale Curții Europe de Justiție) și deciziile cvasi-juridice (de pildă cele ale Comisiei pentru Concurență) ale instituțiilor comunitare și instrumentele care nu sunt obligatorii, cum ar fi Opiniile și Recomandările (de exemplu cele emise de Comitetul Economic și Social) și Rezoluțiile adoptate de Parlament și Consiliul de Miniștri⁹³.

Primordialitatea politicului asupra juridicului reiese și din mult uzitatul articol 308 (fost 235) al Tratatului de la Roma, care a reprezentat soluția politică a rezolvării multor probleme în cadrul reglementării unor chestiuni care nu intrau în atribuțiunile inițiale ale Comisiei sau Consiliului European. Articolul stipulează că “dacă realizarea – în cadrul funcționării Pieței Comune – a unui obiectiv al Comunității impune o acțiune a Comunității, fără ca prezentul tratat [Tratatul Comunității Economice Europene - 1957, n.n.] să fi prevăzut puterile de acțiune cerute în acest

⁹¹ Giscard calls for new approach between intergovernmentalism and Community method, Brussels 27 March 2002, the Committee on Constitutional Affairs within the Parliament, press release, în www2.europarl.eu.int.

⁹² Cairns Walter, *Introducere în legislația Uniunii Europene*, București, Universal Dalsi, 2001, p 12.

⁹³ Cairns Walter, op. cit., p 12-13.

scop, Consiliul ia măsurile adecvate hotărând în unanimitate, la propunerea Comisiei și după consultarea Parlamentului European”⁹⁴, o abordare deschisă ce a permis țărilor membre să rezolve situațiile neclare când decizia trebuia luată de la Bruxelles, dar baza legală individualizată nu exista. Deși văzută de către eurosceptici ca o neclaritate legislativă și un abuz al Uniunii, procedura a permis evoluția Uniunii la capătul unor colaborări politico-instituționale între membri ei, în spiritul eficienței și al pragmatismului european.

Cu privire la aspectul integrării statelor europene în spiritul suveranității politico-economice, unul dintre instrumentele cele mai utile s-a dovedit a fi moneda unică Euro. Din ianuarie 2002 Euro a devenit o realitate palpabilă pentru europeni. Iată că un alt atribut exclusiv al statului, emiterea monedei și, deci controlul asupra politicii monetare, a fost și acesta transferat instituțiilor Uniunii. Clădită pe concepția germană a independenței băncii centrale – verificată prin experiența Bundesbank – Banca Centrală Europeană este astăzi responsabilă cu politica monetară a “Zonei Euro”, formată din cele 12 State Membre care au adoptat moneda comună. Desigur, euroscepticii afirmă că procesul a fost foarte lung, că nu garantează buna funcționare a pieței, că nu va putea fi susținut în cazul unor crize majore ale statelor participante la Euro sau că nu ar fi fost total – citându-se aici faptul că, totuși, reversul monedelor poartă încă efigiile naționale – dar realitatea a confirmat că Euro a fost bine primit de piață și că încrederea în moneda europeană este în creștere. Ceea ce părea de ne-imaginat acum 30 de ani, este astăzi un succes comun al celor 12 și, în viitor, al Uniunii în ansamblu. Desigur, construcția Uniunii Economice și Monetare se bazează pe coordonarea politicilor fiscale și pe eforturile guvernelor de a menține parametrii economici în cadrul criteriilor prevăzute pentru UEM: o inflație scăzută (cu maximum 1,5% mai mare decât media celor mai performante trei economii din UE), o rată a dobânzilor scăzută (cu maximum 2% peste media celor mai performante trei economii din UE), un deficit de maximum 4% din PIB și o datorie publică de maximum 60% din PIB. Așadar, nu numai că statele au cedat politica monetară unui organism găzduit de centrul continental al economiei, Frankfurt, dar acum respectă regulile stabilite în comun, UE influențând direct gestionarea politicilor economice din cele 12 state.

⁹⁴ Constantin Valentin (ed.), *Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene*, Iași, Polirom, 1999, p 145-146.

Banca Europeană de Investiții (BEI) și Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) vin să completeze imaginea sistemului financiar european. Creată după căderea imperiului sovietic, BERD este unul dintre principalele vehicule de ajutor financiar pentru statele est-europene. Bineînțeles, și în mod justificat, ajutorul nu vine necondiționat. BERD cere în mod explicit statelor care beneficiază de sprijinul său să aibă și să mențină un regim democratic în care să existe o economie de piață funcțională⁹⁵. Este acesta un amestec în afacerile interne ale statelor respective, care să le submineze autoritatea internă prin intermediul unui șantaj? Firește că nu. Iar explicația rezidă tocmai în faptul că statele estice însele doresc aderarea la club și lucrează în sensul cerințelor europene, nu pentru că acestea le-ar fi impuse, ci pentru că reprezintă singura cale de reformă viabilă care poate aduce dezvoltarea durabilă. Statele din est și-au dat seama că sunt mai avantajate dacă acceptă, odată cu sumele împrumutate, o influență din partea băncii, decât dacă ar fi păstrat intactă autonomia asupra deciziilor economico-politice interne, dar această influență a fost privită de guvernele respective ca un ajutor pentru dezvoltare, o consiliere mai mult sau mai puțin gratuită. Conform celebrei analize a lui Milward, *The European Rescue of the Nation State*, UE acționează în prezent drept scut protector pentru Statele Membre în fața efectelor negative ale globalizării.

În privința definirii precise a UE, constatăm faptul că fiecare definiție se concentrează asupra unui aspect al mecanismului, fără a fi în întregime adecvată. Astfel, William Wallace caracterizează Uniunea Europeană ca fiind “mai mult decât un regim, mai puțin decât o federație”. Urmărind ideea în profunzime, sistemului instituțional al UE i s-a aplicat termenul de governance – guvernanta sau guvernământ - într-o imperfectă paralelă cu sistemul intern, din perspectiva guvernării, a gestionării bunăstării și a clivajelor politice, pe axa euroscepticism – federalism. Dacă UE este analizată drept stat în devenire, atunci i se pot aplica metodele analizei comparate utilizate pentru democrațiile statale reprezentative.

Un alt clivaj semnificativ în conceperea UE se situează pe axa raționalism versus teorii ale comunității, adică teoriile cvasi-contractualiste privind caracterul interguvernamental al UE

⁹⁵ Krasner, op. cit., p 35.

versus cele ale lui Deutsch, teoria comunității și, mai recent, teoriile constructiviste ale integrării europene. Acest clivaj teoretic acoperă perfect clivajul politic eurosceptici-federaliști.

Urmărind linia metodică propusă de Krasner, putem afirma că țările UE au implementat cele mai radicale modificări aduse tezei inițiale a suveranității, cea westfalică. Însă Krasner nu duce teoria suveranității interdependenței până la punctul în care să poată explica realitatea UE. Explicația este dată de modul în care funcționează azi Uniunea, înțelegerea suveranității interdependenței fiind foarte importantă pentru identificarea unui posibil scenariu pentru viitorul construcției europene. O mai corectă denumire a ceea ce avem astăzi în UE este o **“suveranitate partajată”**. Explicat sintetic, conceptul argumentează că realizarea unei suveranități naționale – în sensul de capacitate – a Statelor Membre ale UE este cel mai bine, mai ieftin și mai sigur realizabilă prin colaborarea care a asigurat gradul ridicat de interdependență între membrii clubului. Uniunea a fost creată printr-o serie de tratate, îmbunătățite și modificate în mai multe rânduri, la care au aderat treptat aproape toate statele Europei Occidentale. Uniunea și-a stabilit politici și aranjamente instituționale proprii, multe dintre acestea având o forță politico-juridică ce transcede granițele naționale. S-a creat astfel o **suveranitate partajată**, un concept mult mai cuprinzător decât definiția asemănătoare atribuită de Krasner. Suveranitatea partajată reprezintă, în opinia autorilor, invenția politică a Uniunii, un concept implementat pragmatic care poate fi cheia dezvoltării construcției europene în viitor. În sensul celor demonstrate anterior, suveranitatea partajată nu presupune pierderea totală a unor atribute ale suveranității interne, ci dezvoltă capacitățile externă și interdependentă ale suveranității naționale, în sensul întăririi capacității de a reglementa chestiuni economico-politice – cum ar fi circulația capitalurilor, a mărfurilor și a persoanelor, etc – de o manieră mai coerentă, mai ieftină și mai eficientă. Statele Membre sunt chemate să întărească această suveranitate în comun.

Prezentul și viitorul conceptului de suveranitate în UE îndrumă către schimbări radicale. Transferul de suveranitate dinspre Statele Membre înspre instituțiile UE a avut deja loc și este o iluzie să ne imaginăm că este reversibil⁹⁶. Costurile unei reversibilități ar fi insuportabile, iar

⁹⁶ Analista Barbara Spinelli, conform traducerii din *Dilema*, nr.474, 12-18 aprilie 2002, p 13, citând un articol din *La Stampa*, 10 martie 2002.

prăbușirea construcției Unionale ar echivala cu prăbușirea Europei, fapt de care sunt conștiente toate guvernele Statelor Membre: dovada irefutabilă este că nici cele mai sceptice state (vezi Irlanda, Marea Britanie sau nordicii) nu au cerut și nu doresc ieșirea din Uniunea Europeană, pentru că avantajele depășesc cu mult costurile cooperării. Totuși, transferul suveranității nu permite instituțiilor europene o acțiune separată de deciziile luate în cadrul național, specific fiecărei țări membre. Autorii sunt de acord cu argumentele analistei italiene Barbara Spinelli, care arată necesitatea “de a conferi consistență unei suveranități deja <evaporate>”. Întrucât, sub impactul procesului de globalizare, statul națiune a pierdut controlul exclusiv asupra teritoriului, populației, mărfurilor și comerțului, ca și independența relativă față de transformările externe, orice lamentare pe tema pierderii suveranității este inutilă, sau poate fi considerată, în mod eufemistic, un exercițiu retoric des întâlnit mai ales în campaniile electorale europene. Acum, dar mai ales în viitor, statelor UE “le rămân alte sarcini..., misiunea de a-i da Europei acel corp politic <nepieritor> pe care aceasta îl posedă în fapt”⁹⁷. Generozitatea Statelor Membre, dispuse a transfera către instituțiile europene funcții cum ar fi cele monetare, economice, de securitate și afaceri externe, maschează incapacitatea lor de a gestiona aceste domenii fiecare în parte. O soluție ar fi renunțarea la ipocrizie și întărirea instituțiilor europene.

O integrare și mai profundă ar întări statutul internațional propriu de care Uniunea se bucură deja. Comunitatea participă la mai multe conferințe internaționale ale ONU și ale OSCE, având chiar o reprezentare permanentă pe lângă această ultimă organizație pentru securitatea europeană. Comunitatea este parte la semnarea Convenției asupra Dreptului Mării, a Actului Final de la Helsinki și este membră a Organizației pentru Alimentație și Agricultură⁹⁸. UE a consfințit colaborarea sa cu NATO și a deschis conlucrarea instituțională directă cu Alianța Nord-Atlantică.

Uniunea a demarat deja procesul creionării unei Constituții Europene, pregătit în Convenția Europeană, la volanul căreia se află Valery Giscard d’Estaigne, traseul acestui vehicol fiind cel mai atent urmărit de către guvernele Statelor Membre. Convenția trebuie să producă un

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Krasner, op. cit. p 237.

document, care să fie adoptat în anul 2003 de toate țările și care să definească principiile drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, să clarifice drepturile și competențele Statelor Membre și pe cele ale instituțiilor europene, înlocuind sistemul Pilonilor de la Maastricht. În discursul său de la lansarea lucrărilor Convenției, Romano Prodi vorbea despre “concentrarea competenței transnaționale”, deci a autorității instituțiilor europene asupra câtorva domenii clar delimitate: Politica Externă și de Securitate Comună, Afaceri Interne, politica economică și monetară, mediul înconjurător, politica socială⁹⁹. Această viziune suprastatală a Comisiei nu este întru-totul împărtășită de Statele Membre, dar domeniile menționate au deja un teren comun pe care se poate construi o identitate europeană. Este de așteptat ca o serie de sectoare, precum Forța de Reacție Rapidă a UE, mandatul european de cercetare și aducere, legislația spațiului aerian european și piața comună pentru domeniile cercetării și dezvoltării să fie confirmate drept apanajul decizional al Uniunii, dobândind așadar un caracter transeuropean.

În mod normal, într-un sistem statal, o constituție este acceptată ca atare dacă respectă criteriile formale de adoptare și ratificare. Apoi, conținutul, criteriile democratice și sfera de acoperire a unui astfel de document trebuie să corespundă unor rigori tehnice și axiologice. Dar UE este, din punct de vedere al dreptului internațional, o formulă interguvernamentală, care funcționează pe baza unui tratat internațional. Pentru ca această formulă să poată fi dotată cu o constituție în sens strict juridic, este necesară adoptarea acestei constituții sub forma unui tratat internațional, urmând procedura ratificării în fiecare Stat Membru. Pentru a evita atât dificultatea acestui proces, cât și un posibil eșec, elitele politice ale Uniunii au preferat formula Convenției, deja utilizată pentru adoptarea Cartei Europene a Drepturilor Omului. Formula Convenției presupune reunirea unor reprezentanți influenți din partea țărilor membre, fără respectarea separației puterilor în stat și incluzând experți din lumea academică și societatea civilă – lipsiți de responsabilități politice – rezultatul final nefiind constrângător juridic. Această formulă permite evitarea ratificării, dar slăbește și forța politico-juridică a

⁹⁹ Cristian Unteanu, „Miza Convenției Europene”, editorial *Curierul National*, 1 martie 2002, p1.

documentului astfel adoptat. În accepțiunea autorilor, forma finală a Constituției europene va trebui să fie cât mai simplă și mai deschisă¹⁰⁰.

2.3. Deficitul democratic și problema suveranității în UE

D.N.

M.M.

Deficitul democratic este problema esențială în argumentarea eurosceptică - radicală sau doar critică la adresa UE¹⁰¹. Așa cum am arătat și în secțiunea referitoare la impactul procesului de globalizare asupra rolului statului, principalul argument al liniei critice este imposibilitatea constituirii unor noi forme de guvernare trans sau supra- naționale, care să fie în același timp democratice. Cazul Uniunii Europene este primul analizat în studiile privind posibilitatea unor forme de guvernare “supra-trans-statale” democratice, pentru că a mers cel mai departe în depășirea și/sau anularea unor prerogative statale tradiționale¹⁰². Autorul suedez Christer Karlsson îl citează pe Christopher Lord¹⁰³, care rezumă caracteristicile deficitului democratic în UE astfel: faptul că nu se organizează alegeri pentru Comisia Europeană; presupusa slăbiciune a Parlamentului European; slăbirea parlamentelor naționale; lipsa unei identități politice europene; absenteismul substanțial în cadrul alegerilor europene, absența unui control democratic intermediar, sistemul decizional al UE obscur și îndepărtat de cetățeni - lista putând fi însă extinsă.

Autorii nu intenționează să abordeze în mod exhaustiv problematica deficitului democratic, prin urmare această analiză nu va reține din contextul dezbaterii decât elementele relevante pentru extinderea UE și eventualele rezistențe la aderare din partea statelor candidate, mai mult sau mai puțin explicite - vom reveni asupra operaționalizării “euroscepticismului românesc”.

¹⁰⁰ Colocviul interdisciplinar „Gouvernance et identites en Europe”, organizat de Universite Paris I - Pantheon - Sorbonne, Paris, 29-30 noiembrie 2001

¹⁰¹ Vezi și Cornel Codiță, “Euro-cârcotași, euro-sceptici, euro-înțelepți”, *Dilema*, nr. 474/12-18 aprilie 2002, p.7

¹⁰² este argumentul de bază al tezei lui Christer Karlsson, *Democracy, Legitimacy and the European Union*, Uppsala 2001

¹⁰³ Lord, Christopher, *Democracy in the European Union*, Sheffield- Sheffield Academic Press, 1998,p.11,citat în Christer Karlsson, *Democracy, Legitimacy and the European Union*, Uppsala 2001, p.23

Analistul suedez citat anterior remarcă două seturi de probleme întâlnite în cazul lucrărilor pe tema deficitului democratic. Mai întâi, majoritatea lucrărilor suferă datorită comparației cu sistemul parlamentar intern. Această perspectivă prezintă avantajul unor criterii practice, existente în mod concret în anumite țări. Dar suntem oare siguri, spune Karlsson, că întărirea Parlamentului European ar soluționa problema deficitului democratic? Cu această remarcă trecem la alt gen de abordare a deficitului democratic în UE și anume comparația implicită sau explicită cu un model democratic ideal. Deși, după Giovanni Sartori, dimensiunea normativă a democrației este întotdeauna prezentă în evaluările noastre practice, această comparație cu un model ideal face inevitabilă descoperirea unui deficit democratic în contextul UE. O a treia cale de abordare a deficitului democratic aparține tendințelor conservatoare de diverse fakturi, care au nostalgia unui trecut fără globalizare. Soluția analistului suedez a fost operaționalizarea unei definiții cuprinzătoare a “procesului democratic”, propusă de Robert Dahl¹⁰⁴. Procesul democratic după Dahl trebuie să îndeplinească cinci criterii:

- Egalitatea votului: reprezentare egală, responsabilitate;
- Participare efectivă: corpuri intermediare după modelul federal american, eficiente și accesibile;
- Înțelegere luminată: acces la informații și existența unei sfere publice;
- Control final asupra agendei: control indirect, egal accesibil, întrucât modelul rămâne democrația reprezentativă, posibilitatea de a revoca autoritatea delegată;
- Inclusivitate: legată de condițiile de cetățenie.

Definiția stabilește niște standarde foarte înalte, iar menționarea sa contribuie la punerea în evidență a complexității problematicei și deschide direcții noi de cercetare, atât pentru UE în sine, cât și în privința implicațiilor aderării.

Într-un plan mai puțin tehnic, pentru a rezuma atât analiza pe țări cât și pe cea generală, ruptura se plasează între “suveraniști” care poartă diverse denumiri, mai mult sau mai puțin tehnice, interguvernamentaliști, eurosceptici, conservatori și adepții federalismului normativ, care

¹⁰⁴ Dahl, Robert A., „Procedural Democracy”, in Fishkin, James and Peter Laslett eds., *Philosophy, Politics, and Society*, 5th series, Oxford-Basil Blackwell, 1979, pp. 97-133, Dahl, Robert A., *Dilemmas of Pluralist Democracy*, New Haven, Yale University Press, pp. 5-7, 1982, citat în Christer Karlsson, *Democracy, Legitimacy and the European Union*, Uppsala 2001, p. 35

favorizează într-o măsură mai mare sau mai mică integrarea supranațională sau aprofundarea integrării (deepening). În ultima categorie se integrează și funcționaliștii sau neo-funcționaliștii - în fond federaliști nedeclarați.

După cum remarca și profesorul Cornel Codiță¹⁰⁵, euroscepticismul este o mișcare eterogenă, care include forțe politice diverse, de la conservatori la anarhiști. Nu numai că mișcarea este eterogenă ca și cuprindere, dar conținutul contestației diferă în funcție de stat și de familie politică. Franța și Marea Britanie sunt de acord în privința unei formule gen “Europa națiunilor”, dar conținutul propunerilor concrete ale reprezentanților celor două țări diferă în mod esențial. Germania reprezintă prototipul federalist, dar există voci care se întrebă dacă nu cumva¹⁰⁶ propunerile germane reprezintă pur și simplu o transpunere la nivelul Uniunii Europene a sistemului politic intern german.

Cu privire la viitorul funcționării sistemului de guvernare european se propun mai multe soluții. Subliniind cele cinci principii ale bunei guvernări – *Deschiderea* (transparența) instituțiilor europene, *Participarea* cetățenilor, *Responsabilitatea* instituțiilor și oficialilor europeni, *Eficiența* și *Coerența* politicilor la nivel european, Carta Albă a Guvernării Europene¹⁰⁷ recunoaște nevoia unei mai bune implicări a Uniunii, care “trebuie să comunice mai activ cu publicul larg problemele europene”, propune “o implicare mai profundă în conturarea politicilor”, “o mai mare flexibilitate – instituind contracte tripartite între Statele Membre, regiunile și orașele europene”, o “coerență sporită a politicilor” edictate la Bruxelles și “o implicare mai activă a societății civile”¹⁰⁸. Odată cu creșterea prerogativelor Uniunii este absolut necesară și responsabilizarea sporită a cetățenilor Europei prin implicarea lor mai activă în destinele comune ale celor 15 (într-un viitor 27 sau 30) State Membre. Statele UE și chiar unele candidate la aderare cer, creșterea puterilor Parlamentului European (cum ar fi

¹⁰⁵ Cornel Codiță, Op.Cit.

¹⁰⁶ vezi intervenția doamnei Françoise de la Serre, în cadrul conferinței CERI Centre d’Etudes et de Recherches Internationales, în colaborare cu Centre d’Analyse et de Prevision, din cadrul ministerului francez al afacerilor externe și Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Berlin, cu tema „L’élargissement de l’Union Européenne et de l’OTAN. Quelles implications pour l’Europe centrale et orientale?”, Paris, 13 decembrie 2000

¹⁰⁷ European Governance White paper, COM (2001), 428 final, textul adoptat la 25 iulie 2001.

¹⁰⁸ Ibidem.

dreptul exclusiv de a adopta bugetul Uniunii¹⁰⁹, crearea unei Camere pentru reprezentarea parlamentară directă a Statelor Membre, sau dreptul de a alege un Președinte al Comisiei¹¹⁰, etc.), pentru a echilibra prerogativele instituțiilor europene. Apoi, există voci care doresc fie o întărire a competențelor Comisiei (vezi pozițiile lui Romano Prodi în acest sens¹¹¹), fie la nivelul Consiliului (de exemplu Marea Britanie). Nu puține sunt pozițiile Statelor Membre în care se atrage atenția asupra pericolului de a scăpa Uniunea de sub controlul membrilor ei, susținându-se o “renaționalizare” a unor competențe acordate Uniunii. Aceste propuneri urmează logica tehnocratică, funcționalistă a metodelor anterioare de construcție europeană. Esența tuturor acestor intenții de a reforma Uniunea se reduce la delimitarea cât mai clară a competențelor care să rămână exclusiv în mâinile instituțiilor europene, cu o separație a puterilor, de cele care să constituie în continuare apanajul statului. Dezbateră este dificilă tocmai pentru că statele naționale nu sunt încă pregătite să acorde puteri sporite instituțiilor Uniunii. Astfel, soluția suveranității partajate ar reprezenta acel stadiu tranzitoriu, probabil de durată medie spre lungă, termen care să permită apariția unei generații noi (așadar, o estimare logică a tranziției ar fi de 20-30 de ani) care să adâncească cooperarea europeană, dar care să definească și noul cadru în care va evolua Uniunea: Superstat, asociație de state, sau o altă construcție politică. Pentru următorii 20-30 de ani statele naționale care compun UE nu par dispuse să mai transfere atribute ale suveranității către centrul Bruxellesz. Călea pe care s-ar putea mearge este o politizare graduală și deliberată a subiectelor implicate la nivel supranațional, creând anumite așteptări ale cetățenilor europeni față de un set mai clar al reglementărilor ce privesc reprezentarea politică la nivel european, luarea deciziilor și întărirea conceptului cetățeniei europene¹¹², prin conturarea unei Constituții Europene ample dar sintetice, funcțională dar nu exhaustivă.

¹⁰⁹ Bertelsmann Foundation, *Thinking Enlarged – The Accession Countries and the Future of the EU*, o strategie pentru reforma UE dezvoltată de Grupul Villa faber, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh 2001, p I to III.

¹¹⁰ Jan Kavan, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Czech Republic, *The Future Functioning of the European Union*, alocuțiune rostită pe 22 februarie 2002 la Centrul pentru Politici Europene de la Bruxelles.

¹¹¹ De exemplu, cererea lui Prodi cu privire la contopirea poziției de Înalt Comisar pentru PESC cu cea a Comisarului pentru Afacerile Externe ale Uniunii, vezi în Ziua din 12 octombrie 2000, p 4, care reia un articol din EL PAIS din 11 octombrie 2000. Tentativa lui Prodi a eșuat la Conferința Interguvernamentală din decembrie 2000, Statele Membre opunându-se unei posibile pierderi a suveranității, care ar fi permis, de pildă, Comisiei să convoace trupele necesare Forței Europene de Reacție Rapidă.

¹¹² Pentru detalii vezi Phillipe C. Schmitter, „Federalism and the Euro-Polity”, în *Journal of Democracy*, vol 11, nr. 1, ianuarie 2000, p 45.

Odată cu creșterea prerogativelor Uniunii este absolut necesară și o responsabilizarea mai mare a cetățenilor Europei prin implicarea lor mai activă în destinele comune ale celor 15 (într-un viitor 27) State Membre. Statele UE și chiar unele candidate la aderare cer, de asemenea, creșterea puterilor Parlamentului European (cum ar fi dreptul exclusiv de a adopta bugetul Uniunii¹¹³, crearea unei Camere pentru reprezentarea parlamentară directă a Statelor Membre, sau dreptul de a alege un Președinte al Comisiei¹¹⁴, etc.), pentru a echilibra prerogativele instituțiilor europene. Apoi, există voci care doresc fie o întărire a competențelor Comisiei (vezi pozițiile lui Romano Prodi în acest sens¹¹⁵), fie la nivelul Consiliului (de exemplu Marea Britanie). Nu puține sunt pozițiile Statelor Membre în care se atrage atenția asupra pericolului de a scăpa Uniunea de sub controlul membrilor ei, susținându-se o “renaționalizare” a unor competențe acordate Uniunii. Esența tuturor acestor intenții de a reforma Uniunea se reduce la delimitarea cât mai clară a competențelor care să rămână exclusiv în mâinile instituțiilor europene, cu o separație a puterilor, de cele care să constituie în continuare apanajul statului. Dezbateră este dificilă tocmai pentru că statele naționale nu sunt încă pregătite să acorde puteri sporite instituțiilor Uniunii. Astfel, soluția suveranității partajate ar reprezenta acel stadiu tranzitoriu, probabil de durată medie spre lungă, termen care să permită apariția unei generații noi (așadar, o estimare logică a tranziției ar fi de 20-30 de ani) care să adâncească cooperarea europeană, dar care să definească și noul cadru în care va evolua Uniunea: Superstat, asociație de state, sau o altă construcție politică. Pentru următorii 20-30 de ani statele naționale care compun UE nu par disponibile să mai transfere atribute ale suveranității către centrul Bruxellesz. Calea pe care s-ar putea merge este politizarea graduală și deliberată a subiectelor implicate la nivel supranațional, creând anumite așteptări ale cetățenilor europeni față de un set mai clar al reglementărilor ce privesc reprezentarea politică la nivel european, luarea deciziilor

¹¹³ Bertelsmann Foundation, *Thinking Enlarged – The Accession Countries and the Future of the EU*, o strategie pentru reforma UE dezvoltată de Grupul Villa faber, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh 2001, p I to III.

¹¹⁴ Jan Kavan, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Czech Republic, *The Future Functioning of the European Union*, alocuțiune rostită pe 22 februarie 2002 la Centrul pentru Politici Europene de la Bruxelles.

¹¹⁵ De exemplu, cererea lui Prodi cu privire la contopirea poziției de Înalț Comisar pentru PESC cu cea a Comisarului pentru Afacerile Externe ale Uniunii, vezi în Ziua din 12 octombrie 2000, p 4, care reia un articol din EL PAIS din 11 octombrie 2000. Tentativa lui Prodi a eșuat la Conferința Interguvernamentală din decembrie 2000, Statele Membre opunându-se unei posibile pierderi a suveranității, care ar fi permis, de pildă, Comisiei să convoace trupele necesare Forței Europene de Reacție Rapidă.

și întărirea conceptului cetățeniei europene¹¹⁶, prin conturarea unei Constituții Europene ample dar sintetice, funcțională dar nu exhaustivă.

Conchizând, putem spune, așadar, că istoria a demonstrat că soluția cooperării în cadrul UE a fost cea mai bună: statele UE se găsesc într-o poziție mai bună decât dacă nu ar fi avut acest conglomerat de contracte și înțelegeri. Pentru viitor, una dintre cele mai viabile soluții pentru Uniune ar fi adoptarea și legiferarea unui sistem al suveranității partajate cu Statele Membre, dar centrat pe cetățenii Europei. Dacă preluăm teza mandatului reprezentativ, atunci Europa ar trebui să se îndrepte spre un nou model transnațional în care depozitarul suveranității să fie cetățeanul și nu statele. O coagulare a puterilor în jurul Parlamentului European și o implementare a principiilor propuse în Carta Albă a Guvernării Europene ar întări doar aparent caracterul democratic.

¹¹⁶ Pentru detalii vezi Phillippe C. Schmitter, „Federalism and the Euro-Polity”, în *Journal of Democracy*, vol 11, nr. 1, ianuarie 2000, p 45.

3. PERCEPȚIA SUVERANITĂȚII ÎN STATELE CANDIDATE.

3.1. Suveranitatea regăsită?

D.N.

În contextul războaielor din Iugoslavia, Europa de est, care tocmai își recâștigase suveranitatea în raport cu fosta URSS, a început să fie percepută ca o regiune instabilă, pradă naționalismelor și revendicărilor teritoriale¹¹⁷. Din acest motiv, analistul maghiar Pál Dunay subliniază necesitatea unei distincții între funcția pozitivă a naționalismului în cursul revoluțiilor de la 1989, îndreptat împotriva hegemoniei politice și militare a URSS, și problema conflictelor etnice. Iugoslavia, care rămâne modelul citat cel mai adesea, nu este un caz tipic pentru Europa de est, datorită situației specifice a țării - nealinate - pe parcursul perioadei comuniste¹¹⁸.

Europa Occidentală a manifestat inițial o atitudine prudentă față de Europa de Est. Henry Kissinger propunea, în 1990, scenarii privind neutralitatea regiunii. După dispariția URSS a apărut posibilitatea aderării la structurile instituționale ale Europei Occidentale, sub forma NATO mai întâi, apoi a UE. În timp ce Alianța Nord-Atlantică era văzută ca un mijloc de întărire a securității militare și politice (hard security), UE era imaginată ca o soluție la rezolvarea problemelor ce țineau de securitatea non-militară (soft-security). Aderarea statelor estice la Uniune nu întâmpina reticență din partea Rusiei, ca în cazul aderării la NATO, atâta timp cât discuțiile în UE nu se refereau la o securitate europeană. După momentul Saint-Malo și summit-ul de la Koln atitudinea Rusiei, cu privire la consolidarea unei securități europene care să o excludă, a fost asemănătoare cu poziția ei față de extinderea NATO.

Opinia publică occidentală a fost și ea, inițial, moderat favorabilă includerii Europei de est. Dar euforia a fost urmată la scurt timp de un scepticism dominant față de majoritatea candidaților. Unele dintre cauzele acestui scepticism privesc de exemplu migrația forței de muncă din est, reducerea subvențiilor către zonele defavorizate ale UE actuală, etc.

¹¹⁷ Pál Dunay (în acel moment director adjunct al Institutul ungar de relații internaționale), "Whence the threat to peace in Europe?", *A Lasting Peace in Central Europe?*, *Chaillot Papers* 20, octombrie 1995, p. 51

Motto: „Țările Europei de Est pot deveni o nouă parte a Europei numai dacă ele învață să oglindească - excelent și fără distorsiuni – aceeași imagine pe care țările Europei de Vest au dobândit-o într-o perioadă de cincizeci de ani”

David Wingrove¹¹⁹

D.N.

Mai întâi, ipoteza de bază a acestui studiu este că euroscepticismul există în toate țările candidate, contrar opiniei dominante în privința codașilor care ar fi în mod funciar euro-optimiști, cu excepția unor extremiști ne semnificativi. Nivelul de complexitate, explicitarea acestei atitudini diferă de la țară la țară, în funcție de urgența politică, acuitatea problematicii vizate de UE și gradul de abstractizare al dezbaterii. Condițiile politico-sociologice interne modelează în mod diferit această atitudine rezervată. Motivațiile diferă în parte, dar putem identifica surse comune esențiale ale euroscepticismului est-european.

Conținutul euroscepticismului est-european va fi aproximat pe axele rezistențelor față de aderare, urmate de rezistențe față de integrarea supranațională.

Prima sursă a euroscepticismului, înscris în contextul aderării la UE, este de natură psihologică și se referă la un mecanism complex de interacțiune a percepției externe, de către UE, a țărilor est-europene, cu auto-percepția sau identitatea construite pe plan intern. Pentru a oferi o explicație motto-ului, trebuie să reluăm ideea de bază a articolului jurnalistului britanic David Wingrove. Acesta se referă la un film din 1946, care reia povestea a două surori gemene, una bună și alta rea, fără nuanțe. Rolul ambelor surori era jucat de Olivia de Havilland, fapt ce accentua asemănarea și dificultatea de a fi deosebite una de cealaltă. Asemenea, Europa de Vest își arogă în prezent rolul de soră bună, fundamental bună. Astfel, “sitate în unghiul care continuă să rămână întunecat când ele se privesc în oglindă, țărilor Europei de Est nu li se permite acum să existe decât ca o reflectare perfectă ori imperfectă a țărilor din Vest. Atâta timp cât aceste țări reflectă - politic, social și economic - modelele Europei de Vest, ele sunt

¹¹⁸ Ibidem, p. 52

<bune>. Drept recompensă, li se aprobă să intre în clubul politic și militar privilegiat reprezentat de Uniunea Europeană și NATO. Atâta timp cât țările din Est nu reflectă imaginea Vestului - ele sunt <rele>. Drept pedeapsă, vor fi lăsate să devină o parte a lumii a treia”.

Acest mecanism psihologic este reliefat și în lucrarea extrem de critică la adresa extinderii UE, coordonată de doi profesori de origine maghiară, Borocz Jozsef și Kovacs Melinda, și publicată de Central Europe Review, publicație comună a Universității Central - Europene și a Collegium Budapest¹²⁰. Inspirându-se din Foucault, Edward Said, Maria Todorova și Larry Wolf, în privința acțiunii discursurilor dominante, al “normalizării” și “disciplinării” pe care le exercită asupra subiectului dominat, grupul de cercetători analizează extinderea UE din perspectiva studiilor asupra decolonizării, pornind de la premisa ca extinderea UE poate fi privită drept un proces de recolonizare inconștientă a Europei de Est, pe baza mecanismelor identitare adânc înrădăcinate în mentalitățile elitelor occidentale. Europa Occidentală construiește simbolic Europa de Est ca un termen inferior, versiune nedezvoltată a centrului, privit cu condescendență. Și pentru că în Europa de Est decolonizarea a fost privită ca problema altora, tocmai sub impactul propagandei comuniste, această “neatenție” a permis UE să se comporte ca un profesor față de un elev nedisciplinat, și statelor candidate să intre în competiție unele împotriva celorlalte, în primul rând pentru a le fi recunoscută calitatea de europeni, manifestând atitudini de superioritate față de cei mai “orientali” decât sine. Comunicarea dintre candidați și UE, baza documentară esențială a analizei, relevă faptul că UE adoptă un limbaj în mod voit polisemantic, ambiguu, complex și contradictoriu, reducându-i pe candidați la rolul de obiecte despre care se emit opinii. Elitele est europene, legate prin interese directe și diverse de UE, nu au protestat, încercând să anticipeze evoluțiile interne ale preferințelor economico-politice ale UE, fără prea mult succes însă, pentru că aceste preferințe sunt într-o continuă schimbare. De pildă, răspunsul Ungariei la chestionarul Comisiei Europene a adoptat un limbaj simbolic, personalizat, coerent și clar, adresat UE ca entitate. Dar aceste intenții bune s-au lovit de metoda Comisiei, care vorbește despre Ungaria în documentul care ține loc de răspuns, dar nu se adresează niciodată Ungariei, o tratează ca pe un subiect, nu ca pe un obiect, iar erorile de imprimare în care apare în text, printr-o eroare, numele Poloniei,

¹¹⁹ David Wingrove, „România și oglinda întunecată”, *Dilema*, nr. 211, p. 6

demonstrează că documentul a fost redactat *in corpore* pentru toate statele candidate. În plus, erori de genul întrebărilor privind culturile de bumbac sau de ulei de măsline în Ungaria ridică semne de întrebare asupra surselor de informare ale Comisiei. După Borocz, explicația rezidă în aplicarea, în mod involuntar, de către Comisie, a metodei antropologice, de utilizare a unor informatori locali, care sunt apoi eliminați, iar datele lor reinterpredate prin mijloace proprii. În interpretarea lui Borocz Jozsef, rezerva, condescendența și aversiunea UE față de un vecin imediat, primul în cursa integrării, nu poate fi atribuită numai Războiului Rece, ci are surse mai îndepărtate, constând în elaborarea noțiunii de Europa de Est de către Europa Occidentală în decursul Iluminismului, noțiune semnificând o versiune redusă, rudimentară, rustică a sinelui occidental. Această inferiorizare a Estului permite amânarea includerii sale, căci includerea ar marca dispariția însăși a categoriei de est-european. De asemenea, permite deresponsabilizarea Occidentului, toată responsabilitatea “reformei” fiind transferată estului. Luând în calcul comparația candidaților cu un Occident ideal și nu cu o medie a statelor UE, în experiența lor concretă – adaugă Melinda Kovacs, se poate pe bună dreptate pune întrebarea dacă UE nu are cumva o agenda ascunsă, care constă în fapt în evitarea includerii Europei de Est, sau, în termenii lui Borocz, în integrare – economică – fără includere. Ori, cu asemenea criterii, UE dacă ar candida în prezent, ar fi respinsă datorită lipsei transparenței!

Un expert al Uniunii Europene, Geoffrey Pridham, exagerează în sensul absolutizării „consensului” intern pro-UE, preluând în mod necritic un punct de vedere oficial larg răspândit în statele mai puțin avansate în cadrul procesului de aderare la UE¹²¹. Studiile românești interdisciplinare exagerează în sens contrar, accentuând aspectele negative ale situației anumitor state candidate, fără a contextualiza problematica temporară și în funcție de calendarul reformei interne, ori în raport cu evoluții regionale.

Pe de altă parte, sondajele excesiv de optimiste sunt extrem de ambigue. Pe lângă problemele metodologice ale unor astfel de sondaje, legate de formularea întrebării sau de asumții ale cercetătorilor, le putem interpreta în două moduri - în sensul unei necunoașteri a implicațiilor

¹²⁰ Borocz Jozsef and Kovacs Melinda (Eds.), “Empire’s New Clothes. Unveiling EU Enlargement”, *Central Europe Review*, Budapest, 2001.

¹²¹ David Phinnemore, în *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No.2, „Romania and the European Union”, November 2001

practice ale aderării la UE sau ca pe o mișcare critică împotriva guvernelor naționale. Acest din urmă aspect a fost evidențiat în cadrul analizelor occidentale privind modificarea rolului statului ca urmare a globalizării, rezultând în incapacitatea statelor de a gestiona probleme cotidiene, pe care alegătorii le transferă altui nivel de competență (i.e. Uniunea Europeană) idee reluată în cazul României, pentru prima dată, în articolul lui Liviu Voinea, publicat în numărul special pe tema “euroscepticismului” al revistei *Dilema*¹²².

În același timp, un excelent studiu britanic subliniază aspectul pozitiv al orientării simbolice a dezbaterii est-europene privind extinderea UE, menționând faptul că, din experiența statelor membre aspectul simbolic cimentează mai bine sprijinul politic pentru integrare, în timp ce în statele care au aderat din motive economice euroscepticismul a fost de durată¹²³.

Caracteristica de bază în ce privește opinia publică este evoluția de la entuziasm la opinii mai nuanțate. Conform unor sondaje de opinie - susținerea pentru aderare este cea mai puternică în România, Bulgaria, Slovacia, Slovenia, Ungaria, între 62 și 80 procente¹²⁴, sub 62 - Polonia, Lituania, Letonia, Republica Cehă, urmate de Estonia, cu un procent sub 40 la sută. Dacă reticența balticilor poate fi eventual explicată prin prezența minorităților ruse, Polonia a devenit euro-sceptică după un val de entuziasm foarte pronunțat, iar Ungaria a avut o evoluție inversă. O altă problemă este aceea că studiul potrivit Eurobarometrelor neglijează caracterul ambiguu al opiniei publice și nu coboară mai adânc, la categorii sociologice - de vârstă, nivel de instrucție, profesie. În plus, evită să ia în calcul lipsa de informare a populației asupra consecințelor negative ale aderării eventuale. Totuși, deși sondajele întăresc aparenta omogenitate a societăților care se pregătesc pentru aderare, faptul că valurile de entuziasm și cele de scepticism nu au coincis în statele candidate demonstrează faptul că aceste atitudini au alte cauze decât cele externe, deci acestea ar putea fi de natură internă, urmând evoluția reformelor și mai ales efectele sociale ale acestora. În general se poate vorbi, conform aceleiași

¹²² Liviu Voinea, “Negustorul de cravate și logica integrării”, *Dilema* nr. 474, 12-18 aprilie 2002, p. 8

¹²³ Grabbe, Heather, Karen Henderson, “Central and east European views on EU enlargement: political debates and public opinion”, in K. Henderson, ed., *Back to Europe*, London, UCL, 1999, pp. 185-202

¹²⁴ conform datelor prezentate în cadrul colochiului internațional organizat de CERI - Centre d'Etudes et de Recherches Internationales - în colaborare cu Centre d'Analyse et de Prevision, din cadrul ministerului francez al afacerilor externe și Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Berlin, cu tema „L'élargissement de l'Union Européenne et de l'OTAN. Quelles implications pour l'Europe centrale et orientale?”, Paris, 13 decembrie 2001

analize, mai degrabă de consimțământ popular decât de consens popular. Sondajele sunt instrumentalizate în contextul negocierilor de aderare în diverse sensuri - pozitiv - pentru nivel înalt de suport - sau se argumentează necesitatea unor concesiuni din partea UE, întrucât efectele interne ale aplicării acquis-ului comunitar ar fi prea dificil de suportat de către populație. Sondajele ignoră de asemenea rațiunile politice ale reacției diferite față de crize în genul celei din Kosovo din partea Cehiei și a Ungariei de pildă, ceea ce ne determină să considerăm că ar putea trece cu vederea multe alte aspecte aflate încă în umbra actualității.

Alte surse potențiale ale euroscepticismului estic, cu referire atât la aderare, cât și la integrarea supranațională ulterioară, se referă la rolul statelor mici în sistemul decizional al Uniunii, îndeosebi la subestimarea și diminuarea rolului lor, în raport cu PIB-ul sau pur și simplu în funcție de percepția de moment a țării respective. De exemplu, critica adresată UE a vizat ponderea voturilor în Consiliu și a mandatelor în Parlamentul European sau Comitetele Economic și Social și cel al Regiunilor.

Laicizarea limitată a unor societăți est-europene - indiferent de plasarea în cursa integrării – ca și rolul social dominant al bisericii majoritare, constituie o stavilă potențială de durată în calea acceptării rolului bisericilor modelat după sistemul occidental.

Problemele sociale apărute ca urmare a schimbării de sistem - distrugerea sistemului de securitate socială sub impactul “consensului Washingtonian” neoliberal dominant, preluat în mod nediferențiat - ne-nuanțat în Europa de Est, constituie altă sursă a unui euroscepticism difuz și care are toate șansele să persiste multă vreme după aderare.

Rezistențele de natură culturală se referă în primul rând la situația imediat următoare aderării la UE, fapt ce explică cvasi-absența lor din dezbaterile publice prezente, sau cel puțin lipsa relaționării unor aspecte cunoscute cu extinderea UE.

Euroscepticismul economic este de așteptat din partea unor grupuri de presiune clar definite, atât înainte de aderare, cât mai ales după, urmând astfel modelul euroscepticismului occidental.

Deja, atitudinea structurilor economice europene a suscitât reacții negative din partea guvernelor estice, care păstrează iluzia controlului politic asupra economicului. Un exemplu edificator îl constituie faptul că Banca Centrală Europeană a recomandat statelor candidate, pe un ton foarte categoric, să “promoveze reformele economice și să nu atenteze la independența băncilor”¹²⁵. Prezentat de Vicepreședintele BCE Christian Noyer și de un alt membru al consiliului executiv al băncii, Tomaso Padoa-Schioppa, mesajul a sunat dur în urechile euroscepticilor estici. Însă esența lui este pe cât de veridică pe atât de necesară. Cei doi funcționari nu au făcut decât să atragă atenția asupra îndeplinirii unor criterii clare de performanță financiară. Statele care vor intra în Uniune vor trebui ca în timp de doi ani să se adapteze la Mecanismul European al Ratelor de Schimb și să îndeplinească criteriile privind Uniunea Economică și Monetară. Ungaria, de exemplu, va trebui ca, în cazul în care aderă la Uniune în 2004, să adopte și moneda Euro până în 2006¹²⁶. Referitor la independența băncilor centrale ale viitoarelor State Membre, cererea este mai mult decât justificată. Băncile Centrale trebuie ținute departe de intențiile guvernelor în a-și finanța deficitul bugetar sau în a emite mai multă monedă în anii electorali. Numai atunci când banca centrală este independentă și poate gestiona singură politica monetară a țării respective, poate combate inflația și asigura supravegherea celorlalte bănci din sistem, fără amestecul Ministerului de Finanțe, se poate asigura îndeplinirea criteriilor economice ale UEM. Un recent caz din Polonia ne arată că influența politicului asupra băncii centrale poate fi contraproductivă: Parlamentul polonez a adoptat în martie 2002 o rezoluție care ataca banca centrală pentru că nu a redus nivelul dobânzilor. Aberația mergea și mai departe, unii politicieni cerând băncii naționale a Poloniei să-și schimbe statutul astfel încât să-i revină responsabilitatea creării de noi locuri de muncă și a stabilității prețurilor¹²⁷. Cehii au derapat și ei cerând printr-o inițiativă parlamentară modificarea legii băncii centrale, introducând drept obiectiv principal menținerea stabilității prețurilor, înainte de asigurarea stabilității monedei naționale. Ambele propuneri reduc, în fapt, posibilitatea băncilor centrale respective de a implementa o politică pe termen lung prin care să asigure stabilitatea politicii monetare a statelor respective, care este de fapt prima îndatorire a unei bănci centrale capitaliste. Iată de ce băncile centrale trebuie să aibă un statut independent,

¹²⁵ R.D., „BCE recomandă țărilor din estul Europei – Promovați reformele economice și nu atentați la independența băncilor”, *Curierul Național*, 27 martie 2002, p 8.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

fixându-și singure o țintă a inflației, mijloacele de a o combate, volumul masei monetare pe care trebuie să o emită anual, etc.

4. SUVERANITATEA ROMÂNIEI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE.

Motto: “Lumea politică românească a operat cu o lozincă - obiectiv : integrarea euro-atlantică, dar nu i-a asociat consistent o formulă de tipul „ceea ce ne propunem este ca oamenii să trăiască mulțumitor” și nici nu a luat în serios faptul că, dacă prin miracol ne-ar integra forțat mâine cineva în „clubul select”, am avea poziția marginalilor subdezvoltați care trezesc cel mult compasiune, dacă nu dispreț”
Mihaela Miroiu¹²⁸

4.1. Concepțiile post-Decembriste

M.M.

D.N.

Adunarea Constituantă a României post-Decembriste a ales să definească suveranitatea în sensul derivat din lucrările lui Montesquieu, care punea accent pe mandatul reprezentativ al aleșilor și nu conform concepției lui J.J. Rousseau, care susținea mandatul imperativ. Așadar, la începutul anilor 90, alegerea României s-a făcut pentru o Constituție care să fundamenteze democrația reprezentativă clasică, poporul devenind depozitarul suveranității indivizibile și inalienabile, pe care o delegă reprezentanților săi aleși sau o exercită în mod direct, prin referendum. Mandatul celor aleși este unul reprezentativ, fapt ce presupune că ei acționează în numele națiunii și pentru interesele ei generale, neputând fi revocați¹²⁹.

Atât juriștii cât și politicienii au proiectat încă de la început o concepție absolutistă asupra suveranității, care nu mai corespundea nici măcar începutului de deceniu, postulând neamestecul în treburile interne drept valoarea primordială a suveranității naționale. Dacă am

¹²⁸ Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, Editura Trei, București, 1999, p. 89

¹²⁹ Ion Deleanu, membru al Comisiei Constituționale, note de curs, 1993, Facultatea de Științe Politice și Administrație Publică, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

analiza din perspectiva Krasneriană, am ajunge la concluzia că decidenții politici ai României au construit o Constituție și au redefinit un stat în virtutea amintitelor atribute ale suveranității westfaliene și interne, neglijând aspectele suveranității interdependenței și fiind lacunari în ceea ce privește latura externă a suveranității. Respectiva proiecție și-a făcut loc și în cărțile de drept, autori precum Nicolae Popa insistând pe latura internă a suveranității, în timp ce la discutarea laturii externe accentul cade pe „neatârnamarea ... [sau] ... independența puterii de stat”¹³⁰. Atât la Popa cât și la alți autori vom observa, în discutarea suveranității externe, o concentrare disproporționată pe neamestecul extern în afacerile interne ale României în detrimentul obligațiilor internaționale ale României rezultate din respectarea tratatelor și convențiilor la care este parte. Nici un tratat de drept constituțional, european sau internațional – scris ori predat după Revoluție de profesorii din facultățile românești – nu amintește despre necesitatea schimbării Constituției în vederea aderării la Uniunea Europeană, de altfel un obiectiv politico-economico-juridic cu o vechime de cel puțin 9 ani de zile. Așadar, după Revoluție, în loc să se fi apropiat conceptual de transformările începutului de deceniu din UE, România s-a îndepărtat încet, rămânând prizoniera unor idei depășite despre suveranitate.

Această formulă tradiționalistă (în privința accepțiunii suveranității) a Constituției din 1991 a admis, totuși, o excepție în privința drepturilor omului, consfințind prin articolul său 20 preeminența dreptului internațional asupra dreptului intern în acest domeniu, în cazul tratatelor la care România este parte: “Dacă există o neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale”¹³¹. Dar chiar și în acest caz, autoritățile române au manifestat reticență și rea-voință în judecarea spețelor care țineau de drepturile omului și mai ales de retrocedările unor imobile proprietarilor de drept. Nici principiul recunoașterii greșelilor, și deci a responsabilității, nu este însușit în România. Atunci când Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dat dreptate unui cetățean român obligând statul să-l despăgubească, autoritățile au căutat să arunce vina pe funcționarii care ar fi semnat actele respective, ca și cum respectivele persoane ar fi acționat individual și nu în conformitate cu o politică generală. Totodată, ele au întârziat cât mai mult cu puțință aplicarea sentinței.

¹³⁰ Nicolae Popa, *Teoria generală a Dreptului*, București, Actami, 1998, p 105-106.

¹³¹ Constituția României – 1991, art. 20, aliniat (2), editura Tempus, p 6.

Abia înspre sfârșitul deceniului '90, influențele externe sunt trecute prin filtrul legislativ, iar noile concepții se fac simțite în acte normative românești. Un pas important a fost realizarea Strategiei de Securitate a României în luna iunie 1999, când documentul discutat în Consiliul Suprem de Apărare a Țării și aprobat de Parlament se centra pentru prima dată pe cetățean, plasându-l înaintea instituțiilor și statului în general. De asemenea, de abia în acel an se inserează într-un document de o atare importanță misiunea primordială a autorităților și anume de a integra România în UE și NATO¹³². Documentul similar, conceput de noua administrație Iliescu în 2001, ca o continuare a primului, explică totuși, în pagina 9 a versiunii în limba franceză a Strategiei de Securitate elaborată în 2001, că „păstrarea suveranității, unității și integrității teritoriale a statului român se face în condițiile specifice ale integrării țării în NATO și UE”, dar, bineînțeles, nu definește aceste condiții specifice. Se recunoaște, de asemenea, că “lumea a devenit din ce în ce mai interdependentă” sau că “obiectivele securității statelor nu se pot realiza decât prin cooperare internațională”, dar, în ceea ce privește suveranitatea, concepția etatistă și de început de secol XX își pune din nou amprenta pe un document de o atare importanță. Cât despre condițiile integrării în UE, documentul recunoaște că “îndeplinirea criteriilor comunitare de aderare este un proces necesar, în particular din punct de vedere intern, viața economico-socială a României având în mod evident influențe directe [din partea UE n.n] chiar și asupra securității naționale”¹³³. Influențele pe care Uniunea le-ar avea asupra României sunt văzute pozitiv, iar Planul Național de Aderare la UE este considerat un panaceu a cărui implementare “va accelera dezvoltarea economică, va aprofunda și consolida democrația – amplificând toleranța și dialogul, consolidând exercițiul drepturilor și libertăților fundamentale, protecția minorităților și a identității lor etnice și culturale, stimulând rezolvarea problemelor prin dialog și acțiuni comune”¹³⁴.

¹³² Pentru mai multe detalii privind Strategia de Securitate Națională a României vezi Mihai Mătieș și Dorina Năstase, „Viitorul sistemului de securitate al UE și contribuția României la acest capitol”, *Studii Internaționale*, București 1999, p 110-112.

¹³³ Le President de la Roumanie, *La Strategie de Securite Nationale de la Roumanie*, Bucharest, 2001, traducere proprie.

¹³⁴ Ibidem, p 14.

M.M.

Ipoteza de la care pornim, verificată deja în extinderile de până acum ale Uniunii, e că sistemul și-a pus amprenta asupra noilor intrați într-o mai mare măsură decât au reușit noii membri să modifice sistemul. Logica clubului european a fost că ultimii veniți trebuie să adopte *acquis-ul comunitar*, așadar să se supună regulilor deja uzitate și să intre într-o logică instituțională prestabilită. Au fost, însă, și cazuri în care un stat a reușit să impună o normă, o instituție sau un concept Uniunii, atunci când acestea nu existau în legislația europeană sau erau mai bune, mai practice, mai coerente și mai democratice în sistemul legislativ al statului respectiv. Un exemplu de acest fel îl constituie promovarea de către statele nordice a modelului “avocatului poporului”, renumita instituție a *Ombudsman*-ului, un adevărat protector al intereselor cetățeanului în fața abuzurilor administrației sau altor instituții de stat. Rigurozitatea financiară germană și-a pus amprenta asupra Băncii Centrale Europene. Franța a impus la nivel european sistemul reprezentării și negocierii intereselor între grupurile patronatului, sindicatelor și terțelor interese reunite sub tutela Comitetului Economic și Social de la Bruxelles, copie fidelă a organismului similar francez. Apoi, vocea fiecărei țări este ascultată, iar majoritatea deciziilor în forurile europene se iau prin consens. De fapt, procesul decizional în Uniune este o negociere continuă între interesele generale și cele naționale care țin uneori doar de anumite chestiuni, pe moment în atenția unor State Membre.

România nu va putea eluda această logică a clubului. Influențele pe care ea le va „suferi” în procesul de aderare și integrare în Uniune vor depăși cu mult posibilitățile ei de a-și impune punctul de vedere. Și totuși, România va trebui să-și proiecteze o identitate proprie în Uniune iar, în cazul în care anumite sectoare din domeniile politic, economic sau social, sunt mai dezvoltate decât în Uniune, să încerce să le susțină astfel încât UE să copieze la nivel continental aceste modele românești. Dar oare există aceste atuuri? Vom încerca, spre finalul acestui capitol, să identificăm câteva avantaje pe care România va putea să-și construiască o ofertă făcută Uniunii.

În primul rând, România va trebui să adopte o abordare modernă a suveranității și să realizeze că partajarea atributelor suveranității cu Uniunea este un câștig mult mai mare în comparație cu

transferarea unor puteri ce țin de controlul activităților economice sau comerciale către instituțiile de la Bruxelles. Accentul va cădea pe componentele politico-economice ale suveranității. Alegerea pe care o are de făcut puterea în România, și pe care trebuie s-o explice corect populației, este între a continua să rămână în afara jocului, calendarului și geografiei decizionale europene, sau să participe prin negocieri - care presupun și adoptarea unor măsuri contrare planurilor României – la construcția europeană în care își poate face auzită vocea. Provocarea e de o importanță deosebită, tocmai pentru că ar duce la schimbarea mentalității actuale a românului – construită diacronic pe conflictul dintre preluarea tardivă, de multe ori incorectă, a influențelor externe și tradiționalismul prost înțeles – cu una a atingerii obiectivelor prin compromisuri și negocieri neîntrerupte, într-un cadru mult mai larg și cu mai multe posibilități de afirmare și influență. Cu alte cuvinte, trebuie să aibă loc o translație de la logica „rezistenței seculare împotriva cotropitorilor” la o „proiectare a influenței naționale la nivel european”. În acest sens, un punct de pornire ar trebui să fie tratarea problematicii integrării europene cu maximă seriozitate și la nivelul politicilor interne. Integrarea României în Uniune ține de întreaga societate, de afacerile interne ale țării, și nu de agenda Ministerului de Externe.

Apelurile UE cu privire la continuarea privatizării și a reformei (ca să nu mai amintim aici aceleași partituri aproape inutil repetate de FMI și Banca Mondială) au fost și ele rezolvate în tipicul românesc al lui: “da, da, vom face, vom rezolva, cât mai curând, dar fără să ne pripim”. Blocată de întreprinderi energofage și neprofitabile, economia românească continua să cadă de la an la an, iar ajutorul dat de Uniune în acest sector, sub forma unor consilieri, fonduri nerambursabile sau credite (Phare, ISPA și SAPARD), nu a avut efectul scontat. Din perspectiva influențării României din exterior, în acest sens, retrograzi precum PSM, PRM și aripa dură a PDSR (actual PSD) puteau răsufli ușurați: românii “nu-și vindeau țara”, iar Bucureștiul nici măcar nu se gândea să “jocă după cum îi cânta Europa”.

Momentul 1995, când a intrat în vigoare Acordul European semnat cu Uniunea, ar fi trebuit să se constituie într-un semnal de alarmă pentru guvernanți. Influențele europene începeau să se facă simțite, iar calendarul colaborării intra de acum într-o logică a termenilor limită până la care România trebuia să permită implementarea celor patru libertăți fundamentale de care am

vorbit în capitolele anterioare. Cu alte cuvinte, începea numărătoarea inversă a liberalizării serviciilor, circulației persoanelor și comerțului cu Uniunea și a concurenței directe cu o piață mult mai rentabilă și mai eficientă decât cea a unei foste țări comuniste în care statul dorea să facă totul, de la producție, la comerț și la normativizarea cadrului general. Liberalizarea graduală a exporturilor și importurilor între cele două piețe a scos la iveală foarte repede incapacitatea României de a concura Uniunea, în toate sectoarele. Incoerența politicii economice a României în anii 90 a accentuat și mai mult discrepanțele: România nu și-a identificat nici o industrie drept posibil avantaj comparativ pe Piața Unică și nu a investit strategic în nici un sector pe care să-l dezvolte în vederea integrării în Uniune. Nici cea mai simplă lecție din viața cotidiană a Uniunii nu a fost învățată sau măcar înțeleasă. Și, în plus, criticile sau observațiile care veneau din partea Uniunii, insistând pe reforma economiei, erau privite fie cu indiferență, fie cu adversitate, pentru că erau considerate “amestec din afară în treburile interne ale României”. La fel au fost tratate și observațiile din Rapoartele Anuale ale Comisiei, pe care acest organism le-a emis după începerea negocierilor pe capitole cu România.

Am insistat asupra economicului deoarece acest sector va fi în continuare principalul instrument al influențelor europene asupra României. E de altfel normal, atâta vreme cât Uniunea însăși a fost creată pornind de la cooperarea economică. Deja comerțul României cu Uniunea reprezintă principala acțiune economică externă. La ora actuală circa 70% din exporturile românești sunt destinate Uniunii¹³⁵, iar peste 65% din importuri au ca proveniență UE¹³⁶. Gradul de integrare va crește pe măsură ce România va adopta acquis-ul comunitar în domeniile standardizării, calității produselor și liberalizării complete a schimburilor comerciale, care va avea loc la începutul anului 2003. Însă adoptarea acquis-ului va determina ce, cum și cât va produce România pentru UE.

Analiza Rapoartelor și inițiativelor Uniunii de a ajuta România merită o abordare pe larg. Vom începe cu un exemplu din cea de a doua categorie. Încă din 1999 a existat o inițiativă pornită de la nivelul Comisiei, prin care Gunter Verheugen, Comisarul pentru Extindere, propunea

¹³⁵ Cristina Trefas, „Produsele românești vor circula liber pe piața europeană”, interviu cu Mihai Berinde, Secretar de Stat în Ministerul Industriei și Resurselor, *Adevarul*, 21 martie 2002, p 5.

înființarea unui comitet pentru strategie, un fel de task-force în care miniștrii români urmau să fie dublați de consilieri și specialiști ai Uniunii, pentru redactarea unei strategii economice pe termen mediu, care să scoată țara din impas. Deși majoritatea membrilor acestui comitet urma să fie compusă din români, reacțiile spectrului politic au fost vehement negative, pe alocuri chiar viscerale. S-au făcut din nou auzite vocile “Vadim-Păunesciene”, cu inflexiuni “Paleriene”, care refuzau “noi consilieri sovietici” (aluzie la anii 50), ipoteză susținută și de comentatorul politic Ion Cristoiu. Majoritatea acestor talk-show-uri se puteau urmări în emisiunea lui Tucă de la Antena 1, paginile Cotidianului și ale unor editorialiști ai Adevărului¹³⁷. Din păcate, chiar Guvernul din acea vreme a respins posibilitatea unei astfel de viziuni conjugate, româno-europeană, probabil de frica recunoașterii incapacității sale. Din perspectivă europeană, Uniunea dorea să ofere acest ajutor strategico-logistic pentru a fi sigură că efortul deschiderii negocierilor avea să fie susținut de România printr-o reformă rapidă și completă. O mână întinsă a fost atunci refuzată, cu atât mai mult cu cât în acel cadru s-ar fi putut identifica și sectoarele care ar fi adus avantaje comparative României pe piața europeană, obținându-se și un acord de principiu din partea Uniunii. Autorii nu doresc să inculce faptul că ajutorul Uniunii ar fi fost a priori o rețetă pentru succes, dar este condamnat faptul că argumentele de respingere au pornit cu o grabă suspectă, iar majoritatea reacțiilor au fost mai mult viscerale decât raționale. În plus, interesele de imagine ale unui Guvern prea egocentric au prevalat în fața unei propuneri de conlucrare directă cu Uniunea.

Dacă ar fi să-i ascultăm pe euroscepticii români, unii dintre ei menționați mai sus, toate Rapoartele UE asupra României ar fi un amestec în afacerile interne ale țării. De fapt aceste documente conțin doar jaloanele pragmatice ale unui drum pe care România pășește mai mult împinsă de la spate. Observațiile UE din Raportul pe 2001 reflectă realitatea societății românești. Foarte puține aprecieri s-ar fi schimbat dacă Raportul ar fi fost redactat de americani sau de japonezi, de unde și gradul general al afirmațiilor și aserțiunilor respective. Raportul vorbește despre recunoașterea faptului că România continuă să îndeplinească criteriile politice

¹³⁶ Vezi Raportul Comisiei pe 2001.

¹³⁷ Pentru detalii a se vedea colecția ziarelor Cotidianul, Curentul și Adevărul de la începutul lunii noiembrie 1999 sau seria emisiunilor lui Marius Tuca din aceeași perioadă, de la Antena 1.

de la Copenhaga¹³⁸, că țara a atins nivelul de stabilitate instituțională care permite garantarea democrației și a respectului legii¹³⁹, că s-a intensificat cooperarea între Uniune și România¹⁴⁰, că s-a acordat o atenție sporită problemelor legate de administrația locală și descentralizare¹⁴¹, că România continuă să respecte drepturile omului¹⁴², dar și despre mare pleiadă a nerealizărilor: faptul că procesul luării deciziei rămâne unul slab dezvoltat¹⁴³, că nu s-a întreprins demilitarizarea forțelor de Poliție¹⁴⁴, că o serie de funcționari publici și-au pierdut pozițiile ca urmare a schimbării politice din 2000¹⁴⁵ și că Guvernul nu a înțeles că reformarea administrației publice trebuie să devină o prioritate urgentă¹⁴⁶, că Procurorii pot încă să introducă apeluri extraordinare împotriva deciziilor luate de curți¹⁴⁷ – ceea ce ar risca să submineze principiul autorității lucrului judecat – că nu s-a întreprins nimic pentru reducerea flagelului corupției¹⁴⁸, că România ar trebui să adopte un sistem transparent al finanțării partidelor politice¹⁴⁹, că trebuie exercitat un control mai strict asupra spălării banilor și lista ar putea continua pe încă două pagini. Per total, tabloul acumulează mult mai multe tușe critice decât creionări pozitive. Esența este cum interpretăm aceste observații: în stilul tradițional-suveranist al orizontului scurt, jalonat exclusiv de interesele unor grupuri sau centre de putere din România, sau în spiritul deschiderii europene a organizației spre care ne îndreptăm? Cât timp mai trebuie să treacă până când autoritățile vor înțelege că majoritatea punctelor subliniate în Rapoartele UE nu trebuie îndeplinite pentru că le cere cineva din Bruxelles, ci pentru că ele fac parte din procesul de reformă prin care România ar trebui să treacă rapid, tocmai pentru a reduce costurile și aspectele negative (din perspectivă socială)?

Un exemplu pozitiv a fost cel al adoptării Legii Statutului Funcționarilor Publici, chiar dacă s-a realizat cu întârziere. E foarte bine că România a înființat Agenția Funcționarilor Publici și că a

¹³⁸ Commission of the European Communities, *2001 Regular Report on Romania's Progress Towards accession*, Brussels, 13.11.2001, SEC (2001) 1753, p 15.

¹³⁹ Ibidem, p 16.

¹⁴⁰ Ibidem, p 17.

¹⁴¹ Ibidem, p 19.

¹⁴² Ibidem, p 22.

¹⁴³ Ibidem, p 15.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem, p 18.

¹⁴⁶ Ibidem, p 19.

¹⁴⁷ Ibidem, p 20.

¹⁴⁸ Ibidem, p 21.

¹⁴⁹ Ibidem, p 22.

statuat această profesie care este recunoscută și apreciată la nivel european, dar faptul că noua putere a încălcat principiile neamestecului politic și profesionalismului acestui corp de funcționari, prin demiterea foștilor funcționari publici ai Președinției României și ai diferitelor ministere, demonstrează că experiența democratică mai are multe de învățat în România.

La fel se poate spune despre insistențele pentru rezolvarea problemei copiilor în România. S-a înființat o Agenție Națională pentru protecția drepturilor copiilor, s-a trecut la dezinstituționalizarea copiilor, s-au lansat diferite programe pentru a ameliora situația celor din casele de copii, dar rezultatele sunt doar parțial vizibile.

O altă cerere, pe deplin justificată, este mesajul ferm al UE cu privire la independența Băncii Naționale a României. Munca specialiștilor de la BNR este printre cele mai apreciate eforturi ale societății românești de a accede în Uniune. Cerințele europene în acest sector se referă la faptul că banca centrală trebuie să acționeze independent de puterea politică și mai ales de Ministerul de Finanțe. Din păcate, legislația românească mai permite încă posibilitatea finanțării directe a sectorului public de către BNR¹⁵⁰. Apoi, atâta timp cât Guvernul e cel care fixează o țintă a inflației, iar BNR-ului i se cere s-o îndeplinească fără costuri sociale, nu putem vorbi de o independență a băncii centrale a României. Autoritățile de la București trebuie să înțeleagă că nu Uniunea, ci România, va beneficia de pe urma neamestecului politic în activitatea BNR.

Dacă nu ar fi fost Guvernul Isărescu și nu s-ar fi întreprins eforturile din 1999-2000, România nu ar fi ieșit încă din cercul vicios al unei inflații galopante, al căderii economice și al problemelor sarcinii datoriei externe. Contribuția Guvernului Isărescu la redresarea economiei, la consolidarea rezervelor valutare, la stabilizarea și apoi reducerea inflației și, nu în ultimul rând, la înregistrarea primei creșteri economice reale (nu pe stoc) de după Revoluție - prin dezvoltarea exporturilor, este un exemplu pozitiv al eficienței unui tehnocrat investit cu reponsabilitate politică, un fapt rar în România, dar o regulă de bază în UE.

¹⁵⁰ Commission of the European Communities, *2001 Regular Report on Romania's Progress Towards accession*, Brussels, 13.11.2001, SEC (2001) 1753, p 63.

Din punct de vedere politic, o influență subtilă din partea UE este sesizabilă în Strategia de Securitate a României din 2001, în domeniul apărării naționale. Reforma sistemului de apărare cuprinde acum și “punerea în stare operațională a forțelor destinate să participe la misiuni ale UE, în cadrul Politicii Externe de Securitate Comună, cât și la misiunile NATO și ONU și ale altor organisme și inițiative regionale”¹⁵¹. România a prezentat oferta sa pentru Forța de Reacție Rapidă a Uniunii (constând în trupe și material de luptă) ceea ce demonstrează că, în acest domeniu, autoritățile au înțeles să folosească beneficiile “europenizării” sectorului de apărare.

Consecințele politice ale globalizării și modernizării sub impactul UE sunt ambigue, pentru că generează simultan euroscepticism și deschidere, uneori imprudentă. Euroscepticismul pe această dimensiune se referă la cel generat de populism - PRM sau pusee neo-legionare, un anume tip de radicalism politic, generat pe baza unei rupturi între generații¹⁵², care promovează închiderea în fața influențelor externe cosmopolite, conservatorismul autohtonist al PNȚCD și al majorității exilului românesc, naționalismul economic al PNL și al sindicatelor, promovat timid, în general, de fragila pătură antreprenorială românească. Aceste aspecte multiforme ale reacțiilor politico-economice împotriva unor aspecte ale integrării se suprapun uneori, dar nu sunt identice. Să fie dese “căderi în premodern”¹⁵³ efecte ale globalizării, datorate incapacității funcționale a statului de a gestiona fenomenele economice?

Atenție: devierile de la democrație sunt posibile oriunde, în momente de slăbiciune structurală, cum s-a constatat din păcate în Europa interbelică, sub efectul crizei economice mondiale. Faptul că aceste devieri iau forme aparent originale în România nu le transformă într-un fenomen în mod esențial diferit. Deosebirea rezidă în aceea că o democrație puternică le menține sub control, ele rămân marginale, în vreme ce slăbiciunea structurală favorizează derivatele.

¹⁵¹ Le President de la Roumanie, *La Strategie de Securite Nationale de la Roumanie*, Bucharest, 2001, traducere proprie, p 29.

¹⁵² Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Ed. Roza vânturilor, București, 1999, pp. 214-215

¹⁵³ Sorin Alexandrescu, *Op.Cit.*, p. 96

4.2.1 Rezistențe culturale¹⁵⁴

„Societățile sunt transformate prin mituri”

Vilfredo Pareto¹⁵⁵

D.N.

Prezența unei identități colective este pre-condiția existenței unui grup social și nu un rău în sine. În mod natural, grupul social produce stereotipuri pozitive despre sine și negative despre grupuri exterioare.¹⁵⁶ Identitățile colective nu sunt constante, se pot modifica, însă în timp. Odată constituite, sunt relativ stabile. Teoriile constructiviste, care încearcă o via media între holismul metodologic și individualism, sunt apropiate de holism, fără a se confunda însă cu populara psihologie a poporului din perioada interbelică. Respingerea lor *ab initio*, în numele unei ficțiuni individualiste liberale¹⁵⁷, pierde un important instrument explicativ. Această cale este rar urmată în analiza politică sau socială din România, cu două notabile excepții, Alina Mungiu și Vintilă Mihăilescu. În analiza care urmează, această secțiune va identifica, pe baza teoriilor actuale ale relațiilor internaționale, care au recuperat dimensiunea cultural-identitară, indicii ale unui viitor euroscepticism cultural¹⁵⁸.

Aderarea la UE va presupune o schimbare de atitudine și este de așteptat disonanța cognitivă. Procesul schimbării de atitudine a fost întârziat de lipsa unei experiențe directe cu realitatea socială a UE, datorită menținerii obligativității vizelor pentru români un timp îndelungat.

¹⁵⁴ În sensul sociologic al cuvântului

¹⁵⁵ Vintilă Mihăilescu, „Complexul strămoșului”, *Dilema*, nr. 211, p. 14

¹⁵⁶ teoria rolurilor a fost extrem de populară în relațiile internaționale în anii 80, precedând constructivismul; pentru teoria rolurilor, o prezentare clasică, vezi K.J. Holsti (1970), “National role conceptions in the study of foreign policy”, in Stephen G. Walker (ed.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Durham: Duke UP, 1987), pp. 5-43

¹⁵⁷ pentru acest tip de reduționism metodologic, vezi îndeosebi lucrările lui Cristian Preda

¹⁵⁸ John D. Steinbruner, *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis* (Princeton: Princeton UP, 1974), Ch. 4 (pp. 88-139)

Teorii ale modificărilor de atitudine: Deborah Welch Larson, *Origins of Containment: A Psychological Explanation* (Princeton: Princeton University Press, 1985), ch. 2 (pp. 24-65)

Relația cu UE a fost mediată de mass-media, care a indus o imagine ideală a Uniunii. Șocul riscă prin urmare să fie dublu pentru populație - aderarea în sine, prin contactul cu scheme cognitive diferite și șocul dintre imaginea ideală a UE și realitate. Schemele cognitive acționează ca o frână conservatoare în multiple domenii. Suveranitatea este un tabu, datorită dificultății cu care a fost câștigată. În momentul în care se va constata că există “amenințări” concrete, populația va reacționa la fel de violent ca și fermierii polonezi. Ne referim la indicii cum ar fi diferitele privatizări ale unor mari întreprinderi, cum ar fi Reșița, Tepro Iași, chiar Sidex, sau la grevele care s-au succedat la Daewoo Craiova. Dacă nu au apărut reacții negative la adresa UE sau a extinderii, este pentru că populația nu a făcut încă legătura între extinderea UE și consecințele sale concrete. Tendințele contradictorii în planul politicii economice și sociale din cadrul UE se fac simțite din ce în ce mai mult și în privința României în limbajul și în condițiile menționate de analizele periodice ale Uniunii. Este de așteptat ca, într-un viitor nu prea îndepărtat, UE să ia locul “bau-bau”-ului pe care îl ocupă acum FMI.

Stereotipul întâlnit de regulă în analizele privind imaginea României spunea că românii au o părere excelentă despre ei înșiși și critică despre cei cu care veneau în contact, acesta fiind mecanismul obișnuit de formare a auto-percepției și a percepției despre alții în psihologia socială. Stereotipurile nu urmează însă numai calea simplă, iar stereotipurile negative externe nu rămân fără impact pe planul auto-percepției. Percepția negativă a României în UE a fost creată pe baza ultimilor ani ai regimului ceaușist și a violenței primilor ani de tranziție: procesul lui Ceaușescu, manipulările de la Timișoara și București, minerii, violențele împotriva partidelor istorice și a fostului monarh, problemele create de imigrația economică românească în Occident. Simplificările din mass-media occidentală s-au suprapus peste și au întărit imaginea negativă, prin clișee de genul extinderii evenimentelor de la Belgrad asupra întregii regiuni, îndeosebi în mediile anglo-saxone și germane, ca efecte secundare ale “ofensivei dure pentru cucerirea grațiilor și garanțiilor occidentale”¹⁵⁹ etc. Imaginea negativă a fost din păcate interiorizată, unii români din Occident refuzând să-și recunoască naționalitatea.

¹⁵⁹ Vezi Emil Hurezeanu, „Câteva pericole”, *Dilema*, nr. 211, p. 7

Această percepție negativă este pe cale de modificare, apropiindu-se poate de momentele în care soarta României “s-a hotărât pentru că eram favorabil percepuți în Occidentul Europei”¹⁶⁰. Pentru a ne referi la acel “joc al oglinzii”, menționat de jurnalistul britanic David Wingrove¹⁶¹, de a reflecta cât mai bine imaginea Occidentului pentru a fi percepută în mod pozitiv, îl vom cita din nou pe Wingrove în privința problemelor României, care manifestă în același timp “hotărârea de a juca acest joc și inabilitatea de a învăța până și regulile lui elementare”. România, după Wingrove, nu știe să-și evidențieze avantajele și calitățile în raport cu alte state din regiune, ca de pildă faptul că nu s-a aflat cu nimeni în război de la al Doilea Război Mondial încoace, în vreme ce Grecia, membră UE și NATO, se află într-un continuu război cu Turcia. Eticheta de “sărăcie orbitoare” care se aplică României ignoră existența unor zone asemănătoare în interiorul UE, de pildă în Portugalia sau în Mezzogiorno. Rata criminalității, spune Wingrove, este și mai mare în aceste zone, iar scuza anilor de comunism lipsește. Acest gen de „imagine a României” are, după Wingrove, mai mult în comun cu poziția sa pe “partea rea a oglinzii întunecate”, deci cu percepția externă, mai degrabă decât cu analiza obiectivă a erorilor interne.

Interpretarea publică a rolului miturilor și demitizarea au urmat calea obișnuită a modelelor importate, în sensul unor exagerări și simplificări, fără a ține cont de faptul că nu există coeziune socială în lipsa unor mituri identitare. Demitizarea este de regulă însoțită de propunerea chiar inconștientă, nedorită a unor noi mituri care le înlocuiesc pe primele. Succesul Fidesz în Ungaria era de pildă explicat de profesorul Bozoki prin promovarea unei politici simbolice, propunerea unei versiuni reinterpretate pentru scopurile prezentului a istoriei Ungariei, echivalentul așa-numitului “vis american”, pe care tehnocrații proveniți din rândurile fostului partid comunist nu îl pot oferi. Exemplele Germaniei și Japoniei, des amintite în dezbaterile românească, se înscriu în niște cadre istorice particulare, în care tabuurile istorice au fost însoțite de sprijin economic masiv pentru refacere și mobilizare populară, plus o strânsă coeziune socială datorată Războiului Rece. Conștiința unei misiuni și a unei direcții de viitor lipsesc în România, fiind înlocuite de un discurs formal sau de lozinci. De aceea, în contextul aderării la UE, sunt absolut necesare mituri pozitive, altfel riscăm descompunerea ca societate.

¹⁶⁰ Z. Ornea, *Dilema*, no 211, 7-13 februarie 1997, p. 10

¹⁶¹ David Wingrove, „România și oglinda întunecată”, *Dilema*, nr. 211, p. 6

4.2.2. Elementul religios. Bizanț după Bizanț sau modernitate contra teocrație?

„Poate că Ortodoxia va redeveni numitorul unor alianțe regionale
viabile și alternativa spirituală a Occidentului”

„Ce va putea face cezarul când acea majoritate va rescoate religia din școli
pentru a fi pe placul Europei maastrichtiene?”

Teodor Baconski¹⁶²

D.N.

În abordarea acestei dimensiuni sensibile a aderării României la UE, referința principală este articolul lui Bruno Drweski despre biserica poloneză¹⁶³. Autorii reiau în acest caz particular ipoteza generală a analizei lor, potrivit căreia România nu este un caz aparte, unic, care nu suportă comparații. Dimpotrivă, profesorul francez de origine poloneză începe prin a aminti faptul că biserica este “singurul element de continuitate între societatea interbelică, cea a perioadei socialiste și societatea actuală”. În prezent, alegerea polonezilor, după Drweski, se plasează “între promotorii unei națiuni etnocentrate în jurul unui catolicism ritualizat și partizanii unei Polonii deschise către lume, asumând diversitatea componentelor sale culturale, etnice și ideologice”.¹⁶⁴ Corespondența este evidentă între comportamentul public al celor două biserici dominante, biserica poloneză catolică și biserica ortodoxă română. Deși acest gen de comparație este poate neobișnuită, am remarcat o serie de similitudini în ce privește atitudinea lor față de modernizare, i.e. față de integrarea europeană, în ciuda diferențelor doctrinale. La fel ca și biserica poloneză, Biserica Ortodoxă Română (BOR) se consideră elementul de continuitate al unui stat adesea fragmentat și aflat sub dominație străină. Acest fapt a favorizat asumarea de către cele două biserici a unui rol politic în detrimentul celui moral-religios. Așa cum “curentul etnocentrist a plasat catolicismul în centrul identității naționale”¹⁶⁵ poloneze, reprezentanți ai BOR argumentează centralitatea identității ortodoxe pentru identitatea națională română. Ambele biserici au de înfruntat în prezent indiferența religioasă, sub

¹⁶² Teodor Baconski, „Decadența etatismului și renașterea ortodoxă”, *Dilema*, nr. 211, p.11

¹⁶³ Bruno Drweski, „L’eglise dans une Pologne desenchantee”, *Le courrier des pays de l’Est*, no 1017, aout 2001, *La documentation Française*, pp. 17-26

¹⁶⁴ Idem, p. 18

impactul modernizării induse din exterior. Deși rolul bisericii poloneze a fost cu totul altul decât cel al BOR, contribuind activ la ieșirea Poloniei din comunism, cu mențiunea că circumstanțele politice ale celor două țări se deosebeau oarecum, în prezent s-a revenit la o situație comparabilă, și anume la necesitatea redefinirii rolului bisericii în raport cu statul și societatea. Acesta este momentul în care biserica poloneză intră în conflict cu intelectualitatea liberală, favorabilă unei neutralități a statului. Cardinalul Glemp, citat de Bruno Drweski, afirmă “voința de instaurare a ideologiei anterioare secolului luminilor”. Alternativa pentru viitorul Poloniei devine, în acest context, cea între statul liberal sau cel catolic. Popularitatea bisericii catolice în Polonia o egalează pe aceea a BOR în România, dar și în această privință suntem de acord cu analiza profesorului francez, care atribuie această popularitate “moștenirii paternalismului feudal, legat de instituțiile autoritare care s-au succedat în decursul secolelor, regimul comunist nefiind decât ultimul avatar al acestora”¹⁶⁶.

Nișa favorabilă revenirii bisericii poloneze la rolul său tradițional a fost, după Drweski, abandonarea rolului social de către statul dornic a se disocia de modelul comunist. Mai precis, nișa s-a plasat în contrastul puternic dintre atitudinea bisericii poloneze și așa-numita “terapie de șoc”, cu un tip de discurs care atribuie dificultățile săracilor lipsei lor de inițiativă. Și BOR beneficiază, într-o oarecare măsură, de efectele negative ale tranziției, dar rolul său social este încă(?) redus. Dimensiunea simbolică a fost preferată de BOR, în detrimentul celei sociale, după cum o demonstrează construirea de catedrale costisitoare în contextul social al unui prag de sărăcie de 70%.

Revenind la similitudini, atât biserica poloneză, cât și BOR marchează viața publică post-comunistă cu „ceremonii religioase oficiale...cvasi-obligatorii pentru funcționari”, care au înlocuit practic ritualurile politice comuniste ca standard de recunoaștere publică, reintroducerea cursurilor de religie în școlile de stat, problema restituirii bunurilor imobiliare naționalizate și încercarea de a impune valorile creștine unei mass-media recalcitrante.¹⁶⁷ În privința recuperării bunurilor sale, chiar și biserica poloneză, în ciuda tradițiilor sale sociale, s-a dovedit a fi fără scrupule - expulzarea chiriașilor, mărirea chiriilor - fapte care au slăbit și în

¹⁶⁵ Ibidem

¹⁶⁶ Idem, p. 19

Polonia autoritatea clerului. După Drweski, rezultatul final al acestor măsuri nu poate fi decât impunerea unui stat cvasi-teocratic.

Ceea ce autorii doresc să sublinieze este artificialitatea clivajului ortodox/catolic în privința efectelor practice asupra modernizării, ca urmare a integrării europene. Clivajul real este de căutat în altă parte, și anume în raportul stat cvasi-teocratic/stat laic. În Polonia această tentație teocratică a bisericii catolice a dat naștere unui nou anticlericalism, care în România este poate, încă, în fază incipientă.

Un alt clișeu, suficient de ambiguu pentru a explica totul și nimic, este cel referitor la cezaro-papismul bisericilor ortodoxe, care le-ar împiedica doctrinal să accepte democrația occidentală¹⁶⁸. În primul rând, după cum am arătat anterior, clivajul real se plasează între preferința pentru statul cvasi-teocratic, dorit de bisericile creștine în aceeași măsură, și statul modern, laic, de tip occidental, model spre care tind ambele țări în contextul aderării lor la UE. Acest fapt explică remarca lui Sorin Alexandrescu, potrivit căreia în România “toate bisericile s-au lăsat aservite, independent de tradiția lor de diferențiere”, cu excepția bisericii greco-catolice, interzise în 1948. Sprijinindu-ne din nou pe analiza lui Bruno Drweski, este de remarcat faptul că “biserica catolică nu are drept tradiție opoziția față de puterea politică în sine, atâta vreme cât aceasta acceptă garantarea independenței sale și a influenței acesteia în viața publică. Acest fapt a rămas valabil chiar și atunci când comuniștii au luat puterea”. În al doilea rând, cercetări istorice recente arată că teza cezaro-papismului a fost creată de teologii protestanți germani. Istoricul francez Dagrón, în lucrarea *Empereur et Pretre*¹⁶⁹, arată că în fapt nu biserica era subordonată statului, ci își subordona statul, prin aceea că împăratul era, în același timp sau poate în primul rând, preot.

Mișcările fundamentaliste religioase prezintă, din nou, similitudini. În Polonia s-a concentrat în jurul directorului Radio Maryja, preotul Rzdzyk, și vizează un public provincial, în vârstă, cu educație minimă, poziție de stânga, în principiu favorabili aderării la UE, dar cu rezerve față de o formă de integrare care ar putea lăsa națiunea fără religie și valorile sale tradiționale. În

¹⁶⁷ Idem, p. 20

¹⁶⁸ Sorin Alexandrescu, Op.Cit., p. 317, nota 68

același sens, Polonia ar fi deja atinsă, după cardinalul Glemp, de influențe nefaste din partea Occidentului, dar aderarea Poloniei la UE i-ar permite Uniunii să beneficieze de potențialul său spiritual. Aceeași teză, exceptând forma ortodoxă, este promovată de teologul grec Christos Yannaras, în cursul unor conferințe la București, atât în cercuri religioase, cât și intelectuale, cu nuanța că “salvarea” Occidentului materialist vine din Est. O soluție de mijloc, dar critică față de tehnocrația occidentală, lipsită de mesaj spiritual, este propusă de Paul Zawadcki.

O altă categorie sceptică este reprezentată de curentul religios conservator, anti-materialist, critic la adresa Occidentului fără a fi întotdeauna fundamentalist¹⁷⁰. Modernitatea anticlericală, argumentează aceștia, cu originile în revoluția franceză, “legitimează perversiunea morală, dizolvă mondialist identitățile naționale”, legitimează societatea de consum și eclipsa lui Dumnezeu din lume. Statul este dușmanul bisericii sub orice formă, fie că se manifestă sub forma de persecuție directă, fie că încearcă folosirea bisericii prin înregimentare politică. Avem teza cezaro-papistă în sens invers...Deci, colaborarea cu statul a subminat autoritatea clerului înalt. De aceea ar fi necesară recuperarea bunurilor bisericii, pentru recâștigarea independenței sale materiale față de statul “dușman”, care salarizează în prezent clerul. Această poziție reprezintă nuanța anti-naționalistă, pan-ortodoxă¹⁷¹.

Comportamentul de biserică dominantă în raport cu cele minoritare este identic, atât în Polonia, cât și în România, în special față de Biserica Greco-Catolică¹⁷².

În privința rolului politic al ideologiilor ortodoxizante, spectrul revenirii legionarilor a fost mult exagerat, acest fapt fiind imposibil în aceeași formă, datorită diferenței esențiale a condițiilor sociale. Societatea este de această dată încă destul de omogenă, sub impactul egalizator al celor 50 de ani de comunism. Legionarii, sectă mistică, caracterizată de dezorganizare, după Sorin Alexandrescu¹⁷³, trimit mai degrabă, conform aceluiași autor, la o paralelă cu gherila urbană de tip postbelic, teroare căreia i se răspunde cu represiune statală.

¹⁶⁹ D. Dagron, *Empereur et Pretre*, Gallimard, Paris, 1995, datorăm lui Claude Karnoouh această sugestie

¹⁷⁰ Teodor Baconski, „Decadența etatismului și renașterea ortodoxă”, *Dilema*, nr. 211, p.11

¹⁷¹ Baconski, op.cit.

¹⁷² Dr. Camil Mureșan, în Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, p. 197

¹⁷³ Sorin Alexandrescu, op. cit. p. 222

Prejudecățile occidentale atribuie aceste slăbiciuni și erori ortodoxiei, când ele ar fi mai degrabă similare unor procese din lumea a treia, generate de sărăcie, precaritate și nu de factori de civilizație *per se*. Papa însuși critică civilizația capitalistă a consumului și materialului, iar reacțiile anti-moderne ale bisericii poloneze sunt perfect comparabile cu cele ale BOR.

În contextul analizei rolului politic al BOR am întâlnit, la Sorin Alexandrescu¹⁷⁴, o surprinzătoare confuzie societate – stat. În acest caz, de identificare stat-societate, absența acțiunii civice sau sociale a BOR apare în mod inevitabil scuzabilă. Dacă separarea statului de biserică este un fapt pozitiv, iar societatea și statul sunt identice, atunci neimplicarea socială a bisericii este logic evidentă și normativ recomandabilă – “biserica nu s-a amestecat niciodată în stat, sau în societate, dar vârful ei ...s-au lăsat cumpărate, ori îngenuncheate, de puterea politică”. În sprijinul acestei teze, Sorin Alexandrescu aduce argumentul că biserica nu și-a apărut nici măcar interesele, cum a fost cazul demolării bisericilor, și de aceea nu s-a simțit responsabilă față de dizidenți, cum a fost cazul bisericii poloneze. Problema care, după același autor, rezidă în diferențierea prea mare a bisericii în raport cu treburile publice, derivă din eroarea logică mai sus amintită. Problema este în fapt mai simplă, constând în neimplicarea socială a BOR care, după observația Sandei Stolojan, derivă dintr-o problemă doctrinală, și anume o recomandare a Patriarhiei ecumenice a Constantinoplei, care absolutizează comtemplativitatea și separarea bisericii de lume. Acest tip de atitudine a dus la o strategie de supraviețuire individuală în perioada comunistă, ca și în Ungaria, în mod paradoxal cu efecte anti-colectiviste, așa cum argumentează Weber în cazul eticii protestante.

4.2.3 Dimensiunea socială

D.N.

M.M.

Sursa principală a unui euroscepticism difuz în rândul populației, exprimat în cel mai bun caz în indiferență politică, este dată de faptul că “România actuală este țară săracă, odată ce

¹⁷⁴ Sorin Alexandrescu, op. cit., p. 316

aproape 70% dintre locuitorii săi sunt săraci, comparativ cu cei din țările dezvoltate și mediu dezvoltate”.¹⁷⁵ În acest context, după cum remarcă și Jozsef Borocz, una din ironiile procesului de negociere este aceea că, după zece ani de liberalizare extremă a economiilor est-europene, UE impune revenirea la sisteme de securitate socială, anterior demantelate datorită presiunilor globalizării neo-liberale.¹⁷⁶ Această tendință critică la adresa consecințelor negative ale tranzițiilor est-europene, orientată social, găsește de această dată o nișă și pe plan extern, datorită „înmuierii consensului Washingtonian”¹⁷⁷ și recunoașterii de către principalele organisme economice mondiale a necesității stabilirii în Europa de Est a unor standarde sociale minime, pentru asigurarea unei creșteri economice susținute. Mihaela Miroiu menționează de asemenea presiunea exercitată de PNUD în sensul introducerii pe terme scurt a unor măsuri sociale minime și pe termen lung de menținere a sărăciei în limitele acceptabilității sociale.¹⁷⁸

Efectele sociale negative ale tranziției nu trebuie însă atribuite numai presiunilor neo-liberale externe, ci și unui anume gen de conservatorism intern, identificat cel mai clar de către Mihaela Miroiu. Anarhia socio-economică a fost efectul conservatorismelor românești însumate, având ca obiectiv un model abstract al unui Occident inexistent.¹⁷⁹ Punctul de plecare în dezvoltarea și impunerea acestui tip de conservatorism cu efecte sociale, îl constituie, în opinia autorilor, genul de revoluție în Europa de Est, așa-numitele “revoluțiile conservatoare”, după formula lui Ralf Dahrendorf¹⁸⁰. Dacă obiectivul revoluțiilor din 1989 a fost într-adevăr, într-un mod mai mult sau mai puțin conștient, restaurarea unei stări de fapt pre-comuniste, odată cu racordarea la sistemul economic mondial, atunci delimitarea conservatorismelor românești în categorii cum ar fi conservatorismul deschis și cripto-conservatorismul nu se justifică¹⁸¹. Urmând criteriul lui Ralf Dahrendorf, ambele tipuri de conservatorism, și cel deschis, care dorește o reformă moderată, și cel „cripto”, care dorește păstrarea standardelor occidentale, au în fapt

¹⁷⁵ Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, Editura Trei, București, 1999, p. 69

¹⁷⁶ Borocz Jozsef and Kovacs Melinda (Eds.), *Empire's New Clothes. Unveiling EU Enlargement*, Central Europe Review, Budapest, 2001.

¹⁷⁷ Vezi Daniel Dăianu, „Is Economic Convergence Possible in Europe? -The Case of Romania-”, Early Warning Report, SAR, 2002 și Introducerea la Ionel Nicu Sava, *Zece ani de tranziție în Europa de est*, București, 2001

¹⁷⁸ Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, Editura Trei, București, 1999, p. 88, cu referire la „Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei”, PNUD, 1998

¹⁷⁹ Mihaela Miroiu, Op.Cit., p. 49 și Borocz Jozsef, Op.Cit., ipoteză generală a cărții

¹⁸⁰ Ralf Dahrendorf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa*, Humanitas, București, 1993

aceleași consecințe și același obiectiv. În continuare vom analiza impactul social al conservatorismelor românești, cu accent asupra posibilelor efecte nedorite ale acestui tip de ideologie mascată asupra apropierei reale a României de standardele UE.

Dacă așa-numitul neo-comunism a fost îndeosebi analizat până în prezent drept tendință conservatoare care frânează reforma și prin aceasta blochează integrarea, acest tip de analiză este în mod evident în contrast cu realitatea politică actuală, când acest gen de curent gerează procesul de negociere a României cu UE. Unde anume trebuie deci căutată eroarea de analiză? S-a schimbat atât de radical curentul neo-comunist, sau catalogarea sa ca atare a fost o eroare de la bun început? Și, pentru a aplica în continuare metoda comparativă, ne vom referi la cazul elitelor maghiare post-comuniste. Sociologia maghiară a teoretizat încă din perioada comunistă apariția așa-numitei noi clase, a tehnocrației, recrutată din rândurile noii generații comuniste. Caracterul conducerii comuniste românești, comparată cu totalitarismul de tip nord - coreean, revoluția violentă din România și scindarea radicală a elitei post-comuniste a impus analiza ideologică a existenței unui clivaj dreapta-stânga, ocultând sursele comune de recrutare ale elitelor post-comuniste, tipul real de clivaje politice și diversitatea internă a celor doi poli politici prezumptivi, neo-comuniști - democrați de dreapta. Ce este mai grav, această analiză, furată de retorică și de reducerea fenomenului comunismului românesc la stalinismul anilor 50, a ignorat prezența unui fenomen comun în Europa de Est, și anume apariția unei clase tehnocratice din rândurile generației tinere a partidului comunist, care nu mai poate fi catalogată drept stânga și care, cel puțin în Ungaria, a devenit partenerul natural al organismelor europene, preferat dreptei, care devine din ce în ce mai mult promotoarea unui conservatorism naționalist.¹⁸² Dacă în România ar fi existat numai dizidenții izolați ca alternativă la puterea comunistă, această nouă clasă managerială n-ar fi trebuit să apară. Conflictul între generații în cazul elitelor provenite din fostul partid comunist a devenit clar în cazul României abia în urma alegerilor din 2000, la fel și împărțirea „bipolară” artificială a scenei politice românești. Pentru analiza noastră, elementul esențial este că nu trebuie să ne așteptăm la măsuri sociale spectaculoase din partea acestei noi clase manageriale, care se prezintă încă sub eticheta de stânga. Dar, în mod paradoxal, deși obiectivul principal urmărit

¹⁸¹ Mihaela Miroiu, Op.Cit., p. 56

este aderarea la UE, tipul de reforme necesare au consecințe sociale semnificative, care ar putea avea efecte negative tocmai asupra aderării la UE. Nici măcar nu este în întregime vina acestei noi clase, ci mai degrabă a incoerenței interne a UE în probleme sociale, manifestă în documentele Comisiei Europene.¹⁸³

Aceleași consecințe sociale negative le generează un alt tip de conservatorism, o formă derivată a conservatorismului românesc tradițional al elitelor din fostul regat, caracterizat în general de distanță, chiar indiferență față de populație. Acest tip de conservatorism este, după analiza Mihaelei Miroiu, “tendința cripto-conservatoare în raport cu standardele democrațiilor liberale avansate, care conțin proiecte de emancipare, dar hrănesc tendințele de excludere sau marginalizare socială a unor categorii de oameni”. Această tendință dusă la extremă generează elitism, dublat de iresponsabilitate față de masa largă, o tendință antebelică remarcată de mulți analiști ai fenomenului modernizării în România secolului al XIX-lea, printre care Catherine Durandin¹⁸⁴ și Claude Karnoouh¹⁸⁵.

Politica etică a grupării CDR reproduce, cu zece ani mai târziu un fenomen est-european mai general, la rândul său trecător. Lipsa de experiență politică a forțelor politicii etice le-a înlăturat de la putere în toată Europa de Est. Avantajul acestor tendințe este însă faptul că pot propune un proiect politic în registrul politicii simbolice, absolut necesar pentru menținerea coeziunii sociale în contextul tranziției, spre deosebire de tehnocrație, care nu poate oferi nimic în această privință¹⁸⁶. Dar dacă această tendință cade în conservatorism elitist, în genul lui H.R. Patapievici, atunci efectul social nu poate fi decât dezastruos¹⁸⁷. Conservatorismul elitist nu este o creație românească, iar limitele democrației și tendințele oligarhice se află de mult sub ochiul criticii din cadrul teoriei politice¹⁸⁸. De altfel neîncrederea față de mase este și una occidentală, căci în prima fază a tranziției est-europene, o serie de experți occidentali influenți

¹⁸² vezi conferința lui Andras Bozoki, profesor la Universitatea Central Europeană, la New Europe College, 29 martie 2002, cu titlul „Hungarian Political Elites from the Round Table Talks to the 2002 elections”

¹⁸³ este una din ipotezele esențiale ale lucrării lui Borocz Jozsef and Kovacs Melinda (Eds.), *Empire's New Clothes. Unveiling EU Enlargement*, Central Europe Review, Budapest, 2001.

¹⁸⁴ Catherine Durandin, *Histoire des roumains, Histoire de la nation roumaine*, etc.

¹⁸⁵ Claude Karnoouh, *L'Invention du peuple*, Paris, 1990, ch. 5, “Comment devenir moderne”.

¹⁸⁶ Andras Bozoki, Op.Cit.

¹⁸⁷ v. Mihaela Miroiu, Op.Cit., p. 116-117

¹⁸⁸ v. Michels sau Sartori

au propus instaurarea unei democrații minimale în estul Europei, urmând criteriile mai degrabă procedurale și un proiect voluntarist, centrat pe rolul elitelor în schimbarea socială¹⁸⁹. Nicăieri însă neîncrederea față de mentalitatea maselor marcate de decenii de comunism nu merge atât de departe și nu este exprimată atât de deschis ca în România. În acest sens se situează analiza Mihaelei Miroiu, urmărind pasaje semnificative ale Politicelor lui H.R. Patapievici¹⁹⁰. Se poate argumenta că în Occident acționează asupra acestor tendințe conservatoare constrângeri de limbaj pentru moment absente din România - acel "politically correctness". Dar nu este suficient pentru a scuza disprețul și lipsa de înțelegere față de masele guvernate, în fond sursa suveranității. Tendința este clar una anti-democratică și nu democrația minimală. Nici un proiect care își propune să rupă contractul simbolic al democrației reprezentative, pe motiv că poporul - *misera plebs* - nu poate avea acces direct la decizie, nu poate pretinde să reproducă acea politică simbolică est-europeană decât pentru folosul exclusiv al elitei, pentru a nu ne referi la faptul că argumente pe tema iraționalității și a lipsei de discernământ a maselor sunt direct preluate din critica democrației interbelice, care se știe unde a condus. Reluarea tezei pericolului masificării, populară în anii 30, și critica democrației procedurale ca formă fără fond conduc la reeditarea unor ideologii elitiste nedemocratice, sub masca unei justificate critici a colectivismului marxist. După cum remarcă just Mihaela Miroiu, această tendință nu recunoaște poporului nici măcar baza unei democrații elitiste, adică legitimarea prin vot a guvernanților. În mod straniu, întâlnim la Patapievici o critică a proiectului iluminist al pașoptiștilor de pe pozițiile drepte interbelice, pe care de altfel o acuză de legionarism-fascism. Antiparlamentarismul lui Alexandru Paleologu și linia maioreșciană a formelor fără fond sunt îndelung discutate. Să fie datorată acest consens anti-democratic al singurei alternative - până în prezent - la guvernarea tehnocratică unui încâlcit raport cu o anume interpretare anti-democratică a ortodoxiei?

Gravă este lipsa articulării unei viziuni coerente democratice, chiar conservatoare, de tip creștin democrat sau liberal - democrat, care nu plasează din nou elita în conflict cu poporul. Creștinismul nu este condamnat la anti-democrație, nici liberalismul economic la intoleranță. Elementele de postmodernism într-o societate pre-modernă servesc drept scuză ideologiilor

¹⁸⁹ v. Andras Bozoki, Op. Cit., cu referire la Huntington printre alții

¹⁹⁰ Mihaela Miroiu, Op.Cit., pp. 119-130, citând din H.R. Patapievici, *Politice*, Humanitas, București, 1996

conservatoare în justificarea propriilor lor atitudini¹⁹¹, la fel cum Thatcher sau Reagan foloseau argumentul globalizării pentru a-și justifica propriile alegeri politice.

Mai rău, asistăm la o întâlnire a elitismului tehnocratic cu cel conservator în golirea de conținut a democrației. Ieșirea din impas nu poate fi decât un proiect cvasi-iluminist, de tipul Școlii Ardelene. Această soluție poate părea utopică, dar strategiile de dezvoltare contemporane pun accentul pe rolul educației forței de muncă, pentru asigurarea unei dezvoltări susținute - care poate duce în mod real la convergență cu UE¹⁹². Mihaela Miroiu critică îndelung educația retro¹⁹³, ale cărei elemente cuprind socializarea pre-modernă în familie, pe care societatea o prelungește prin instituții învechite, învățământ structural conservator, care ne pot duce numai spre lumea a treia. Academismul, inadecvarea, elitismul învățământului românesc, subliniază Mihaela Miroiu, conduc la selecția unei minorități și la ratarea majorității.

În urma acestei analize, considerăm că am clarificat de ce anume considerăm falsă una dintre afirmațiile lui Geoffrey Pridham din cadrul studiului publicat în ultimul număr al *Romanian Journal of Society and Politics*, potrivit căreia „elemente de euroscepticism există în câteva țări dar nu în România, unde o importantă susținere publică se împletește cu un consens multi-partinizan¹⁹⁴”.

Urmare a examinării acestor aspecte ale unui euroscepticism românesc potențial, faptul cel mai grav este lipsa strategiei proprii, a proiectului care, conștient de mersul lucrurilor în Europa și în lume, să vină în întâmpinarea schimbărilor, propunând cu realism un loc sigur pentru România în orchestra statelor europene. Această viziune strategică, pe care alte state est europene au avut-o cât de cât creionată, bazată pe principii politico-sociale europene, dar și pe avantaje comparative la nivel economic a lipsit și lipsește în continuare în România. Cuvinte cheie cum ar fi modernizare, competență, competitivitate, profit, contract social, cercetare autohtonă, managementul circulației creierelor, etc, lipsesc din “marea imagine” care ar trebui

¹⁹¹ Mihaela Miroiu, Op.Cit., p. 143

¹⁹² vezi Daniel Dăianu, „Is Economic Convergence Possible in Europe? -The Case of Romania-„,Early Warning Report, SAR, 2002, p. 16

¹⁹³ v. Mihaela Miroiu, Op.Cit., pp. 163-167

¹⁹⁴ Geoffrey Pridham, „Romania and European Union Accession: the Domestic Dimension”, *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No.2, „Romania and the European Union”, November 2001, p. 37

să ofere răspunsul la întrebările “Cum va arăta România peste 20 de ani?” și “De ce vrem să o ducem într-acolo?”.

4.3. Suveranitatea juridică în România.

M.M.

Schimbarea în acest domeniu trebuie să plece de la înțelegerea de către juriști și politicieni a faptului că natura suveranității juridice pe continent a suferit unele schimbări și că noțiunea absolutistă gen suveranitate westfalică sau chiar cea de secol XIX este de mult depășită. Primii trebuie să explice noile concepte studenților și mediului academic, ceilalți au sarcina mai grea a aplicării noului concept în realitățile politico-economice ale societății.

O concentrare asupra atributelor externe și interdependente ale suveranității este absolut necesară. La fel, o mai bună conștientizare a faptului că dreptul internațional și cel european trebuie aplicate și respectate în România. Sistemul juridic național trebuie să permită pătrunderea influențelor europene pentru a adapta societatea la prezentele cerințe pentru a deveni membru al Uniunii.

4.3.1. Influențele UE asupra juridicului.

M.M.

În primul rând, România va trebui să modifice o serie de acte normative, începând cu a sa Constituție, pentru a insera în dreptul intern principiile de bază din teoria dreptului comunitar: - **întâietatea dreptului comunitar asupra dreptului intern; aplicarea și efectul direct al normelor europene; egalitatea¹⁹⁵ între cetățenii Uniunii și solidaritatea¹⁹⁶ între Statele Membre.** Autorii sunt de acord cu propunerea fostului Negociator Șef al României pentru UE, Aurel Ciobanu-Dordea, ca modificarea să se facă înaintea aderării României la UE¹⁹⁷. Acest proces ar ușura integrarea cât mai rapidă a României în Uniune și ar netezi asperitățile sau posibilele conflicte ivite la aderare (de exemplu, modificarea art. 58 (1) din Constituție ar scuti autoritățile române de mari bătăi de cap și de conflicte la nivelul Curții Constituționale a

¹⁹⁵ Pentru o explicare a termenului vezi Cairns Walter, op. cit. p 90.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Aurel Ciobanu-Dordea, op. cit.

României¹⁹⁸). Una dintre primele probleme care trebuie abordate este introducerea în Constituție a recunoașterii primatului dreptului european și a aplicabilității sale directe. Supremația dreptului comunitar impune autorităților Statelor Membre să se abțină de la adoptarea unor norme care ar contraveni dreptului comunitar¹⁹⁹, iar dacă astfel de acte normative sunt în vigoare Statele Membre trebuie să le modifice pe toate cele care contravin dreptului comunitar și **să nu mai adopte astfel de acte!**²⁰⁰ Apoi, un alt aspect ar fi acela al recunoașterii posibilității delegării exercițiului anumitor competențe naționale către nivelul Unional²⁰¹. Pentru aceasta e necesar ca autoritățile române din diferite domenii de activitate să cunoască în profunzime munca Uniunii pentru a ști ce și mai ales cât trebuie delegat Bruxellesului. Recunoașterea celor patru libertăți fundamentale atestate de tratatele europene trebuie și ea statuată în lege pentru a permite Libera Circulație a Mărfurilor, a Persoanelor, a Capitalurilor și a Dreptului de a desfășura Servicii și în România. În acest sens, o primă modificare ar trebui adusă, de exemplu, în normele care statuează profesia avocatului în România, permițând colegilor din UE să pledeze în fața curților românești, de altfel o cerere amintită în Rapoartele de țară privind România, din 2000 și 2001, pe care Comisia le-a făcut publice.

Din seria modificărilor pe care le vor suferi atât Constituția cât și alte legi ale țării ar trebui să amintim aici garantarea dreptului oricărui cetățean european de a alege și de a fi ales în funcții publice naționale și locale în România, în cazul în care se stabilește aici; garantarea dreptului oricărui european de a achiziționa imobile și terenuri oriunde în România; garantarea proprietății private; modificarea Codului Penal și a Codului de Procedură Penală în sensul clarificării prerogativelor Procurorilor; demilitarizarea Poliției și crearea corpului Poliției Comunitare, trecută în subordinea autorităților locale; adoptarea unor tarife vamale externe pentru țări terțe, în conformitate cu politica europeană; favorizarea la consum a produselor de origine europeană; etc.

¹⁹⁸ Art. 58 (1) afirma ca „Parlamentul...este unica autoritate legiuitoare a tarii”. Prevederea se afla in flagranta contradictie cu autoritatea Comisiei, a Consiliului si a Parlamentului European, a căror acte normative care sunt si ele izvor de drept pentru Statele Membre ale UE.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Aurel Ciobanu-Dordea, op. cit.

De asemenea, vor trebui transpuse în legislația românească și celelalte principii care se regăsesc în *acquis*, și anume **principiul subsidiarității**, **principiul proporționalității**, **principiul răspunderii Statelor Membre ale Comunității față de naționali lor pentru încălcarea dispozițiilor de drept comunitar**, etc. Dintre toate acestea, principiul subsidiarității stă la baza funcționării UE și explică cel mai bine relația dintre Uniune și instituțiile sale, pe de-o parte, și între Uniune și Statele Membre pe de alta. Astfel, și România va delega Uniunii doar acele competențe prevăzute de tratate și care pot fi rezolvate mai bine prin acțiunea directă a instituțiilor europene. Principiul afirmă că rezolvarea oricărei probleme trebuie făcută la nivelul cel mai apropiat cetățeanului și numai în cazul în care acest lucru este imposibil să se apeleze la forul superior, în cazul nostru, Uniunea. Pentru români este foarte important să înțeleagă că Uniunea nu le va face ordine în satul sau în orașul de reședință, dar le va permite ca, în cazul în care au fost nedreptățiți de autoritățile naționale, să fie protejați de drepturile conferite prin tratatele europene, iar autoritățile române vor fi în final obligate să aplice decizia Curții Europene de Justiție. Referitor la principiul proporționalității, România va trebui să-și adapteze mijloacele folosite de autoritățile naționale la obiectivele concrete urmărite pe baza prevederilor comunitare²⁰².

4.4. Contribuția politico-economică a României. Cum să-ți faci auzită vocea în UE?

M.M.

D.N.

Este foarte important să ne oprim și asupra celui alt sens al integrării europene: va putea România să influențeze la rândul ei procesele de lărgire și adâncire ale Uniunii?

Premisa de la care pornesc autorii este că, în Uniunea Europeană, atributul cel mai uzitat - din punct de vedere al suveranității Statelor Membre, este capacitatea de a influența deciziile luate la nivel european, prin negocieri, astfel încât să poți participa direct la creionarea politicilor europene. Adică să devii un factor activ al procesului de construcție europeană, susținându-ți interesul la nivel continental. Vom expune acum părerea proprie cu privire la modul în care

²⁰² Pentru mai multe detalii cu privire la principiul proporționalității, vezi Corina Leicu, op. cit.

România își va putea impune punctul de vedere în UE, detaliind și contribuțiile politico-economice pe care această țară din est le poate aduce la nivel european.

Misiunea pare cel puțin extrem de dificilă la prima vedere. Gradul de dificultate rezultă din aspectul dublu al problemei: pe de o parte România va trebui să convingă Uniunea să accepte termeni mai flexibili de negociere și o aplicare cât mai târzie a prevederilor acquis-ului (pentru a câștiga timp în vederea pregătirii pentru competiția de pe Piața Unică a UE), iar pe de altă parte ea va trebui să identifice unele sectoare pe care să le propună Uniunii drept interese legitime și față de care există un atașament deosebit, demonstrând că dezvoltarea lor ar crea avantaje la nivel comunitar. Nu în ultimul rând, va trebui să identifice locus-urile (în sens instituțional) în care poate acționa cu succes pentru a propune politici la nivel european.

În cadrul negocierilor pentru aderare, România nu dezbate aplicarea prevederilor normative europene, ci doar termenul de grație pe care Uniunea îl acordă până la momentul în care se cere aplicarea integrală, în literă și în spirit, a acquis-ului. Autoritățile române vor trebui să ierarhizeze prioritățile politico-economice și să explice UE de ce anumite politici sunt considerate a fi de interes vital pentru țară, iar altele pot fi negociate mai ușor. Asemeni altor state, România trebuie să aducă în discuție situația în ansamblu, cedând mai mult în anumite sectoare (capitole de negocieri) și foarte puțin în cele considerate de interes deosebit.

Uniunea trebuie și ea să manifeste înțelegere față de România, actualmente cel mai sărac stat dintre candidații la aderare. Logic, se impune o atenție sporită din partea Uniunii și acordarea unor ajutoare mai substanțiale decât pentru celelalte state. Autorii sunt de acord că ajutoarele trebuie să sosească numai ca recompensă a îndeplinirii unor criterii necesare reformei. Dar în aplicarea teoriei “bățului și morcovului”, UE ar trebuie să lase România să mănânce câțiva morcovi proaspeți de-a lungul drumului, pentru că altfel călătoria s-ar transforma într-un marș funebru. Un exemplu care ar ilustra înțelegerea Uniunii față de România ar fi acordarea unor fonduri sporite atât înainte cât și după aderare, în același timp ponderând reacțiile adverse ale statelor din sud care nu văd cu ochi buni integrarea României sau a altor state din est. UE va avea aici o sarcină dificilă, dat fiind faptul că țări precum Spania, Grecia sau Portugalia, regiunile de sud ale Italiei, Austriei și estul Germaniei nu vor fi de acord cu reducerea

contribuțiilor din Fondurile Structurale și de Coeziune pe care le primesc acum. E deja demonstrat că toate statele din est vor fi consumatori mai degrabă decât contribuatori la PIB-ul Uniunii. Bugetul pentru Fondurile Structurale pe perioada 2000-2006 este de 195 de miliarde de Euro, la nivelul prețurilor din 1999²⁰³. Bugetul Fondului de Coeziune – care finanțează proiectele pentru regiunile cele mai sărace ale Uniunii adaugă 18 miliarde de Euro, pentru aceeași perioadă²⁰⁴. Din aceste sume 70% sunt bani alocați pentru așa-numitele “Obiective 1” ale UE, adică zonele subdezvoltate, unde PIB/capita este mai mic de 75% din media europeană²⁰⁵. Dacă în 2004 vor intra 10 state în UE, PIB-ul european va scădea cu 13% și, peste noapte, 15 regiuni europene din Spania, Portugalia, Grecia și estul Germaniei nu vor mai îndeplini criteriile pentru “Obiectivele 1”²⁰⁶. Prin urmare, un tort de aproape aceleași dimensiuni va fi împărțit mai multor state. Este, însă, de datoria oficialilor Uniunii să aducă liniștea printre rândurile spaniolilor, grecilor sau portughezilor cu privire la reducerea subvențiilor. O modalitate ar putea fi implementarea unui sistem al discriminării pozitive prin care “pierderile” pe care statele menționate le-ar înregistra să se compenseze prin ajutoare date de către Uniune firmelor private din Spania, Grecia, Germania de est și Portugalia să deschidă business-uri în România și alte state din est, profitând în acest fel de lărgirea Uniunii către o piață cu forță de muncă calificată și ieftină.

Chestiunea agriculturii este cea mai disputată când se vorbește de aderarea statelor din est. Cu excepția statelor baltice și a Cehiei, celelalte state au sectoare agricole foarte importante. O mare parte din populația acestor state lucrează în agricultură (în România procentul e cel mai mare), economiile naționale depind de producția din acest sector, iar potențialul acestui sector în România și Polonia, de pildă, este considerabil. Fără a intra în dezbaterile aprinse ale negocierilor pe acest capitol, am dori numai să menționăm că Uniunea trebuie să găsească un culoar pentru statele estice, astfel încât ele să poată să-și dezvolte unele sectoare ale vastului domeniu care este agricultura. Probabil încurajarea noilor membri din est să cultive și să comercializeze pe piața UE fructe roșii de pădure, sau produse ecologice de origine animală

²⁰³ Michael Mann, „EU states start to stake out positions over aid”, *Financial Times*, April 5 2002, p2.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem.

sau vegetală ar fi una dintre multiplele soluții. Cert este că Uniunea trebuie să identifice împreună cu România anumite nișe pe care economia țării noastre le poate servi cel mai bine.

Un alt sector în care România cere Uniunii să dovedească înțelegere este dreptul de proprietate asupra terenurilor. Asemeni altor state candidate²⁰⁷ și România a cerut un termen de grație de 15 ani, de la intrarea în UE, în care cetățenilor europeni nu li se va permite să achiziționeze terenuri extravilane și o altă amânare de 5 ani, pentru terenurile intravilane. Evident, autoritățile române se tem că nemții, austriecii sau italienii și francezii vor cumpăra majoritatea terenurilor din țară.

Cu privire la sectoarele pe care România dorește să le privilegieze, acestea trebuie susținute de politici coerente care, până la aderarea efectivă a României, să întărească gradul de competitivitate a acestora. S-ar putea ca un astfel de avantaj comparativ al României să-l reprezinte sectorul de IT. Acest domeniu a înregistrat o creștere economică bună, iar politica guvernamentală de susținere ar putea da roade bune. De asemenea, legislația în domeniu a cunoscut o serie de îmbunătățiri, prin adoptarea Legii semnăturii electronice și a combaterii pirateriei. România are specialiști foarte bine pregătiți în acest domeniu, iar forța de muncă este ieftină și se găsește ușor. Producătorii români au reușit deja să impună la nivel european și chiar mondial, unele produse, cum ar fi programele antivirus românești prezentate de revista E-Week. Deci, premise există. Dar trebuie concepută și aplicată o politică de lobby concertat pe acest domeniu. Strategia respectivă ar trebui să susțină acest obiectiv atât la nivel național, cât și la nivel european. La nivel național acest sector ar trebui subvenționat și protejat excesiv până la momentul aderării. Ulterior, condițiile fiscale vor trebui îmbunătățite considerabil pentru a atrage firme europene să-și deschidă business-uri în România. În acest sens, construirea unui lobby puternic la Bruxelles este mai mult decât necesară pentru a susține cauza IT-ului românesc.

Nici exemplul producției de alimente în conformitate cu principiile ecologice nu ar trebui ignorat. România poate să se impună pe piața europeană prin producția de alimente ecologice, dar pentru a face acest lucru ea trebuie să-și întărească standardele de calitate și de protecție a

mediului înconjurător. Potențialul există și nu trebuie lăsat ne-exploatat. Este binecunoscut faptul că produsele obținute biologic, adică fără utilizarea îngrășămintelor și a altor procedee artificiale, se vând în UE cu prețuri mult peste produsele de serie, în a căror producție sunt permise mai multe procedee de stimulare a cantității sau calității respectivelor legume, fructe sau produse animaliere.

Deși încă în curs de ratificare, Tratatul de la Nisa conferă României un loc important printre puterile europene ale secolului XXI. Conform textului declarației privind lărgirea UE²⁰⁸, România va avea 14 voturi în Consiliu, 33 de locuri în Parlamentul European, 15 membri în Comitetul Economic și Social și tot atâția în cadrul Comitetului Regiunilor²⁰⁹. Nu ne vom opri acum asupra dezbaterii manierei în care s-a ajuns la aceste rezultate. Atâta timp cât alții îți negociază soarta fără ca tu să poți avea un cuvânt, e greu să obții cel mai bun târg. Cert este că România va avea o influență respectabilă la nivel european, dacă parametrii nu se schimbă până la aderarea țării la Uniune. Exercițiul teoretic ne demonstrează că România va fi un actor important în luarea deciziilor și părerea ei nu va putea fi trecută ușor cu vederea. Dar pentru a-și susține eficient punctele de vedere în forurile europene, România va trebui să caute aliați care să-i împărtășească anumite convingeri. Revine autorităților române datoria de a identifica sectoarele și partenerii a căror colaborare o dorește România pentru a deveni un formator activ de opinie în cadrul Uniunii. România are șansa de a trece din tabăra necunoscuților și prea puțin importanților în liga profesionistă a factorilor activi ai schimbării politicilor la nivel continental. E o provocare de o amploare nemaiîntâlnită în viața politico-socială a României. Pentru prima dată în istorie, România va avea posibilitatea să participe la conturarea viitorului acestui continent, în mod democratic, pașnic și eficient. Dacă autoritățile române nu vor fi pe deplin conștiente de această nouă responsabilitate și nu vor proiecta o poziție pro-activă a României în Uniune, țara va risca o eternă condamnare la poziția de satelit al Franței, care va privi spre codașul Europei când cu milă și condescendență, când cu superioritate și aroganță, susținând repetentul doar de dragul contracarării hegemoniei germane în estul Europei.

²⁰⁷ De exemplu Polonia.

²⁰⁸ Declarația este atașată tratatului și anticipează ponderea influențelor pe care le vor avea statele candidate când vor deveni membri cu drepturi depline în Uniune. Tratatul de la Nisa a fost semnat în 2001 și textul său poate fi consultat la www.europa.eu.int, după numărul de identificare 2001/C 80/01.

²⁰⁹ Tratatul de la Nisa, Declarația privind lărgirea UE, p 81-84.

România poate, dorește și trebuie să se implice în chestiunile legate de viitorul securității UE. În ceea ce privește contracararea riscurilor și amenințărilor la adresa securității continentului, România a dovedit că poate fi un aliat de încredere, că poate menține pacea și ordinea în zonele cele mai fierbinți, că este disponibilă să riște viața soldaților săi pentru liniștea Europei. Misiunile de pace desfășurate de armata română în Bosnia, Kosovo și viitoarea participare a țării noastre la Forța de Reacție Rapidă a UE demonstrează angajamentul României în favoarea păcii și securității în Europa. În plus, România își antrenează continuu forțele armate pentru acest tip de misiuni, servind astfel și interesul propriu de a avea forțe pregătite, mobile și interoperabile cu partenerii europeni și euro-atlantici. În același spirit, contribuția românească la efortul european de creare a forței polițienești care va număra aproximativ 5000 de profesioniști este de o reală importanță, având în vedere experiența jandarmilor români în misiuni de protecție și ordine publică.

În lupta împotriva criminalității transfrontaliere, la nivel regional, România trebuie să potențeze la maximum avantajele Centrului SECI, asumându-și în continuare responsabilitatea de a coopera activ cu UE în acțiuni împotriva traficului de persoane și de substanțe interzise sau combaterii altor flageluri de acest gen. La deschiderea Centrului SECI, Ambasadorul american Richard Schifter spunea: „*Consider că o activitate ca aceasta, care demonstrează că România este un partener serios și este implicată în probleme ce afectează nu numai regiunea, ci și întreaga Europă, este un mare avantaj [pentru integrarea în UE n.n.]. Dacă ne gândim bine la ceea ce dorim să realizăm aici – și dau numai două exemple: lupta împotriva traficului cu droguri și cea împotriva traficului cu femei și copii, observăm că avem de-a face cu probleme de un maxim interes nu doar pentru întreaga regiune, ci, în special, pentru Europa Occidentală*”²¹⁰.

Probabil cel mai dificil de promovat la nivel european va fi obiectivul politic al menținerii relațiilor privilegiate cu Moldova. În pofida tensiunilor din prezent, România va trebui să

²¹⁰ Serban Mihăilă, „In exclusivitate pentru Adevarul, Consilierul Special al Secretarului de Stat al SUA declara: Statutul de gazda a Centrului SECI – un atu important pentru acceptarea României în Uniunea Europeana”, *Adevarul*, 12 octombrie 2000, p 13.

păstreze o legătură specială cu Moldova, în sensul susținerii democrației și spiritului european al colaborării economice și respectării drepturilor omului în acest stat.

CONCLUZII

În concluzie, autorii acestui studiu doresc să sintetizeze și să sublinieze o serie de aspecte.

Conceptul suveranității a avut o evoluție ireversibilă de-a lungul anilor, înțelesurile rigide, “clasice”, de nivel maximalist cedând treptat locul unor interpretări mai suple, accentuând cooperarea între state și respectarea obligațiilor lor internaționale. Latura politico-economică a suveranității a fost întotdeauna motorul schimbării, îndeplinind din acest punct de vedere un rol “revizionist”, în timp ce componenta juridică avea rolul de a da valențe normative situației nou-create, revenindu-i, deci, sarcina “conservatoare”.

Pornind de la împărțirea făcută de Stephen Krasner, în suveranitatea westfaliană, internă, externă și suveranitatea interdependenței avem azi o imagine foarte variată în care nu toate statele se bucură de această structură complexă a suveranității. În unele state structura amintită poate fi doar bi sau tripartită.

Istoria a demonstrat că soluția cooperării internaționale, inventată în cadrul UE și perfecționată în ultimii 50 de ani, a fost cea mai bună: statele UE se găsesc într-o poziție mai bună decât dacă nu ar fi avut conglomeratul de contracte și înțelegeri (acquis communautaire) prin care au transpus la nivel continental unele dintre atributele suveranității naționale. Pentru viitor, una dintre cele mai viabile soluții pentru Uniune ar fi adoptarea și legiferarea unui sistem al suveranității partajate cu Statele Membre, dar centrat pe cetățenii Europei. Dacă preluăm teza mandatului reprezentativ, atunci Europa ar trebui să se îndrepte spre un nou model transnațional în care depozitarul suveranității să fie cetățeanul și nu statele. O coagulare a puterilor în jurul Parlamentului European și o implementare a principiilor propuse în Carta Albă a Guvernării Europene sunt necesare dar nu și suficiente pentru întărirea caracterului democratic al construcției europene.

Este foarte important să subliniem că delegarea unor competențe derivate din suveranitate către organizații sau instituții internaționale nu antrenează renunțarea la suveranitate, ci reprezintă doar o convenție prin care deținătorul său de drept, poporul²¹¹, o delegă spre o altă autoritate.

O Constituție Europeană este necesară, iar legiferarea în cadrul Dreptului European trebuie să se facă în sistemul bicefal al Consiliului și Parlamentului, cu un arbitru independent în persoana unei Curții Constituționale. Actuala Curte Europeană de Justiție va trebui împărțită în două, o parte urmând a asigura funcția unei Curți Constituționale, iar cealaltă rămânând să judece disputele dintre instituțiile europene și țările Uniunii și cele intra-instituționale. Ponderea puterilor trebuie plasată la nivelul colaborării între Uniune și membri și în palierul exclusiv al instituțiilor europene.

Considerăm că împărțirea competențelor în cadrul UE trebuie să cuprindă (A) Competențe exclusive ale Uniunii, (B) Competențe partajate [împărțite între instituțiile europene și Statele Membre] și (C) Competențe exclusive ale Statelor Membre. Această structură tripartită va întări principiile subsidiarității și al proporționalității, punând majoritatea deciziilor în pilonul B, decizii care ar urma să se ia printr-o majoritate calificată. Astfel, în prima categorie ar urma să intre, de exemplu, Uniunea Economică și Monetară. A doua categorie ar trebui să fie cea mai complexă și mai voluminoasă. Prin continua negociere cu instituțiile Uniunii va crește atât responsabilizarea statelor, cât și a Uniunii ca atare. În ultima categorie s-ar înscrie organizarea teritorială proprie fiecărei țări europene, pentru că acest aspect nu va fi și nu se dorește a fi reglementat de la nivel european. Uniunea nu poate și nu trebuie să gestioneze acest proces pentru că nu ar face-o mai bine decât statele însele.

Situația de astăzi în UE ilustrează perfect suveranitatea partajată. S-a demonstrat că realizarea suveranității naționale a Statelor Membre – în sensul de capacitate – este cel mai bine, mai ieftin și mai sigur realizabilă prin colaborarea care a asigurat gradul ridicat de interdependență între membrii clubului. Uniunea a fost creată printr-o serie de tratate, îmbunătățite și modificate în mai multe rânduri, la care au aderat treptat aproape toate statele Europei

²¹¹ Profesorul Ion Deleanu, *Curs de Drept Constituțional*, note de curs de la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca, 1992.

Occidentale. Uniunea și-a stabilit politici și aranjamente instituționale proprii, multe dintre acestea având o forță politico-juridică ce transcede granițele naționale. Suveranitatea partajată reprezintă, în opinia autorilor, un concept implementat pragmatic, care poate fi cheia dezvoltării construcției europene în viitor. În sensul celor demonstrate anterior, suveranitatea partajată nu presupune pierderea totală a unor atribute ale suveranității interne, ci dezvoltă capacitățile externă și interdependentă ale suveranității naționale, în sensul întăririi capacității de a reglementa chestiuni economico-politice de o manieră mai coerentă, mai ieftină și mai eficientă. Statele Membre sunt chemate și în viitor să întărească această suveranitate în comun.

Transferul de suveranitate dinspre Statele Membre înspre instituțiile UE a avut deja loc și este o iluzie să ne imaginăm că este reversibil²¹². Costurile unei reversibilități ar fi insuportabile, iar prăbușirea construcției Unionale ar echivala cu prăbușirea Europei, fapt de care sunt conștiente toate guvernele Statelor Membre: dovada irefutabilă este că nici cele mai sceptice state (vezi Irlanda, Marea Britanie sau nordicii) nu au cerut și nu doresc ieșirea din Uniunea Europeană, pentru că avantajele depășesc cu mult costurile cooperării. Totuși, transferul suveranității nu permite instituțiilor europene o acțiune separată de deciziile luate în cadrul național, specific fiecărei țări membre.

România nu va putea eluda logica extinderii europene. După cum am demonstrat, influențele sistemului vor depăși capacitatea României de a impune anumite standarde sau modele economico-politico-sociale. Este, însă, mult mai bine să reprezinti un centru care decide, decât să rămâi formal suveran, dar fără influență reală. De aceea, odată intrată în Uniune, România va trebui să învețe “dansul” european al obținerii consensului în problemele de interes național și european.

Este de așteptat, în perioada imediat următoare, un val de euroscepticism în România, motivat de costurile de aderare care vor duce la beneficii doar peste o anumită perioadă de timp, mai buna cunoaștere a implicațiilor aderării, incapacitatea oricărui guvern de a controla fenomenele macro-economice, factori culturali, în sens sociologic, gen modul de viață, factorul religios,

²¹² Analista Barbara Spinelli, conform traducerii din Dilema, nr.474, 12-18 aprilie 2002, p 13, citând un articol din La Stampa, 10 martie 2002.

percepții diferite. “Bau-bau”-ul politico-economic al României va fi în scurt timp portretizat de politicieni drept Uniunea Europeană.

Pentru a evita acest risc e necesară o mai bună cunoaștere a implicațiilor aderării la nivelul cetățeanului simplu. Guvernele României vor trebui să învețe să conlucreze cu instituțiile europene, pentru a reda eficiența macroeconomiei și a controla mai bine fenomenele transfrontaliere (traficul ilegal de persoane și de mărfuri interzise, etc.). România va trebui să-și stabilească avantajele comparative și să negocieze foarte strâns termenii de aplicare a dreptului comunitar asupra domeniilor în care este direct interesată, de pildă exceptarea de 15 ani pentru vânzarea pământului. Cunoașterea dezbaterii reale din cadrul UE este o condiție a ieșirii din izolare a dezbaterii interne românești, adică din starea de „fortăreață națională” menită să apere frontiera culturală amenințată de laicitatea și materialismul UE. La fel de imperativă este și cunoașterea istoriei postbelice occidentale și a experienței concrete a tranziției în țările vecine.

Mass media au și ele o importantă răspundere, alături de societatea civilă. Primele trebuie să-și ia în serios rolul de “câini de pază ai democrației” și să pregătească societatea pentru integrare prezentând obiectiv avantajele și dezavantajele acestui proces. Societatea civilă trebuie să iasă din amorțeala ultimului deceniu pentru a contribui la crearea aceluși spirit civic european, activ și responsabil, care să înlesnească integrarea socială a românilor într-o civilizație a conștiinciozității muncii, a respectului pentru proprietate și pentru munca altuia, a respectului pentru sine și a demnității naționale.

BIBLIOGRAFIE:

1. Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Ed. Roza vânturilor, București, 1999
2. Antohi Sorin, *Civitas Imaginalis*, Polirom, Iași, 1999
3. Baconski, Teodor, „Decadența etatismului și renașterea ortodoxă”, *Dilema*, nr. 211, p.11
4. Barbu Daniel, *Firea Românilor*, Nemira, București, 2001
5. Barbu Daniel, *Bizanț contra Bizanț*, Nemira, București, 2001
6. Bertelsmann Foundation, *Thinking Enlarged – The Accession Countries and the Future of the EU*, o strategie pentru reforma UE dezvoltată de Grupul Villa Faber, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh 2001
7. Borocz Jozsef and Kovacs Melinda (Eds.), „Empire’s New Clothes. Unveiling EU Enlargement”, *Central Europe Review*, Budapest, 2001.
8. Boutros Boutros-Ghali, „Empowering the United Nations”, în *Foreign Affairs*, iarna 1992-1993, p 98-99.
9. Bozoki, Andras, profesor la Universitatea Central Europeană, conferința la New Europe College, 29 martie 2002, cu titlul „Hungarian Political Elites from the Round Table Talks to the 2002 elections”
10. Cairns Walter, *Introducere în legislația Uniunii Europene*, București, Universal Dalsi, 2001
11. Casanova, Jean-Claude, Phillippe Raynaud, “L’Etat est-il encore souverain?”, *Pouvoirs Locaux*, No 15, decembre 1992, p 14-27
12. Ciobanu Dordea, Aurel „Consideratii cuprivire la implicatiile constitutionale ale aderarii Romaniei la Uniunea Europeana”, *Romanian Journal of European Affairs*, vol 1, no. 1, 2001
13. Chevenement Jean-Pierre, *Discours de Vincennes*, 9 septembrie 2001
14. Colectia ziarelor Cotidianul, Curentul si Adevarul de la inceputul lunii noiembrie 1999 si seria emisiunilor lui Marius Tuca din aceeași perioada, de la Antena 1
15. Colocviul interdisciplinar „Gouvernance et identites en Europe”, organizat de Universite Paris I - Pantheon -Sorbonne, Paris, 29-30 noiembrie 2001

16. Colocviul internațional organizat de CERI Centre d'Etudes et de Recherches Internationales, în colaborare cu Centre d'Analyse et de Prevision, din cadrul ministerului francez al afacerilor externe și Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Berlin, cu tema „L'élargissement de l'Union Européenne et de l'OTAN. Quelles implications pour l'Europe centrale et orientale?”, Paris, 13 decembrie 2001
17. Constantin Valentin (ed.), *Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene*, Iași, Polirom, 1999
18. *Constituția României*, Editura Tempus, 1991.
19. Culcer, Rodica, “Spre Europa? Până unde?”, în *Dilema*, nr. 474, 12-18 aprilie 2002, p 11.
20. Dahrendorf, Ralf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa*, Humanitas, București, 1993
21. Dăianu, Daniel, „Is Economic Convergence Possible in Europe? The Case of Romania-„Early Warning Report, SAR, 2002 și Introducerea la Ionel Nicu Sava, *Zece ani de tranziție în Europa de est*, București, 2001
22. D. Dagrón, *Empereur et Pretre*, Gallimard, Paris, 1995
23. Defarges Philippe Moreau, *Les institutions européennes*, Armand Colin, Paris, 1993/1995
24. Deleanu, Ion, *Curs de Drept Constituțional*, note de curs de la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca, 1992
25. *Dilema*, nr.474, 12-18 aprilie 2002
26. Dinan Desmond, *Ever closer Union: an Introduction to the European Community*, London, Macmillan, 1998, pp. 468-473.
27. Drweski, Bruno, „L'église dans une Pologne désenchantée”, *Le courrier des pays de l'Est*, no 1017, august 2001, La documentation Française, pp. 17-26
28. Van Dijk, Jan A.G.M., “Models of Democracy – Behind the Design and the Use of New Media in Politics”, *Javnost*, Vol.3, (1996), No.1, pp. 43-56
29. Dunay, Pål, “Whence the threat to peace in Europe?”, *A Lasting Peace in Central Europe?*, *Chaillot Papers 20*, octombrie 1995
30. Durandin, Catherine, *Histoire des roumains si Histoire de la nation roumaine*
31. European Governance White paper, COM (2001), 428 final, textul adoptat la 25 iulie 2001.

32. Evans, Peter, *The Eclipse of the State*, World Politics, 1997, vol. 50, pp. 62-87.
33. Gilpin, Robert, conferință la Universitatea Central Europeană, 20.10.99
34. „Giscard calls for new approach between intergovernmentalism and Community method”, Brussels 27 March 2002, the Committee on Constitutional Affairs within the Parliament, press release, în www2.europarl.eu.int.
35. Henderson Karen, Grabbe, Heather, “Central and east European views on EU enlargement: political debates and public opinion”, in K. Henderson ,ed., *Back to Europe*, London, UCL, 1999, pp. 185-202
36. Holsti, K.J. (1970), “National role conceptions in the study of foreign policy”, in Stephen G. Walker (ed.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Durham: Duke UP, 1987), pp. 5-43
37. Hughes Kirsty, Heather Grabbe, E. Smith, *Attitudes of the Central and East European Countries to Integration*, Discussion Paper No. IGS99-3, Institute for German Studies, University of Birmingham, 1999
38. Hurezeanu , Emil, „Câteva pericole”, *Dilema*, nr. 211, p. 7
39. James Alan, *Sovereignty in Eastern Europe*, Millenium, Spring 1991, Vol. 20, No. 1, pp. 81-91.
40. Karlsson, Christer, *Democracy, Legitimacy and the European Union*, Uppsala 2001
41. Kavan , Jan, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Czech Republic, *The Future Functioning of the European Union*, alocuțiune rostită pe 22 februarie 2002 la Centrul pentru Politici Europene de la Bruxelles.
42. Keohane, Robert O, Helen V. Milner (1996): *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge University Press
43. Krasner Stephen D., *Sovereignty and Intervention*, in M. Mastanduno,et. al., eds., *Beyond Westphalia*, Johns Hopkins University Press, 1995
44. Krasner Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999
45. Larson, Deborah Welch, *Origins of Containment: A Psychological Explanation* (Princeton: Princeton University Press, 1985), ch. 2 (pp. 24-65)
46. Leicu, Corina, *Drept Comunitar*, Lumina Lex, București, 1998.

47. Lord Christopher, „Sovereign or Confused? The ‚Great Debate‘ about British Entry to the European Community 20 Years On”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXX, No. 4, December 1992, pp. 419-437.
48. Mann Michael, „Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying”, *Daedalus*, Summer 1993, Vol. 122, No. 3, pp. 115-140.
49. Mann, Michael (1997) „Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-State?”, *Review of International Political Economy*, 4, 3, pp. 472-496
50. Mann, Michael, „EU states start to stake out positions over aid”, *Financial Times*, April 5 2002, p2.
51. Miga-Beșteliu Raluca, *Drept Internațional – Introducere în dreptul internațional public*, București, ALL, 1998
52. Milward Alan S., *The European Rescue of the Nation State*, Routledge, 2000
53. Mihaila, Serban, „In exclusivitate pentru Adevarul, Consilierul Special al Secretarului de Stat al SUA declara: Statutul de gazda a Centrului SECI – un atu important pentru acceptarea României în Uniunea Europeana”, *Adevarul*, 12 octombrie 2000, p 13.
54. Mihăilescu, Vintilă, „Complexul strămoșului”, *Dilema*, nr. 211, p. 14
55. Miroiu, Mihaela, *Societatea Retro*, Editura Trei, București, 1999
56. Mogens Chrom Jacobsen, *Jean Bodin et le dilemme de la philosophie politique moderne*, Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2000.
57. Moravcik Andrew, „Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, 31:4, pp. 473-524, 1993.
58. Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept Constituțional și Instituții politice*, București, Lumina Lex 2001.
59. Mureșan Dr., Camil, în Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, Viața Creștină*, Cluj-Napoca, 1994
60. Niciu, Marțian, *Drept Internațional Public*, Arad, Servosat, 1999
61. Ornea, Z., *Dilema*, no 211, 7-13 februarie 1997, p. 10
62. Paleologu Alexandru, „Noi am apărat valorile occidentale în fața barbariei”, *Românul Liber*, martie 1996.

63. Le President de la Roumanie, *La Strategie de Securite Nationale de la Roumanie*, Bucharest, 2001, traducere proprie.
64. Popa, Nicolae, *Teoria generală a Dreptului*, București, Actami, 1998
65. Pridham, Geoffrey, „Romania and European Union Accession: the Domestic Dimension”, *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No.2, „Romania and the European Union”, November 2001
66. Provisional 2001/2024 (INI) – “Draft Report on the Division of Powers between the European Union and the Member States”, Committee on Constitutional Affairs, European Parliament, February 6, 2002.
67. R.D., „BCE recomandă țărilor din estul Europei – Promovați reformele economice și nu atentați la independența băncilor”, *Curierul Național*, 27 martie 2002, p 8.
68. Raportul Comisiei Europene - Commission of the European Communities, *2001 Regular Report on Romania's Progress Towards accession*, Brussels, 13.11.2001, SEC (2001) 1753
69. *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No.2, „Romania and the European Union”, November 2001
70. Rosamond, Ben, *Theories of European Integration*, St Martin's Press, New York, 2000.
71. Rousseau, Jean Jacques, *Contractul Social*, București, Cartea Noastră
72. Saskia Sassen, (1998): “The State and the Global City: Notes Towards a Conception of Place-Centered Governance”, in *The Globalization and Its Discontents*, The New Press, New York
73. Schmitter, Phillippe C., „Federalism and the Euro-Polity”, în *Journal of Democracy*, vol 11, nr. 1, ianuarie 2000
74. Steinbruner, John D., *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis* (Princeton: Princeton UP, 1974), Ch. 4 (pp. 88-139)
75. Strange, Susan, *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996
76. Șora Mihail în dialog cu Sorin Antohi, *Mai avem un viitor? Romania la inceput de mileniu*, Polirom, Iași, 2001.
77. Taylor Paul, „British Sovereignty and the European Community: What is at Risk?”, *Millenium*, Spring 1991, Vol. 20, No. 1, pp. 73-81.

78. Tranholm-Mikkelsen Jeppe, „Neofunctionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC”, *Millenium*, 1991, vol. 20, no.1, pp. 1-22.
79. Tratatul de la Nisa, www.europa.eu.int, dupa numarul de identificare 2001/C 80/01.
80. Trefas, Cristina, „Produsele românești vor circula liber pe piața europeană”, interviu cu Mihai Berinde, Secretar de Stat în Ministerul Industriei și Resurselor, *Adevarul*, 21 martie 2002, p 5.
81. Unteanu, Cristian, „Miza Convenției Europene”, editorial *Curierul National*, 1 martie 2002.
82. Urwin, Derek W., *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Longman, London & New York, 1991
83. Voinea, Liviu, „Negustorul de cravate și logica integrării”, *Dilema* nr. 474, 12-18 aprilie 2002, p. 8
84. Wade, Robert „Globalization and Its Limits. Reports of the Death of the National Economy are Greatly Exaggerated”, in Suzanne Berger and Ronald Dore eds., *National Diversity and Global Capitalism*, Cornell U.P, pp. 60-89.
85. Wallerstein Immanuel, *The Modern World-System*, New York Academic Press, 1974
86. Weber Max, „*Politica - o vocație și o profesie*”, Editura Anima, 1992, după *Politik als Beruf* von Max Weber, zweite Auflage, Munchen und Leipzig, 1926, Verlag von Duncker / Humboldt
87. Weiss, Linda (1998), *The Myth of the Powerless State*, ms
88. Wingrove, David, „România și oglinda întunecată”, *Dilema*, nr. 211, p. 6
89. Zawadzki Paul, „Construction européenne, construction nationale et nationalisme en Pologne”, *Tumultes*, No. 7, 1996.
90. Ziua din 12 octombrie 2000, p 4, care reia un articol din EL PAIS din 11 octombrie 2000.
91. Zorgbibe Charles, *Histoire de la construction européenne*, Presses Universitaires de France, 1997.